

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- FENYVESI OTTÓ verse 961
GRECSÓ KRISZTIÁN versei 969
ZILAHAI ANNA verse 972
DARVASI LÁSZLÓ: Az első izlandi hóregény (*novella*) 978
HALASI ZOLTÁN: 9/11 (*próza*) 983
SZALAY ZOLTÁN: Az énektanárnő (*elbeszélés*) 989
DAVID FOSTER WALLACE: Feledés (*elbeszélés*) 999
JÁNOSA ESZTER versei 1034
BALOGH ENDRE verse 1036
LESI ZOLTÁN versei 1038
PUROSZ LEONIDASZ verse 1040
SZÁLINGER BALÁZS: „Megbűvölten néztük a robbantást”
(*Melhardt Gergő beszélgetése Térey Jánosról*) 1042

Bertók László (1935–2020)

- MOHÁCSI BALÁZS: Előszó Bertók László hagyatékban talált verseihez (2.) 1046
BERTÓK LÁSZLÓ versei 1047

*

- DOLINSZKY MIKLÓS: Egy unalmas versről, másképp (*Vita Beck Andrással*) 1052

*

- GÖRFÖL BALÁZS: Embereknek fordít (*Tóth Krisztina: Szeleknek fordít*) 1069
HAVASRÉTI JÓZSEF: „Késve és először...” Az eredetiség és az elsőbbség
ideológiái a magyar neoavantgárdban (*Müllner András: Neoavantgárd mozaik.
Tanulmányok, kritikák, esszék*) 1072
DARADICS BOGLÁRKA: Íme az ember? Formaproblémák és karaktertípusok
(*Tallár Ferenc: Mítosz és regény. Dosztojevszkij A Karamazov testvérek című
művének értelmezése*) 1081

2025

OKTÓBER

JELENKOR

LXVIII. ÉVFOLYAM

10. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Főszerkesztő-helyettes
GÖRFÖL BALÁZS

Szerkesztő
FENYŐ DÁNIEL

Tördelőszerkesztő
KISS TIBOR NOÉ

Szerkesztőségi titkár
KOZMA GYÖNGYI

A szerkesztőség munkatársai
PARTI NAGY LAJOS
főmunkatárs

BERTÓK LÁSZLÓ, CSUHAJ ISTVÁN, HAVASRÉTI JÓZSEF, KERESZTESI JÓZSEF,
NAGY BOGLÁRKA, PINCZEHELYI SÁNDOR, SZOLLÁTH DÁVID, TAKÁTS JÓZSEF,
THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ, VÁRKONYI GYÖRGY

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 7–8.
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
A szerkesztőség e-mail címe: jelenkor58@gmail.com

Arra kérjük a folyóiratunkban még nem publikált szerzőket, hogy közlésre szánt műveiket kinyomtatva, postai úton juttassák el a szerkesztőség címére.
Az elfogadott kéziratok szerzőit a küldeményhez mellékelt válaszbortékban vagy a megadott e-mail címen értesítjük. Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 7–8. Telefon: 72/310-673),
a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap és
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával.
Felelős kiadó: a Jelenkor Alapítvány kuratóriumának elnöke.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu
WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu
Belföldi előfizetési díjak: előfizetési díj félévre 7800,- Ft, egy évre belföldre: 14 300,- Ft;
a Magyar Posta Zrt.-nél külföldre: az aktuális díjszabás szerint.

Lapunk előfizethető közvetlenül a szerkesztőségen keresztül is.
Számmlaszámunk: MBH Bank Nyrt. 50800111-11164573
Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.
Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

MEGHALT BUDA FERENC. A költő szeptember 16-án, nyolcvannyolc éves korában hunyt el.

*

PÉCSLIT. Immár ötödik alkalommal rendezte meg a hatnapos irodalmi fesztivált a Csorba Győző Könyvtár és a *Jelenkor* szeptember 8-a és 13-a között. Több helyszínen, elsősorban a Tudásközpontban félszáz program, könyvbemutatók, irodalmi beszélgetések, felolvasószínház, irodalmi séta, zenés előadások és gyerekprogramok várták az érdeklődőket. A kilencven éve született és öt évvel ezelőtt elhunyt Bertók Lászlóról a Bertók-projekt keretében konferenciával, kerekasztal-beszélgetéssel és kiállítással emlékeztek meg, Csorba Győző emléke előtt szintén kiállítással tisztelegtek a költő halálának harmincadik évfordulóján. Fellépett többek között *André Ferenc, Bedecs László, Csehly Zoltán, Csordás Kata, Erdős Virág, Fancsali Kinga, Fábrián Tamás, Frank Ildikó és Köles Ferenc, Fullajtár Andrea, Gerlóczy Márton, Háy János és Kollár-Klemencz László, Kemény István, Kemény Zsófia, Keresztesi József, Kiss Tibor Noé, Kustos Júlia, Mátyus Melinda, Terézia Mora, Németh Gábor és Szilasi László, Parti Nagy Lajos, Pál András és Rozs Tamás, Pál Sándor Attila, Pritz Péter, Röhrig Géza, Szabó T. Anna, Szálinger Balázs, Szécsi Noémi, Tatár Sándor, Tóth Krisztina, Závada Pál és Závada Péter*. Moderátorként mások mellett *Ágoston Zoltán, Béres Judit, Böhm Gábor, Csordás Gábor, Fekete Richárd, Fenyő Dániel, Flach Georgina,*

Görföl Balázs, Károlyi Csaba, Keresztesi József, Kisantal Tamás, Mekis D. János, Mohácsi Balázs, Simonfalvi Anca, Szegő János, Takáts József és V. Gilbert Edit működött közre. A fesztivál valamennyi napjáról *Korsós Gergő* tudósított honlapunkon (www.jelenkor.net).

*

AZ ARC MINT TERMÉSZETI KÉPZŐDMÉNY. A PécsLIT fesztivál felvezetéseként *Forgách András* Petri Györgyről készített rajzaiból rendeztek kiállítást a Művészetek és Irodalom Házában szeptember 5-e és 26-a között.

*

LOKART. A harmadik alkalommal megrendezett pécsi képzőművészeti biennálén több mint hatvan művész munkáit állították ki hat helyszínen június 26-a és szeptember 21-e között. A fesztivál kurátora *Fekete Valéria, Fenyvesi Aron és Százados László* volt.

*

ALASKA. A mariupoli DAKH alkotócsoport lépett fel a pécsi Janus Egyetemi Színházban szeptember 1-jén és 2-án.

*

VÁROSNAPI DÍSZHANGVERSENY. A Pannon Filharmonikusok koncertjén Carl Maria von Weber, Martinů és Beethoven művei csendültek föl szeptember 1-jén a pécsi Kodály Központban. Brácsán közreműködött *Murin Jarosláv*, vezényelt *Vass András*.

Szerzőink

- Fenyvesi Ottó** (1954) – költő, író, szerkesztő, Lovason él.
Grecsó Krisztián (1976) – költő, író, Budapesten él.
Zilahy Anna (1990) – költő, képzőművész, a MOME doktorandusza, Budapesten él.
Darvasi László (1962) – író, Budapesten él.
Halasi Zoltán (1954) – költő, író, műfordító, Budapesten él.
Szalay Zoltán (1985) – író, kritikus, Pozsonyban él.
David Foster Wallace (1962–2008) – amerikai író, esszéista.
Székely Máté (1997) – az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola PhD-hallgatója, Budapesten él.
Jánosa Eszter (1989) – költő, irodalmár, Londonban él.
Balogh Endre (1971) – szerkesztő, a Prae Kiadó vezetője, Budapesten él.
Lesi Zoltán (1982) – költő, programozó, Budapesten és Bécsben él.
Purosz Leonidasz (1996) – költő, író, Budapesten él.
Szálinger Balázs (1978) – költő, Keszthelyen él.
Melhardt Gergő (1993) – kritikus, a Digitális Irodalmi Akadémia szerkesztője, Budapesten él.
Mohácsi Balázs (1990) – költő, kritikus, irodalomtörténész, Pécsen él.
Bertók László (1935–2020) – költő, a *Jelenkor* egykori főmunkatársa.
Dolinszky Miklós (1962) – zenetörténész, esszéista, Budapesten él.
Görföl Balázs (1984) – kritikus, a *Jelenkor* főszerkesztő-helyettese, a PTE Esztétika és Kulturális Tanulmányok Tanszék oktatója, Pécsen él.
Havasréti József (1964) – kritikus, Pécsen él.
Daradics Boglárka (1998) – a PTE BTK IKDI doktorandusza, Pécsen él.

Folyóiratunk a Kulturális és Innovációs Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap és Pécs Város Önkormányzata, valamint a Magyar Kultúráért Alapítvány, illetve a Petőfi Kulturális Ügynökség támogatásával jelenik meg. Köszönjük a Molnár Nyomda Kft. támogatását.

A Jelenkor a LAPKER újságospavilonjain kívül
a következő könyvesboltokban is megvásárolható:

PÉCSETT: Fókusz Könyváruház, Jókai utca 25. –
Művészetek és Irodalom Háza, Széchenyi tér 7–8.

BUDAPESTEN: Írók Boltja, 1061 Bp., Andrássy út
45. – Ludwig Múzeum, 1095 Bp., Komor Marcell
u. 1. – Magvető Café, 1074 Bp., Dohány u. 13.

A LIBRI budapesti és vidéki könyvesboltjaiban:

Allee Könyvesbolt
Árkád Könyvesbolt, 1. emelet
Campona Könyvesbolt
Csepel Plaza Könyvesbolt
Duna Plaza Könyvesbolt, 1. emelet
Könyvpalota
Mammut Könyvesbolt
Oktogon Könyvesbolt

Stop.Shop. Könyvesbolt
Pólus Center Könyvesbolt
Sugár Könyvesbolt

Budaörs Könyvesbolt
Debrecen Könyvesbolt
Győr Könyvesbolt
Győr Plaza Könyvesbolt
Kaposvár Plaza Könyvesbolt
Miskolc Könyvesbolt
Nyír Plaza Könyvesbolt
Pécs Könyvesbolt
Szeged Plaza Könyvesbolt
Szolnok Plaza Könyvesbolt
Zala Plaza Könyvesbolt

www.jelenkor.net

1300,- Ft

JELENKOR

F E N Y V E S I O T T Ó

Meztélláb a világporban

Pumpálj! Pumpálj!

1.

*Kiindulópontra mindig szükség van,
legyen a hőség és a könyvespolc:
Marcel Proust: Az eltűnt idő nyomában,
Albert Camus: Regények (Közöny, Pestis, A bukás),
Szentkuthy Miklós: Szárnyatlan oltárok, Nabokov Lolitája
és René Berger: A festészet története című könyvek
szomszédságában, a régi könyvespolcon,
Topolyán, két tétova mozdulat között megpillantottam
Tolnai Ottó: Versek című kötetét.
Ezek mind az én könyveim voltak, egykoron,
étizedekig nem láttam őket, édesanyámnál, majd
Erika húgomnál maradtak, aki férjével nemrég
a topolyai Széles utcából elköltözött az Ács József utcába
(még fent élnek Fiume felett, a hegyekben, Gorski Kotarban,
de – azt tervezik – hamarosan hazaköltöznek, Topolyára).
Az életet mindig felülírja valami: egy fiatal orosz
házaspár vette meg a régi családi házunkat,
a bútorok nagy része ott maradt, de a könyveket elhozták.
Istenem, mennyi régi könyvet láttam
mostanában kidobva, a kukákban!
Proust, Camus, Nabokov, Szentkuthy,
Berger, Tolnai egyelőre megmenekültek.
Dél van és pokoli hőség,
a hírek szerint évről évre rosszabb lesz,
a meleg elviselhetetlenné fokozódik majd.*

2.

Az Ács József utcában tárva-nyitva az ablak,
hallgatom a topolyai templom tornyában lakozó harangokat.
Kicsit tompán szólnak, mintha halkabbra állították volna őket.
A templom Sarlós Boldogasszony nevéét viseli,
Raichle J. Ferenc tervezte, neogótikus stílusú,
jelenleg Szerbia legnagyobb római katolikus temploma.
A káprázó napsütésben, a nyitott ablakból tisztán látom
a több mint hetvenméteres torony hegyén lévő keresztet.
Gyermekkorom fontos helye volt ez a templom,
ha tanítás után nem fociztunk, akkor templomba mentünk:
hittanórára vagy misére, Benda Zolival, Bakurek Misikével.
Nézem a tornyot, kikapcsolom a ventilátort,
hogy jobban halljam a halkuló harangokat.
A templom tetején, az oltár fölötti részen van egy
kisebb huszártorony is, dísztelen, szinte kopár,
az ablakból azt is szemügyre vehetem most,
a toronyban lakozó lidérceket.
Hőség van, kánikula, ezüst nyár, Hot Stuff.
Várom – egykori munkahelyem –
az Újvidéki Televízió forgatócsoportját.
Pihegek, alig kóválygok, vizet iszom,
figyelem a vádlimon rángatózó ereket.
Fuldoklom a növényekkel, a versekkel együtt.
A könyvespolcon látom Tolnai Ottó kötetének gerincét:
Versek. Leveszem, leporolom, nézegetem:
Symposion könyvek 45., 1975. Az ára 35 dinár volt.
Szép karcsú könyv, a belső rendes, vastag papírból készült,
nem pillekönnyű, nem újrahasznosított.
A könyv címe alatt zárójelben a rekapituláció szó szerepel,
Tolnai és mestere, Koncz István is
összegzéseket, átértékeléseket végeztek akkoriban,
a jugoszláviai magyar irodalom végső
összeomlása, kapitulációja előtt?
Ötvenegy számozott vers, elementárisak,
a hetvenes években sokat tanultam belőlük,
most egy szuszra újraolvasom őket.
Erőt adnak, pumpálják bennem a vért.
(Pumpálj! Pumpálj! – felettébb aktuális
ez a mostani Szerbiában!)Ehhez a versbeszédhez bátorság kellett,
derű, bölcsesség és végtelen szabadság.
Forgolódok, olvasok, csapongok,
közben az ég is megdörren,
mint a hangszórók a koncert előtt,

a gitárok és dobok hangolása közben.
Igazándiból engem a hangolás közbeni zajok,
brummogás, riffek izgattak legjobban, különösen
kedveltem a torzítók, a hangszínek beállítását.
Fényévekre a tökélytől, a keverőasztalon „kivasalt”,
tökéletesre csiszolt harmóniáktól.
A kísérletezés, a keresés fázisa
mindig jobban érdekelt.

3.

Előző nap O. Rolanddal utaztunk,
a Balatontól egészen Kishegyesig,
élveztük a gépkocsiba szerelt klíma áldását,
közben jót beszélgettünk,
aztán amikor Siükösd környékére, Felső-Bácskába értünk,
kifogyott belőlünk a szusz, elfáradtak bennünk a szavak,
bekapcsoltam a zenét. Már nincs hangszalag, nincs kazetta,
nincs cédé, pendrive-ról szólnak a zeneszámok,
erre a kicsi kütyüre több ezer felvétel is ráfér,
lemezalbumok, melyek egykoron bakeliten
(Virág Zoli majd úgyis vinylre javítja?) voltak:
Bad Company, Led Zeppelin, Jimi Hendrix, Small Faces,
Humble Pie, Velvet Underground, Doors, Janis Joplin
és minden más: vadak, melankolikusok, lírikusok,
talán még emlékszik rájuk valaki.
Szóval O. Rolanddal a negyedik órában kicsit elpilledtünk,
bekapcsoltam a „zenedobozt”, mostani kedvencem
Fred McDowell, a Mississippi deltájából származó blues
egyik legkiválóbb salabaktere (ott van a legjobb három
között: Robert Johnson, Son House társaságában).
Rá vagyok kattantva, de nagyon.
A londoni és New York-i koncertjén készült felvételek
minden elvárásomat kielégítik, sok rajta a hangolás,
a számok között Fred mormol, krárog, duruzsol valamit.
Elementáris blues, kicsit más, mint a nevezetes
Twelve Bar Blues. Szabálytalanabb, szabadabb.
Csak gitár és ének. Rekedt, whiskyvel érlelt emberi hang,
plusz ércesen pattogó gitár.
Mondom Rolandnak, júliusban jön a VeszprémFestre
Joe Bonamassa, napjaink blues csillaga,
blues luxuskivitelben, tömény giccs:
a tökélyre fejlesztett hangzás,
a tökéletesre csiszolt effektek, fények,

és minden, ami a mai fogyasztónak kell,
ízfokozók, tartósítószer, egyéb adalékanyagok:
színezékek, antioxidánsok, sűrítők, stabilizátorok.
Számomra az igazi blues olyan, mint a magyar népdal.
Csak az ősforrás érdekel, Kalotaszeg, Szászcsovás,
Gyimes, Palatka. A nagy öregek mellett esetleg
Porteleki László és Koncz Gergő hegedűjátéka.
Semmi cicoma, csak egy szál hegedű,
a háttérben olykor nagybögő vagy tekenyőgardon.
Reggelire csak szalonna, hagyma és kenyér,
egy kis túró, brindza, paradicsom, paprika.
Hamuban sült tepertős pogácsa, puliszka, ganca.
Semmi fine dining, semmi giccs!
Közben göngyölítünk egy újabb mellékszálát:
a mi R. Magdink is bedőlt a tömegízlésnek, pedig
egykoron AC/DC-t és Janis Joplint énekelt.
De félre a tréfával: mennek az évek, mint a gázóra!
Ma hajnalban belecsúsztam Tolnaiba,
se előzmény, se továbbiak, se link.
A nyelv mélyén sok-sok világ van.

4.

Nézzük a Versek univerzumát! T. O. írja (5.):
festő barátja mesélte, találkozott Köcsöggel,
aki Topolyán villanyszerelő, Köcsög megsértődött,
hogy van őneki, rendes, tisztességes neve is!
Sokunknak volt beceneve: Töfe, Domi, Móri stb.
T. O. azt is írja (9.): miközben első verseit olvassa,
szeretne újból elutazni Zágrábra, Ljubljánába.
Meg azt is írja (11.), hogy: Kanizsán az egyik kirakatban
szereti nézegetni a fűrészporral tömött szalámikat,
miközben odabent a hentes csontot darabol.
Suhanok tovább: nem bírja hallgatni (14.)
Csajkovszkij muzsikáját, a hattyúk tavát,
az olasz capricciót, a vonósszerenád,
serceg a bakelit, sistereg rajta a világpor.
Ismétlődő motívum: a hőség továbbra
is az elviselhetetlen határán, időnként nagyokat
kortyolok a buborékos ásványvízből.
Egyre mélyebbre merülök a Versekben.
Jönnek velem szemben. Sietni kell, mert
ismét hajnalodik – írja T. O. (28.) –,
visszatérő motívum, ez is!
Néha esteledik is, de gyakrabban hajnalodik.
T. O. verseiben folyton hajnalodik.

Ezek az ismétlődések a legszebbek.
A 31. oldalon azt olvashatjuk:
az úvidéki panellakók ezüstoffóliát raknak az ablakokra,
mert dél körül elviselhetetlen a hőség,
azóta még elviselhetlenebb.
Azt írja (33.): az almárium fiókjában
rendezni kellene az anyagot, a kritikákat,
külön rakni az elismerőket, külön
az elmarasztalókat, van ilyen is, olyan is,
magánvélemény, különvélemény stb.
Ismét hajnalodik – írja a tintakék székén ülő T. O. (34.).
Rekapitulál, fiókba rakja az új verseket,
a régiket (ó verseket), a kritikákat, s miegymást.
Azt is írja: a végtelenből indul és a végtelenbe tartó
vonalak majd pontokra hullnak.
És nadrágban fog aludni, mert
szégyellne gatyában meghalni.

5.

Kishegyes mellett, a búzaföldek között
gyorsvasutat építenek a kínaiak.
Már repedeznek a hidakat tartó oszlopok.
A nagy fal is széthull majd darabokra!
Mi maradt még hátra? – kérdi Tolnai (36.).
Van még néhány vers, míg eljutunk Cendrarsig
és Michaux-ig, a világszáró költőkhöz.
Hátunk mögött Adria szelével, csak pumpálok
magamba a lírát, a rekapitulációt:
meztélláb vagy meztélláb gyalogolunk a bácskai
világporban és a dubrovnik Stradunon?
Szép Ernő szerint a meztélláb jobb,
a Czuczor–Fogarasi szerint is: „Ezt néhutt,
különösen túl a Dunán így ejtik meztélláb,
vagy csak meztéláb, melyek közül ,meztélláb’
(= meztelen láb) közelebb áll az eredetihez”.
T. O. tovább variál (38.): pénzt kellene szerezni
fiának negyedik születésnapjára, de píz a sosincs!
Egyre kevesebb van – mondja K. Árpí –, az NKA
majd csak a nagy lapokat fogja támogatni,
a kicsik vesszenek, adta ki a parancsot a komisszár.
– Írjatok inkább operettet, arra van púíz!
Különben mindenki őszül, csak K. Árpí nem.
Neki még mindig ébenfekete a haja.
Mondom tovább: pedig öt gyereke van. Festi tán?

Kezdődhet minden előlről, jöhetnek a motívumok:
T.O. írja (a 40. versben): harmonikázik valaki,
a dalok szomorúk, akár a kitömött varjak károgása.
Kiinduló- és középpontra mindig szükség van,
kell valami jó alap a versekhez.

T. O. jó alap. Számomra mindig is az volt:
alap és kiindulópont. Jó ismételtetni sorait.
Azt is írja (42.): két állomás közé állítja rádiója
míniumos mutatóját. A langyos zöld
lucsokban francia recsegés.

6.

Elfelejtettem ezeket a Verseket, 1975-ből,
huszonegy éves voltam akkor,
abban az évben lettem tagja az Új Symposion
folyóirat szerkesztőségének: Danyi Magdolna,
Thomka Beáta, Juhász Erzsébet, Böndör Pál,
Maurits Ferenc és mások társaságában.
Az idő réseibe tuszkolom magam,
skorpió havában jöjjön egy kis napfény, Párizs.
Tavaly ősszel, Noémivel és Gabival,
a République tér közelében,
a Jean Pierre Timbaud utcában laktunk,
szemben volt egy dohánybolt, ahol ifjúkorom
cigarettaít kerestem, Gitanes-t, Gauloises-t.
A vietnámi nő nem értette, mit akarok,
rámutattam a polcon a dobozokra,
már nem is volt rajtuk címke,
csak a biztos halált hirdető felhívás.
Sokszor eszembe jutott T. O., ő is
szerette Párizst, ahol egy utcát keresett,
a 42. versben azt írja, képeslapot kapott,
valaki várta a Pierre Guérin 16e-ben.
Ki lehet az a Pierre Guérin? – kérdi,
nem találta a nevet a Révai Lexikonban,
sem a Larousse-ban, még nem volt Google.
Már minden fent van a neten,
a vajdasági magyar irodalom is fent van,
kb. 120 ezer találatot kínál a világháló.
A Versekből nem tudjuk meg, ki az a Pierre Guérin,
a Google szerint francia festő volt, 1774-ben született
Párizsban, 1833-ban halt meg Rómában,
egészen pontosan: Pierre-Narcisse Guérin.

7.

Mit mondjak még? Mesélni kell, megállás nélkül,
csak a mese által tartható fenn az élet:
és boldogan éltek, míg meg nem haltak.
De mi van a mese vége után? Mi következik?
Miféle boldogság? Miféle felismerés, tapasztalat,
megvilágosodás? Miféle halál?
Abból is lehet egy izgalmas fejezet.
A minap Veszprémben a L. D. Múzeumban láttam
egy csodálatos Kondor Béla-festményt, a Késes embert!
Így csak T. O.-val és SZ. J.-sal tudtunk egykoron
ledöbbszenni festmények, grafikák előtt.
Sok-sok döbbenet, felismerés: látvány, kép, szobor,
olvasmány, könyv, amit T. O. adott a kezembe.
Nem sorolom, íme, csak néhány:
Blaise Cendrars, Henri Michaux,
Gilles Deleuze, Moni de Buli, Tomáš Šalamun.
1982-ben ösztöndíjat kaptam a Szlovén Írószövetségtől,
indulás előtt T. O. csak annyit mondott:
„Ha majd ott leszel Ljubljanában,
okvetlenül keresd meg Tomáš-t!”
Azon a télen Šalamun éppen Amerikában volt,
valamelyik egyetemen oktatott.
A Google szerint: Tomáš a 20. század második felének
tíz legbefolyásosabb költője közé tartozott,
Magyarországon, sajnos, alig ismerik.
Más eszmények, szabályok vezérelték.
T. O. sokat emlegeti az Agyonvert csipkében.
Gyerünk már! – szól valaki a liftből (45.).
Mit mondjak még? Suhanok tovább,
suhanok a tenger hullámainak taraján.
T. O. olyan szeretett volna lenni (51.),
mint Cendrars vagy Michaux.
Folyton csavarogni, utazni a világ porában.
El lehetne menni Indonéziába, Új-Zélandra,
a Csendes-óceán titokzatos szigeteire?
Várna ott bennünket egy világítótorony!
Fel kellene kerekedni, de talán inkább Északra,
hűvösebb tájakra: Izlandra, Grönlandra, Alaszkába?
Iszom a vizet, kortyolom. Visszamesélem magamat
oda, ahol még akartunk lenni valamivé.
Tolnai pumpál, rekapitulál, azt olvasom (51.):
egy pohár vízről kellett volna csak írni.
Újabb korty, újabb mellékszál:
ültünk Rolanddal, L. Alpárral a DombosFest

*pincéje előtt, az irodalmi klubban,
odakint, a poros úton, kombájnok, traktorok vonultak,
a földeken arattak, Péter-Pál és
Sarlós Boldogasszony ünnepe közeledett,
a poharakban víz remegett,
hajszálnyira voltunk, attól, hogy a víz borrá változzon,
fülem a falhoz szorítottam,
hallottam a lősz ősi moráját, szavak, mondatok,
sikolyok kavarogtak benne, az idők lármája:
Versek, Világpor, Wilhelm-dalok, Balkáni babér.
Könnyű? Nem könnyű.
Hátam a falnak vetettem, melyben
rések után kutattam, szerettem volna
egy szeletke papírt a repedésbe tuszkolni,
– az elmúlt időszak oly kegyetlen volt –,
de a falon nem találtam rést,
alapos munkát végeztek a bácskai kőművesek,
rendesen megépítették a lősz rétegeit tartó téglafalat,
a kishegyési síratófalat.
Még nincs rajta rés,
pedig a kombájnok és traktorok
megállás nélkül dolgoznak rajta
(ezt a mondatot egyelőre hagyjuk nyitva)*

Az egész túloldala

Milyen tökéletes a szándék,
 elronthatatlan játék,
 összeérinteni a jelenben nem barátkozó,
 de a végtelenben állítólag találkozó
 párhuzamosokat,
 minden bizonynyal ez lenne a matematika illata,
 antropológiája, hittana,
 ha lenne a számoknak szívük,
 terhelt múltjuk, nyár végére színük,
 és ha úgy teszel, mintha lenne,
 azt hiszed, bármit is visszanyerve
 éltél valami lehetőséggel,
 szorul a szusz, egy levegővétel,
 de nevetséges vagy és akkor is,
 ha nem élsz vele, akkor is,
 és mindenképpen magad maradsz,
 azt álmodod, ahogy szaladsz
 a tarlón, és se bent, se kint egyebet,
 minthogy nem fog a macska egeret,
 nem találsz, és minden meghasad,
 a matematika nem igenel, nem tagad,
 se jövőendő, se hit, se feloldozás,
 nem abszurd ez, csak okoskodás,
 nem egyensúlyoz' mutatóján a teremtéssel,
 mégsem lehet elintézni egy legyintéssel,
 nincs mi ártana az összhangjának,
 mert nem eleme az önsajnálát,
 a számokat nem érdeklí, mikor voltam épp'
 annyi, mint az anyám, mikor voltaképp'
 fiatalon megözvegyiült,
 az idő már a vállára ült,
 pedig a szakasz másik
 vége is látszik,
 a szakasz csak szakasz,
 csak mértékegység, azaz
 az értékek analógiája
 nem jelenti, hogy végre-valahára,
 találtam annak jelentést,
 miért kezdtem el a kesergést,
 és mért nem hiszem el, hogy semmit

*nem jelent, hogy jelzik,
napra pontosan annyi leszek, mint az apám,
mikor kikötött az egész túloldalán.*

A tékozló fiú

*Bárcsak hihetném,
most értettem meg apámat,
de már túl sok mindent elfelejtettem
a történeteinkből ahhoz,
hogy a mozaikok mintázatából
elfogadható emlékeket
sikerüljön összefércelnem,
de ezt nem a magam mentségére mondom,
és még csak nem is vádolnék
vele senkit,
mert a tény, hogy a tékozló fiú bátyját
alakítottam otthon,
ettől még tény marad,
kamasz voltam,
törekeny, izzadt bőrű, csontos,
apám már gyerekké itta magát,
és mintha Lukács könyvében
lennénk megírva, panaszkodott nekem,
elsőszületett fiának,
hogy második született fiát,
akit az Úr végre az ő képére teremtett,
vér a véreből,
mindennél jobban félti,
lassan beleőrül,
hogy nem tudja megvédeni
a csalódásoktól,
mert annyi, de annyi,
még annál is több
fájdalom éri,
amit csak ő,
egykori tékozló fiú
tud megérteni,
aki mást sem adott a véreből vérének,
mint sérülékeny szívet,
és az ő fia,
aki a véreből való,
szenvéd,
csalódás, kudarc, árulás,*

becsapás, megaláztatás,
gyalázat, verés és szégyen éri,
és ő nem tudja megvédeni.
Én, az elsőszülött fiú,
aki sosem tékozoltam,
nem kellett félteni,
ezért nem is féltett soha senki,
az otthon maradottak,
a spórolósok, a jámborak,
a terhelhető és együgyűek,
a megbízhatók és kitartók
bambaságával figyeltem
az önvádnak álcázott önsajnálat
nikotinsárga monológját,
ahogy gomolyognak a szavak,
mint szűk konyhában a füst,
és végül úgy hullanak alá,
mint ujjpercnyi hamu
a suszterslukkál szívott Sopiane végéről,
és bár a szívemben vihar dúlt,
vagy hogy még inkább
Lukács könyvébe illőn mondjam,
méltatlankodott,
de nem üvöltöttem,
nem szólottam,
nem vettem szót a számra,
míserint édesapám, te semmit
soha nem tettél
a fiúért, aki véredből a véred,
szívedből a szíved,
és akinek a szenvedését
csak te értheted meg;
és talán ekkor gondoltam
apám második szülött fiára
először úgy,
mintha a saját fiam lenne,
és bár mindent megtettem azóta,
hogy az az újszövetségi cigarettafüst
tartósan, évtizedekre biztosan
szertefoszlott,
hogy ne akarjam apám fiát
elvenni az apámtól,
ne legyek én az,
aki valójában elherdálja a család
egyetlen vagyionát, az életet,
mégis úgy maradtam, ahogy voltam,
tolvaj apa.

Polypsisme

adagio, dolce e sostenuto

Uraim, megtiszteltetés volt önökkel játszani,
 így az első hegedűs, és ami eddig összehangolt
 testi közösségben lényegült eggyé,
 a búcsúval magányos áldozatokra oszlik fel.
 Együtt játszani nem kevésbé bensőséges, mint a testi szerelem –
 nem tudnak mást, újrakezdik.

(Az egyik legszebb blockbuster giccs.)

Az emberi nyelvet a sikolyok és a hegedűszó kánonja váltja fel.
 Miután húrjaikon utoljára felsír a 422. dicséret fohásza,
 a vonósnégyes hangszerei felhólyagosodnak, elkorhadnak,
 táplálékul hasznosulnak a mélytenger megannyi organizmusában.
 Egy évszázad, és csupán hajszálak, rozsdás húrok, lószőr,
 szaru, ímhol csontmaradványok a nyelv hajótöröttei.

~

legato

Hat zongora utazott
 az óceánjárón, három Steinway az első,
 kettő a másod-, és egy ismeretlen gyártmány
 a harmadosztályon. Az angol mechanikájú
 zongorabelsőket pórén szállították Hamburgból
 Londonba, ahol a hajó belsőépítészeti pompájához
 igazítva öltötték rájuk intarziákkal, faragásokkal,
 gyöngyházberakásokkal díszített korpuszaikat.
 A hat zongorából öt elmállott, a mélység
 víznyomása, a só, az áramlatok, a bioszféra –
 kikezdi a polgári tárgykultúra csúcsobjektumait.

ritardando

De a hatodik! Az ismeretlen eredetű pianínó
 a fedélköz szalonjában, négyezer méter mélyen!
 Mintha csak arra várna, hogy még egyszer
 megszólalhasson. Hogy milyen anyagból készült,
 mivel kezelték a fát: a kikezdetetlen rezonánslapot,
 a kalapácsfejeket, az őket kipárnázó filcet,
 a húrok fémjét, az elefántcsont billentyűk fehérét,

*a félhangok ébenfeketéjét –
fennmaradásuk minden tudományos
spekulációnak ellentmond.*

~

stringendo

*Gyorsabban!
Gyorsabban!
Szeljük a vizet
gyorsabban!*

*Őrület!
Őrület!
Repül a hajó!
Őrület!*

*Nem elég!
Nem elég!
A hírnévhez ennyi
nem elég!*

*Gyorsabban!
Gyorsabban!
Merjük a vizet
gyorsabban!*

~

parlando rubato

*Elefántcsont az Észak-Atlanti-óceánfenéken.
Vízálló, de porózus, jól tűri az ujjbegyek
izzadságát. Tapintása hűvös,
lassú sárgulása mégis melegséggel tölt el.
Az afrikai elefántot leölik, agyaráit karavánokon
fekete rabszolgák és munkások szállítják északra
– összemosva e két státusz határait –
az egykori rabszolgakereskedelem útvonalain.
Teljes falvak kelnek útra a sivatagban, a férfiak
a vállukon cipelik az agyart,
a nők és a gyerekek főznek, mosnak stb. – ismerjük.
Minden ötödik szarv szállítása emberéletet követel.*

*A zongoragyárakban az elefántcsontot
vékony lemezekre szelik, egyetlen darabból
akár száz zongora billentyűinek borítása elkészülhet,*

*így egy állat leölésével kétszáz polgári otthonba kerülhet
hangszer – a kikezdhethetlen erkölcsök, a mértéktartó
értékrend tekintélyt parancsoló bútordarabjai.
A tengerentúlra évente eladott háromszázötvenezer
zongora többségének porózus billentyűit – az őslakosok
verejtékét leszámítva – sosem éri emberi
izzadság, egyszerűen azért, mert játékra
– valójában –
nincs igény.*

*Az orvadászatnak végül a nemzetközi jogrendszer
fikcióját megszügyenítő szerelem szab
határt: az elefántok párvoasztási preferenciái
úgy módosulnak, hogy az agyar hiányát okozó
génváltozat feromonjaitól essenek ekstázisba.
Az agyáros elefánt lassúdad kihal.
Az utód egyetlen esélye a kultúrával szemben
a cenzoriális egyedfejlődés, a szerelem ellenállása
a végső ellenállás.*

~

espressivo

*A nyelv, mely azt mondja, fogyj,
s közben azt mondja, fogyassz,
nem a mi nyelvünk.
A nyelv, mely megparancsolja, végy el,
amit csak látsz, és úgy birtokolj,
hogy az látsszék,
nem a mi nyelvünk.
A nyelv, mely term(el)ékenységről
prédikál, miközben önmaga termékesül,
nem a mi nyelvünk.
A nyelv, mely önmagával
tölti ki vágyaink helyét, míg
testünket némaságra inti,
nem a mi nyelvünk.
A nyelv, mely arcpír nélkül
népszerűsíti a kevesek menekülését,
nem a mi nyelvünk.
Az élet nyelvének szókincse szűkös,
ha elég ideig csendben figyeljük, egyszer csak
megszólal, s mindösszesen
annyt mond,
-- --!*

~

parlando

*A katasztrófák kedvelt ábrázolásmódja,
ahogy idővel benövi helyszínüket a növényzet,
megjelennek a rovarok, velük együtt a madarak,
a hüllők és a kételtűek, a rágcsálók, végül pedig
a nagy testű emlősök. A máig kitartó heliocentrizmus
azt sugallná, a sötét óceánfenék élehetetlen
pusztaság, nem pedig buja Éden, melyben a
sokszínűség örömmel sokszorozza magát.*

*Négyezer méter vízréteg mélyén azonban minden
másképp – a roncs testét száz év alatt mikrobákból
álló biofilm vonja be, mely a szörnyű szerkezet
anyagain csemegézik. Legboldogabb telepesei
a fémevő baktériumok (Halomonas titanicae),
pillanatra sem szűnő lakmározásukkal
rozsdacseppkőbarlangá formálják
az elsüllyeszthetetlen
hajót.*

~

ricordando

*Ligeti György elfeledett
zongoraetűdje oly összetett,
hogy gépzongorára sem adaptálható.
Őrült futamaiban mind az emberi,
mind a mesterséges intellektus
határait kísértő poliritmiái és
polifóniái csendülnének fel, ha.
A darab mindmáig lejátszatlan.
Ligeti maga sem hitte, hogy
a Polypsisme megszólaltatható.*

~

parlando

*A rozsdacseppkőbarlangban
halak
– hosszúfarkúak, angolnák –
és gerinctelenek
– szívacsok, uborkák, korallok, csillagok –,
zegzugaiban mélytengeri oázis.
Az óceánfenék hidegében
kevés behemót
él túl.*

narrante

Mélytengeri puhatestű nyitja fel
a legkegyetlenebb emberi évszázadot
túlélő pianínó fedelét. A Grimpoteuthis
elegánsan elhelyezkedik a hangszer előtt.
Köznevéen Dumbo-polip, fején két,
fülekre emlékeztető uszony.
Központi idegrendszerén túl minden
karban önálló agy, négyszázezer idegsejt
kezeskedik autonómiájukért, egymástól
teljesen függetlenül mozognak
és hoznak döntést. Először csak
a csápok végével érinti a billentyűket,
óvatosan tapogatja, majd felbátorodik,
nyolc karját a teljes billentyűzetre
emeli, beborítja, karjai tapadókorongjaival
cuppog az elefántcsonton,
gyengéden improvizál.

Emberi értelemben nem hall,
finom játékát rezgésekben
veszi fel a teste, ami az alacsony
és a középregiszttereket érzékeli.
Bőre színe és textúrája leköveti
a zene állagát. Tökéletes zongorista,
igazi magánzó, aki teljes élethosszát
egyedül tölti, és kizárólag párzáskor
kockáztatja meg, hogy érintkeznie
kelljen fajtársaival. A magányos
zseni, ahogy testi adottságaival
kiszolgálja a zenei lehetetlent,
teste pedig zenévé válik.

andante con moto

A halk improvizáció, szemérmes
rezgések, szétterjednek az óceánfenék
oázisában, átjárja a sziklaaljak fészkeit,
a korallok lágy szimbiózisát.
Játéka kíváncsiságot kelt, köré sereglenek
prédái. És mint kísértetek, megérkeznek
a polipok is sorban a tengerjáró gyomrába.
Az első, egy hím, először csak egy karral
puhatolja, becsatlakozhat-e, finoman végigsimít
a zongorázó karjain, kíváncsi ostromát
nem veri vissza a szólista.

Váratlan generálpauza.
Aztán elkezdődik.

estrepitoso

Becsatlakozik még egy és még egy és még egy.
Körülállják a zongorát, először csak
csápjaik végével kószolgatják, de csakhamar
mint megannyi csók, tapadókorongjaival
már mind egyként a billentyűzeten pocsol.
Egymáshoz simulnak, teljes összhangban
ütik le feszülten civakodó szólamaikat,
félhangok mozgalma szakad fel a húrokból.
Minden kar mint önálló akarat,
mégis minden hangot együtt zenget
a pedálon egyensúlyozó egyed.
A hangmassza a vízben rezgések kavalkádja,
a hangszínek a lágy cirógatás és a megsemmisítő
súrlódás közötti spektrumon érkeznék
vissza puha testeikre. Csápjaik emberi ésszel
lekövethetetlen tempóban, egymást átfedő
ritmusban, sűrű többszólamúságban
improvizálnak egy elfeledett etűdöt.

tempestoso

Egyetlen kar bátor glissandója
adja meg a jelet. A hím polipok
párzókarjaikat is ráemelik a zongorára.
Három szívük alig követi le a darab és a
szerelem diktálta tempót. A vizet eltelíti
az előszökő spermatofóra, a sejtmassza
és a hangmassza boldog egybeesésében
örökítik át, akik voltak. A tizenegy polip
karjaik teljes sokaságával leütik a zongora
nyolcvannyolc billentyűjét.
A hangszer nem bírja tovább,
kirobban az elsüllyeszthetetlen hajó
gyomrából.

A polipok ülnek a csendben, a hím egyedeket
felfalják a nőstények, majd rájuk nem jellemző
lassúsággal szétszélednek,
hogy felemésszék magukat
utódjaik
gondozásában.

Az első izlandi hóregény

Van egy mexikói mondás. Nem a kosár a nehéz, hanem a kakas. Szerintem fordítva van, és ezt meg is mondtam a főnöknek, Alvaro Peralnak, aki harsányan fölnevetett, majd elkomorodott. Néhány középszerű elbeszélő mellett volt a kiadónknak egy világhírű írója, Emilio Pueblo Piedra, akit legalább huszonegy nyelvre fordítottak. Ha akad a fordítások között angol és izlandi is, az kétségtelenül világhírt jelent, még akkor is, ha a kiadónk egy romos, 19. századi bérházban székel a harmadik emeleten, és gyakran csak hörög a vízcsapunk és elmegy az áram. A Porfirio Díaz regnálása idején emelt, roskatag bérház homlokzatán ott függött a nagy tábla, Editor de libros Karakara.

A világhírű író otthonában kellene vizitálnom, mert a hatvanhárom éves Piedra megírta második regényét, és hogy ez tényleg bekövetkezik, abban már a kutya sem reménykedett. Az évek során hatszor fizettünk előleget, én magam három utalást láttam, de nem a pénz volt a lényeg. Az elvesztegetett időt sajnálta rettenetesen Alvaro Peral. Mindenki tudja, hogy egy jó második regényt szinte lehetetlen megírni, ha az első világhírű lesz. Ilyen terhet egy írói organizmus, úgy értem, a lélek, a szellem, a máj, a belek, el nem visel. Ha egyszer íróiskolám lesz Guadalajarában, amit régóta tervezek, arra igyekszem majd rábeszélni a szeminaristákat, hogy az első regényük legyen rossz, de legalábbis középszerű. Nyomatékosan föl hívom figyelmüket, miféle hibákat kell elkövetniük. Lehet az első könyvük például túlírt, pongyola vagy szószátyár. Lehetnek elnagyoltak a karakterek, az elbeszélés veszítsen a ritmusából. A népszerű írók szeretnek pszichologizálni, nosza.

Amikor aztán megkérdeztem a főnökömet, Alvaro Peralt, miért nem ő teszi tiszteletét Emilio Pueblo Piedránál, némi ingerültséggel a hangjában azt válaszolta, miért is nem emlékszem, hogy éppen a minap járt nála, a tárgyalást elvégezte és sikeresnek tekintheti, minden apróságban megegyeztek, példányszámban, százalékban, a föllépő színésztársulat és a zenekar szereplőiben, egyébként pedig nem ér rá, az anyósának kakast kell vennie, nem is egyet. Két testesebb angol jószágot kell valahonnan föl hajtania, a hétvégén ünnepel a család, az apósa nyolcvanéves a jövő héten.

A korom ellenére kiváló szerkesztő vagyok, ezt a főnököm is tudta, többször bizonyítottam. El kell hoznom egy kéziratot, ennyi az egész. Jelentős kézirat, a világon mindenfelé olvassák majd, de mégiscsak kézirat. A főnökömmnek fogalma sem volt, hogy a kiadói teendők mellett a saját írásművészetemet is építgetem. Nem publikáltam verset vagy novellát irodalmi lapokban vagy antológiákban, kiderült volna, hogy írok magam is. Nem lehetett a kiadónknak tudomása arról, hogy elkészültem egy regénnyel, egy-két hete fejeztem be. Amikor minden kétséget kizáróan a történetem végére értem, vagyis kitettem azt az utolsó pontot, amely után a kéziratát a szerző kiadhatja a kezéből, azt hiszem, megszedültem,

remegni kezdtem. Mint aki egy szerette váratlan haláláról értesül. Emilio Pueblo Piedra egy korábbi elbeszélésében Jorge, a halász megtudja, hogy meghalt az anyja, és a hír hallatán megvakul. Azt hiszem, így éreztem magam is. Könnyek szöktek a szemembe, hevesen vert a szívem. Amikor egy-két nap múlva hibákat akartam elrejtetni a műben, csak javítottam rajta. Nem sikerült megsértenem a textúrát, pedig tudtam, milyen komoly a tét. Amikor elkeseredésemben szépnek és fontosnak gondolt részeket húztam belőle, még drámaibb lett a szöveg. Ha hozzáírtam egy tökéletesnek mutatkozó epizódhoz, újabb csábító távlatokat nyitottam.

Úgy tehát, mielőtt a megbízást kiadta volna, Alvaro Peral kiadóvezető egy egész napot az írónál töltött. Az az igazság, hogy a regényéből egyetlen mondatot sem látott, csupán annyi információt kapott, hogy az elkészült. Láta a nem túl vastag bőrmappát, szinte átragyogtak rajta a kézirat betűi, de Piedra nem volt hajlandó ennél többet megmutatni. Miután mindenben megállapodtak, Emilio Pueblo Piedra aláakanyarította a szerződést. Ittak is rendesen, nehéz chilei és Baja California-i borokat, talán föl sem figyeltek rá, hogy időközben megérkezett a hideg, és zuhogni kezdett. Amikor senior Peral kora este megnyitotta a szerkesztőség ajtaját, vele lódult a lehűlt levegő. Bőrig ázva állt a redakció egyetlen szobájában, tócsa nőtt a cipőjénél.

Remekmű.

Ennyit mondott Alvaro Peral, és ráült egy frissen megjelent novelláskönyv kupacára.

– Mit nevezünk remekműnek? – kérdezte Rosalia, aki ugyancsak a szerkesztőség munkatársa volt, kissé teltkarcsú lány, néha megkívántam, de volt vőlegénye, a közeli helyőrség írnoke.

– Emlékeztek Bolaño elbeszélésére? – kérdezte a főszerkesztő.

– Amikor verset írnak az égre?

– Nem. Amikor egy gerilla éhségstrájkba kezd Santiago város San Miguel börtönében, és két hét után gyönyörű lepkéket hány. Volt a börtönigazgatónak lepkegyűjteménye? Természetesen, élve tűzött föl néhány lepkét, amik úgy billegtették a szárnyukat, mintha nem fúrta volna át a potrohukat a tű – a főszerkesztő a lányra kacsintott.

Rosalia nevetett, tapsolt, csacsogni kezdett.

– A remekmű, Borges mondta egy interjúban, nem tükröződik. A hétköznap, az átlagos és a középszerű mind tükröződhet, az egyik ember olyan, mint a másik. Erre mit szól, főnök?

A lány roppant elégedett volt magával, de Peral ingatta a fejét.

– Rosalia, a remekművek nem a remekművektől tanulnak, hanem a közhelytől. Sőt, a remekmű meglopja a kliséket. Gondolj Hemingwayre, Kafkára vagy Maupassant-ra. Csehov! Most pedig igyekezz, és add le szépen a kéziratot.

Rosalia egy perui szerző novelláit korrektúrázta, alig talált hibát.

– Tudom, hol vásárolhat angol kakast, uram – mosolygott, és én a legnagyobb balszerencsémre megint megkívántam.

Alvaro Peral hozzám fordult, levette az esőkabátját, szivarra gyújtott. Lesz kakasa a családi hétvégére, lesz egy újabb remekműve, a csodák néha kézen fogva járnak. Akkor bízott meg a feladattal, hogy hozzam el a kéziratot.

– Értem, Peral úr – szoltam, de azért óvatosan megkérdeztem. – Miről szól senior Piedra új regénye?

– A mindenségről, fiam.
– Értem, uram – válaszoltam –, erre magam is gondoltam. Azt szeretném még megkérdezni, a minden hogyan történik.
– Nem történik, hanem van – bólintott a kiadóigazgató.
– És ami van, azt el lehet mesélni – fűztem hozzá, a regényemre gondoltam.
– Akkor pedig a mindent is el lehet mesélni.
– Próbáld csak meg. Majd meglátod, mi lesz belőle, abból a mindenből – mosolygott Peral, és megint Rosaliára kacsintott.
– Amikor a mindent elmesélik, nem lesz belőle semmi, uram – mondtam.
Peral nevetett.
– Mindig ilyen agyafúrt irodalmi segédről álmodtam. Te gyöngyszem, te! Veregette a vállam, meg is ölelt, borszaga volt.

Míg igyekeztem Emilio Pueblo Piedrához, aki megírta a második regényét, meglepődtem, mennyire más lett a világ. Az ég kanadaszürke, az emberek mogorvák, akár a skandinávok, a hűvöset mintha Patagóniából hozták volna nehéz fémcskillékben. Napok óta mindenki beszélte, hogy rátör a városra a kíméletlen lehűlés, és ez be is következett. A csaholó kutyák agyara fémesebben csillog majd, a rózsakaktusz tüskéjén megdermed a bagolylepke, a moszkítóhálókra ráfagy a dér, és nem lehet kilátni rajtuk, csak elképzélheti az ember a kertjét, az udvarát, vagy a folyópartot, ahol elhagyottan kotyognak a halászok ladikjai.

Emilio Pueblo Piedra tüntető kedvességgel fogadott. Egy ember, akinek már nincs gondja, terhe, problémája. Vaskos testén szorosan megkötött selyemköpenyt viselt. Dús hajzata, szép, sűrű bajusza és néhány aranyfoga miatt inkább gondolhatta volna az ember egy népszerű vendéglő tulajdonosának, akihez híres gitárosok, politikusok és titkos haciendák urai járnak mulatozni.

– Az átkozott hideg – nevetett furcsán, és megölelt, mintha ismerne. – Bújj csak be, gyerek.

Kint hideg volt, bent valószerűtlen meleg.

– Az igazgató úr járt Önnél az új regény ügyében – szoltam. A lakása tágas és reménytelenül gazdag volt, ilyen ízléstelen, mégis barátságos zsúfoltságot soha nem láttam. Díjak és vitrinek, európai fellépések plakátjai, bekeretezett kritikák, üveg alá préselt, lelkenedző olvasói levelek borították a halványpiros falat. A dohányzóasztalon hatalmas vázában száz szál vörös rózsza. A kertre néző nagyablak mellett egy oroszlánfej tátotta a pofáját, benne Piedra regénye. Alatta egy akvárium, benne mérgeskígyók tekeregtek, az egyik viperagyík is az ő regényén pihent.

– Az első kiadás – mondtam, az oroszlánra mutattam, majd a gyík felé fordultam: – Az pedig a nyolcadik.

Piedra jelentőségteljesen rám nézett, bólintott.

– Igen, itt ette a fene Peralt – mondta kelleetlenül, és elgondolkodott. – Kérsz valamit, úgy értem, inni?

– Nem iszom, uram.

– Inni attól még lehet – mondta, és én igazat adtam neki.

– Elküldtem a szolgálót – szolt jelentőségteljesen.

Nem válaszoltam. Leültünk a kandalló mellé, a hatalmas fotelben még az író teste is elveszni látszott. Piedra látványos szórakozottsággal kortyolgatott, azért nekem is öntött a jófajta whiskyből. Lobogott a tűz, táncoltak a lángok, nem is

hasábok izzottak, túl könnyűnek tűnt a pernye. Mintha lepkéket égettek volna néhány perccel ezelőtt. A kandalló előtt kapcsos bőrmappa hevert, üres volt, mellette egy vadászfegyver.

– Hány éves vagy? – érdeklődött Piedra, újra jól megnézett magának.

– Huszonkettő.

– Hadd találjam ki. Író akarsz lenni!

– Az vagyok, uram.

Bólogatott, majd nagyot sóhajtott.

– Ott ég a regényem – mutatta. – Amiről a bolond főnöködnek fecsegetem. Nem kellett volna. Látod, most hamvasztottam el.

Közelebb hajoltam a pusztításhoz. Nem volt nehéz fölfedezni egy megmaradt kéziratlap sarkát, még látszott rajta néhány szó. Alig tudtam megszólalni. Mintha hirtelen meghallottam volna a lángokon átsikoltó, halálra ítélt mondatokat. Piedra a szőnyegen nyugvó fegyverre mutatott a gyűrűkkel teli ujjával. Vajon leveszi-e őket, ha ír?

– Ha nem jössz, én már nem élek. Hemingway ilyen típussal végzett magával.

– Csak nem...

– De bizony, fiam. Igen!

– Az igazgató úr azt mondta...

Újra a szavamba vágott.

– Az igazgató úr egy majom. Azt mondd, író vagy? És nem érted?!

Lázasan gondolkodtam, szinte suttogva válaszoltam.

– Azt hiszem, értem, uram.

Törtem a fejem, mit lehetne tenni. Rémületes csapdahelyzet! Nekem végem, ha Piedra éppen az én látogatásom után vet véget az életének. Akkor én elveszek. Senki, egyetlen író, egyetlen kiadó szóba nem áll többé velem. A kritikusok jobb esetben kinevetnek, de inkább megvetésükről biztosítanak. A könyvesboltosok elűznek.

– Igen, pontosan tudom, mit érez, uram – szoltam végre. – Mintha azok a lángok magában égnének. A lelkében.

Elismerően bólintott.

– Ritka az olyan ember, és a főnököd sem ilyen, aki tudná, milyen gyötrelmeken mentem keresztül az utóbbi években. Hogy milyen átkozottul nehéz volt nekem. De most kitisztult az ég, fiam. Végre dűlőre jutottam – újra a fegyverre pillantott.

Ekkor álltam elő a farbával.

– Uram. Ne vegye tolakodásnak, de van nekem egy kéziratom. Egészen véletlenül itt van a válltászkámban – kapkodás nélkül elővettem. – Arra kérem, uram, olvasson bele. Vessen rá egy pillantást. Tíz perc mindössze, fusson át néhány mondatot. Aztán majd elmondom, mit gondolok.

Peral csodálkozva nyúlt a kézirat után, értő ujjal belelapozott. Gúnyosan csillogtak a gyűrűi. Ivott egy kortyot, beharapta a szája szélét. Aztán elolvasta az első oldalt. Majd a másodikat. És a harmadikat is. És együltő helyében elolvasta az egész könyvet. Néha fölkacagott, máskor elkomorult. Csóválta a fejét. Hümmögött. Egyszer föl is kiáltott. Fölállt, a kandallót bámulta, melynek torkában már régen kialudt a tűz. Visszaült a fotelébe, olvasott tovább. Könnyek csillogtak a szemében, amikor végzett, és újra rám pillantott. Nehezen szólalt meg.

– Hiszen ez remekmű – suttogetta. – Én... én ilyen szépet még nem olvastam. Fiam, ez jobb, mint az én első regényem.

Bólintottam.

– Köszönöm, uram. De megtisztelne, ha elfogadná tőlem ezt az elbeszélést. Legyen a magáé. Önnek adom. Odaírjuk a nevét a cím fölé, és így adom át senior Peralnak, akivel majd madarat lehet fogatni. Maga megmenekül. És azt hiszem, én sem járok rosszul.

– Te?!

– Hiszen érezte, nem? Az a történet, amit az imént olvasott, magát akarja, uram – szóltam, és komolyan néztem a szemébe. – Engem tönkretenne.

Emilio dadogott.

– Fiam, én ezt... ezt nem fogadhatom el.

– De igen, uram, elfogadhatja. Jót tesz velem, higgye el. Legfeljebb ad helyette valamit. Olyat, ami a szívének kedves. Ami fontos magának, de meg is válhat tőle. Akármi is lesz az, én elfogadom cserébe.

– Van még példányod belőle? – kérdezte hirtelen, de mintha a puskát kapta volna föl rám szegezve.

– Ez az egy példány van mindösszesen, biztosíthatom, uram – mosolyogtam.

Emilio Pueblo Piedra földúltan járkálni kezdett, a kéziratomat már nem adta ki a kezéből, amit kedvező jelnek tekintettem. Végre eszébe jutott valami, az öklével megütögette a homlokát, kirohant a szobából. Hallottam a kapkodó motoszkálást, már sietett is vissza. Kisméretű, lapos hűtőtáskát tartott a kezében, ami olyan volt, mint egy nagyobb méretű süteményes doboz, az volt az oldalára írva, hogy *Reykjavík*. És még ez is:

Fyrsta íslenska kælitöskuverksmiðjan, stofnuð af

Jakob and his Son.

Óvatosan felém nyújtotta a fagyos hűtődobozt, aminek az oldalán csillant a jégvárta. A mélyhűtőből emelhette ki. Mintha egy kicsiny jégtömböt fogtam volna.

– Az első izlandi hűtőtáskagyár remeke – magyarázta. – Egy helyi írótól kaptam egy reykjavíki fölolvadásom után. Ebben rejtőzik az első izlandi hőregény. Azt hiszem, nem is született több. Ha fölnyitod a dobozt, a regény nyomban elolvad. De azért el lehet olvasni, én már sokszor megtettem, és nyilván te is megtalálsz majd a módját, a dolog miként lehetséges. Én kívülről tudom minden szavát, mondatát. Legyen a tiéd. Ezt meg – fölmutatta a kéziratomat – leadjuk annak a bolond Peralnak a nevében. Áll az alku?

Emilio Pueblo Piedra második regénye is világhírű lett, most éppen Európában turnézik, éppen elhagyta Párizst, hogy Stockholm felé repüljön, azt hiszem. Lefordították, angolra, izlandira, még magyarra is. Az Editor de libros Karakara a virágkorát éri, a példányszámok az eget ostromolják. A kiadónk új, modern épületbe költözött, ahol van légkondicionálás és portaszolgálat is. Rosalia a feleségem lett, gyermeket várunk.

Én is megírtam a második regényemet, elküldtem egy példányt Emilio Pueblo Piedranak, de nem válaszolt. Megkaptam az első kritikákat, a bírálatok nem voltak túl lelkesek, de elutasítók sem. Adtak még esélyt, talán író leszek. Továbbra is tervezem a Guadalajarai íróiskola megnyitását. Az első szemináriumon biztosan az izlandi hőregényből fogok részleteket fölolvasni.

9/11

*„nem kell az álmaidból engedned, magad mögött
hagytad a zúrzavaros évszázadot, utad most már
egyenes, a legpusztítóbb szélviharban is talpon
maradsz, együtt van minden: szerencse, Isten
áldása, csillagok állása, sikerre ítélve léphetsz át a
remény korába, a jövő még üres, tehát tiszta”
Újévi jókívánságok 2001-ből*

Kijönne hozzám, ha nem bánám, ha pár kinti napomat rászánám. Keveset alszik mostanában, alvajáróként közlekedik a szülővárosában, miközben magát keresi, állandóan el akarják ütni. Szorong, kiveri a víz, naponta kétszer cserél inget. Nem bírja az egyedüllétet, társaság kell neki, a szorongás ellen, eljár egy közösségbe, a kiválasztott népébe, tetszenek neki a szokásaik, az ételeik.

Jöjjön, nem bánom, rászánom. Nem mondunk nemet egy jóbarátnak. Ő a harminchetedikben, én egy tízessel többedikben. Pár napra jó leszek társaságnak. Meglep, hogy alvási gondjai vannak, meglep, hogy valakit épp a vallásos szer-tartásrend vonzhat, a több mint kétezer éves. Meglep, amikor meglátom: ziláltak a vonásai, merevek a mozdulatai, a szeme kialvatlanságtól véres.

Jól megleszünk, ígérem neki, ez egy nyugis város, leoldja rólad a feszkót, a lelki láncokat. A kütyüjét lesve bólogat, pittty, újabb üzi: frissen szerzett nője, házassága sírba tevője kérdezi, hol jár, mit csinál, reggelizett-e már. Miért válaszol neki?! Hogy megnyugtassa. Nem telik bele negyedóra, jön a szöveges hír-összefoglalója, majd megint a nő, a faggatás, aggódásba csomagolva.

[nyírd le fölös szőrzeted használj kölnivizet mosakodj meg rituálisan imádkozz élesítsd a kést a vágáshoz ruhád simuljon rád szorosan lábadra szintúgy a zokni gondunk van erre is neked is legyen akit akarunk meg tudjuk óvni ne hidd hogy szórakozásból teremtettünk téged és nem lesz Hozzánk visszatérted]

Borongós őszi nap, a teremtés harmadikja, egy kedd. Nézzük meg a kiválasztot-takat, javasolom, szálljunk alá a múltba; menjünk múzeumba! A vitrinekben tóra-pólyák, tóraszoknyák, tóravérték, tórakoronák, hanukalámpák, Eszter-tekercek, kabbalista ábrák, áldáskelyhek, imakönyvfedelek, díszes házasságlevelek négy kontinensről.

Itáliában megfestik a lánykérést, a hordó csapra verését, a hozomány mérle-gelését. Jemenben pici barna mókusok örülnek a frigynek, erszény és tyúk a ke-zükben, így egyezkednek. Iránban semmi ember, semmi jelenet, két ezüst páva vigyáz a betűkbe foglalt ifjú párra. Mennyi vizuális dialektus, látod? Ásít. Nem érdeklik az ifjú párok, most költözött el, válik.

Harminchárom közösség, Vilnától Dzserbáig, New Yorktól Buharáig, haladunk lefelé a másodikról, én, a kultúrsznob odavagyok a kegytárgyváltozatoktól, a Tórát tekerő gránátalmaforma fogantyúktól, az úgynevezett rimmónoktól meg az ezüst, réz vagy épp fából faragott tóramutatóktól: Hát nem olyanok, kiáltok fel, mint egy luxusgolyóstoll?

Nagy sokára dugja ki fejét az egyik üvegszekrény mögül, előtte jár a két hüvelykujja, a kütyüjét nyomkodja. Hahó, mondom, mit szólsz ehhez? Ott lóg a Hámán a vérvörös bitófán! Piros a mellénye, sárga a nadrágja, kék a harisnyája, zöld a cipellője! Ő meg, feleli, itt lóg két nő között, a semmi ágán. Mit szólna? Szédül, rosszul van tőle.

Már az első emeleten járunk, ő végig mögöttem, én szinte lebegek. Idesüss, hívom lelkesen, ez a fűszertartó tisztára mint a Bádogember az Ózban, csak kicsiben! Itt a két kis karja, a két kis zászló a keze! Hé, motyogja, asszem, baj van. Nézd, a sisakja is hegyes, lelkesedem tovább, hát nem olyan ez is, mint aki egy érző szívre vár? Na, nézd már meg!

Dehogyan nézi, már csak azt lesi, merre a kijárat. Még egy kísérletet teszek: Jé, az egy magyar tórákorona, jól látom? Galíciából jött? Az is a miénk volt! A sok hímezett selyembársony tóraszoknya után egy aranyozott ötvösremek! És a csúcscsúcs, odass, hat oroszlán tartja! Neked se ártana egy ilyen abroncs a figyelemzavarra. Helló! Nem hallja.

[fogadd el a halálvágyat erősítsd meg a szövetséget söpörd ki szívedből ami tisztátalan benne felejtse el ami e világtól való ne vedd figyelembe a játszadozás ideje lejárt az igazság pillanata jött el mennyi időt pazaroltál semmiségekre azt a keveset ami még hátravan az áldozatnak szenteld haladéktalan]

Most omlott össze, motyogja maga elé, az egyik. Arra a nőre gondol, akit éppen otthagytott, vagy arra, aki egy percig se hagyja nyugton? A múzeummal mint eltereléssel megbuktam. Úgy látszik, jobb szeret a magánélet hullámain hanykolódni, mint egy közösség világítótornyához igazodni. Már sürget, lent a földszinten, a mobilt szorongatva. Nyugi, nyugi, integetek neki.

Megveszem a múzeumi boltban életem legdrágább képeskönyvét, zsidó miniatúrák. Egzotikus minták, édenkert, életfák. Az egyik oldalon lebegő anyagok, tenyerükből lángot sugarazva, bűnös városokat éppen tűznek adnak. Ahogy így haladok kifelé a kapualjban, fel se nézve a nyitott könyvből, teljes erővel nekimegyek az átlátszó üvegfalnak.

Akkorát dörren, hogy az épület beleremeg, a szemközti házak visszaverik a hangot. Szűk belvárosi utca. Egy nő cigarettázik a túloldalon, a lemezbolt ajtajában, két karját emeli, mintegy jelezve, megérti vakságom, átérzi, ebben a helyzetben miért ezt csinálom, és felmutat az égre. Empátiája jólesik, mindent értek – és mégse.

[a megváltás minden másodpercben elérhet jutalmad készen az Édenkert nyitva küzdelmed túró lelked Isten számontartja emlékezz a szavára vágytál a halálra de még korai volt immár nem kell keresned előállt nézz szembe vele egyike vagy a húsz állhatatosnak aki kétszáz millió fölött is diadalt arathat]

Zuhog. Könyvet hátizsákba téve, kapucnit fejemre húzva, kezemet sajnó homlokomra szorítva, kilépek az esőbe. Mint becsapódó lövedékek, verik a járdát az esőszemek, az aszfalt kopog. Főnt vigasztalan szürkeség, lent buborékok, szétpukkanók. Mi ez? Hogyhogy senki sincs az utcán? Még nem vagyok magamnál.

Kék-vörös tereket, arany betűket káprázik a szemem, lapszéli indán madarakat, iniciáléban groteszk sárkányokat, föld kerekén gyűlnek a vizek, a szárazon gyümölcsfák, maghozó füvek, harmadik nap, az is egy kedd vagy mi; ennyi pénzt egy könyvre kiadni – szabad, nem szabad?! Hol a haver?, most is lemarad. Te, képzeld, motyogja, a másik is összeomlott.

Jó, értem, érteni vélem, ez a pancser kárt tett két nő szívében, vagy azok vájkálnak az övében, volt már ilyen, hogy zavarában mindent összehordott, nagy a baj, értem én, rossz a lelkiismeret, szorong, talán izzad is szegény, ilyen viszonyok közt nem csoda: menjünk haza vagy ülünk be valahova? Repülök, motyogja, repülök a toronyba, mondja és mutatja, mit ír a mobilja.

Jó, hogy nem bírja, kettővel én se bírnék, mint a Levi Strauss farmert, őt is kétféle tépnék, egyik nő sem osztozik, ha jól gondolom, de hogy jön ide a torony? Áhá, ezt csak úgy mondja, bepánikolva, magas csávó, nyilván ő a torony, vagy a farmer szára. A többibe nem gondolok bele, vegyünk valami kaját, együnk, ennyi elég volt mára.

[fura lény jön Szodomából ökor a feje disznó a szeme elefánt a füle strucc a nyaka oroszlán a szegye kutya a hátsó fele birka a farka mindent betölt a hangja mindenki hallja a nők elvetélnék tőle a víz megkeseredik a bölcsességek elegendnek a tudás eltűnik dübörög a föld az állatok alatt mit hajszol az ember elérhetetlen célokat megtarthatatlan tárgyakat ehetetlen dolgokat]

Még egy programunk azért lesz ma este, jut eszembe. Az intézetben, ahol az ösztönömet díjazták, keddenként előadás van, a mai különösen érdekes, nem politikai, nem valakinek a nézetrendszere, tényleg valami egyetemes emberi, már a címe is sokat ígér: „A boldogság világtörténete”. Te is beférsz a könyvtárba, mondom, elférnek sokan, én a felét sem értem, minden angolul van, de nem is én vagyok rászorulva, hogy tudjam, az ember mitől nem boldogtalan. Nagy a várakozás bennem, ez egy szent nap az intézetben, valaki felemel, felvisz a tudása egébe, egy nagy elme, ott röpködsz vele, nem mintha mindig érdekelné, sokszor idegen az ege, időnként kényelmetlen, de jó repülni vele, van olyan, mint egy Jumbo Jet, hátradőlsz, betűz a nap, szemügyre veszed az ismeretlen felhőket, néha lenézel a városokra az előadó magasából; erről hallottál már, arról még soha, mindegy, hagyod, vigyen, akárhova. Na?! Egy szava sincs hozzá.

Banán, zsömlé, szőlő, sajtot is kér?, kérdem a szupermarketben. Ma csak reggeliztünk, és már elmúlt fél öt, hátha az evéstől magához tér. Mintha ott se volna. A telóját nyomkodja, ezúttal az orrom alá, olvassam. Félretolom, nem avatkozom a magánéletébe. Azért van itt, hogy véget érjen a vergődése. Értsem már meg, nem róla van szó. Hanem miről? A világról, Amerikáról. Tudom, ő ott is járt, írt is képeslapot Kaliforniából. Csak nem oda készül? Mert azt helyeselném. Most? Oda?! Mikor ég Amerika? A közepé! A szíve! Látom, hogy remeg a térde, reszket a keze. Púr haver, megsajnálom. Tudod mit, ugorjunk be az intézetbe,

metróval pár megálló! Megmutatom neked, milyen klassz hely, egy köpésre van a Duna-csatornától, eszünk meg minden. Este meg addig isszuk a boldogság-sztorikat, amíg be nem rúgunk tőle. Üveges tekintet a válasz. Fogd már föl, mo-tyogja, itt a világvége!

[egy próféta sem ejthetett foglyokat amíg nem rendezett nagy vérontást a földön amint indul a roham úgy osszátok a csapásokat ahogy a hősök szokták akik tudják hogy e világot örökre elhagyják úgy sújtsatok le mint a tagló haljon meg aki halandó ne bosszút álljatok mikor a halál elé álltok a szátok hirdesse Uratok]

A hírek szerint fegyver van náluk, átvették az uralmat egy csomó gép fölött, állítólag kiürítették a Fehér Házat, az elnök elbújt, egyes források szerint a hadsereg tárgyal velük, a polgári légiforgalmat a földre parancsolták, de még mindig százszám röpködnek a gépek, szirénák bőgnek Amerika-szerte, épületek égnek, senki sem tudja, hányan vannak, mit akarnak, ki irányítja őket, Moszkva, Mekka vagy a Halálcsillag, nem hull-e mindjárt a fejünkre egy bomba, mert hol van az megírva, hogy kit kerül el a végső leszámolás, kit hagy életben a bosszúszomjas osztag.

Európa sincs biztonságban, itt is elköthettek akárhány gépet, csak még utasításra várnak, mielőtt a Paradicsomba katapultálnak, a hurik karjába, a borpatak partjára. Az ő Órájuk közel, a Miénk is, minket az Ördög visz el, a Civilizációnk, ezt ígérte a Nagy Ígérő a Hírvivőnek, több mint ezer éve: az Övék az Övéknek; a Miénk is megígérte a Miénknek, pár száz évvel korábban, szinte ugyanaz a szép ígéret, lehetett rá számítani: az idő felgyorsul, Nap és Hold összeforrnak, a Régit felváltja az Új, feltámadnak a Jók, elevenen sülnek a Rosszak.

Itt egyelőre hideg cseppek záporoznak, az emberek, az a kevés, aki még ki-merészkedik, az eget lesik, vajon az ég, végső perceiben, mielőtt felgöngyölik, mit üzen nekik, mit mobilozik, potty, potty, morzézna a cseppek, jé, a busz is jár, talán a metró is: végvonaglásai egy haldokló világrendnek.

[hívna a nagyszeműek a legdúsabb keblek Isten várja harcosait a túlvilágot adja nektek az alvás a halál ikre mikor alszol a halál ír a mélyalvásban ír a lélekről ír feljegyzéseket az álom ennek zavaros tükre a halál nem álom amint meghaltál a végső valóság fekszik előtted kiterítve a tetteid az a tekercs ami a végítélet napján kihirdettetik]

Van menekvés? Nincs menekvés! Csapás a gonoszoknak, a jóknak jutalom? Csüggedt arcok. Pár arc ragyog, ez is meg van írva. Csoportos ácsorgás a peronon. Másokra nézni senki nem mer. Várja, mikor szakad a betonfödém, mikor dől be a füst, mikor omlik ránk a létezés izzó ketrece. Ez már egy más világ: a metróállomás, akár a sír. Ez már a másvilág, egy állomás az Ítélet előtt. Hármat meggyünk, ha meggyünk. Dermesztő csend, a betonkripta, mint egy anyaméh: hallhatjuk egymás szívverését. Az Óra itt van, befut a szerelvény, jegyünk az nincs, miért is volna, jegy – a másvilágon?

Ez tényleg más világ, máskor sosincs hely, most van, világosság is van még, leülünk. Ott három angyal is beszállt, a vigyázók, no lám. Angyalt a metrón eddig nagytóval sem lehetett találni. Miért tolongtak volna annyi halandó közt,

be sem fértek volna a zsúfolt kocsiba. De más ez a nap, mint az összes eddigi, emberritkító nap, a legutolsó, olyan szellős lett minden, legfőbb ideje alászállni, megjelenni a telephelyükön. Csodásan alkalmazkodtak a felgyorsult időhöz. Szárnyuk behúzva, aurájuk rejtett, szegényes szerkóval takarják, akár embernek is nézhetnéd őket, ha nem lógná nyakukban azonosító, az égi részleg neve, munkáltatójuké.

Te, ezek, mondom a havernak, még nálam is szorgalmasabb írók, nem alsznak és mindent feljegyeznek: amit álmodban látsz, ébren elkövetsz, fejben megtervezel, lélekben nem ismersz el, mert szégyelled, azt is, leírnak mindent, grafománok. Mellesleg, érthetetlen módon, jegyet kérnek, ez kell, hogy eljuss, szerintük, valamelyik túlvilági állomáshoz, ez a munkájuk, de általában lógnak, mint a Hámán, csak ők az égben lógatják a lábuk, akkor is írnak állítólag, mondtam, hogy grafománok. Ha kéri a jegyeket, hallod, adj nekik jeleket, egyértelműeket, hogy szavuk sem érted, a nyelvük idegen neked, nem beszéled. Közben ürítsd az elméd, ne maradjon benne semmi, egyetlen gondolat sem, ne legyen mit feljegyezni. Ehhez most nem is kell nagyon tettetned magad, ugye, vége a világnak, agyhalál, te nem is vagy már, ez csak egy képmás, ami elvált tőled, amikor ide lesiettünk, amivel ők itt vesződnek – és naná, hogy engem sem ismersz!

[amit mondasz attól a szív lepelbe burkolózik süketség költözik a fülbe függöny ereszkedik közétek bár az is igaz ha megvolna mindened sőt kétszer annyid volna hogy azt hihetnéd van miből megváltani magad ha itt a Végnap utolért az Óra megúszhatod a dolgokat ha így volna akkor sem az lesz amivel az ember számolna]

Felálllok. Pénz nincs nála, van igazolványa, de biztos nem veszi elő, majd csak kivágja magát, felnőtt ember, pontosabban az volt, amíg volt világ körülötte, de már nincs, ez a túlvilág. Átmosolygom magam a vigyázókon, amúgy is elfoglaltak, a munkájukat végzik, a kellemesen emberritka térben, én magamat szinte fölöslegesnek érzem, hátrább húzódok, minél messzebb tőlük.

Ül a kemény metróülésen, mintha otthon ülne kárpitozott széken, mintha egészen hozzáragadt volna, sőt, mintha a szeme is leragadt volna, már bóbiskolna, aztán mikor az ég alkalmazottai elébe állnak, üdvözlök udvariasan, kiderül, dehogyis alszik, a szeme felpattan, visszaköszön nyájasan, előkapja a tárcáját, mintha a jegyét keresné, na de hát jegye nincsen, mire igazolványt kérnek tőle, odaadja készségesen, erre felállítják, engedelmeskedik, mint akit meghipnotizáltak, fékez a szerelvénnyel, a nyíló ajtón kitessekelik, a három angyal körbeállja, de erre már kiugrom én is, és pár oszloppal odébb lesben állok.

[megteremtettek spermából vérrögből húsdarabból nyakunkban a sorsunkkal nyakörvünkkel örömhözó szél vagy ami felhőt terel gyümölcs ami lehull újra életre kel eszünk-iszunk-szeretkezünk míg a hajnal fehér fonala el nem különül a fekete éjfonáltól és a hegycsúcsokra mint mecsetkupolákra félhold ereszkedik mindenütt]

Érdekes ez a túlvilág, ez az idők utáni egykedvűség vagy bambaság, nem is tudom: egyikünk sem tapasztalt még ilyet, talán ezért fog el ámulat a megdöbbenés helyett. Persze, mutogathatna az égre felemelt karral a haver, jelezhetné,

hogy ez nem épp a jegyre gondolás napja, hogy neki se anyja, se apja, se családja, se lakása, se közel, se távol, hogy ő itt átutazóban van, csak eltévedt, mert rászakadt a végítélet, azóta szédeleg és fogja a fejét és nem talál ki ebből a városnak látszó összevisszaságából, mindezt elmondhatná beszédes gesztusokkal, azokból bárki értene, még egy végidei ember is, de nem, ő az angyalok nyelvén cseveg az angyalokkal, oldottan és folyékonyan, közben az egyik szorgalmasan jegyzetel, a másik kettő sűrűn bólogat, mintha dicsérné az elhangzottakat, már azt hiszem, hogy a végére is értek, mindjárt elengedik, ekkor a haver egyenesen rám mutat: a vendéglátóm. Már jönnek is. Köszí, drága barátom!

[Körülv teszi őket hátulról a tagadókat felmutatja az égi konstellációkat a szemtanúként ellenük vallókat kilátásba helyezi a tüzes árkot a szállongó pernyét a forró gomolyból felcsapó lángot megsuhogtatja izzó leplét rájuk rázza zsarátnokát a büntetésnek sosem találja elégnak mégis így mondják megbocsátó és szeretetteljes alkotója a teremtésnek]

Mi ketten, ők hárman, kedvezőtlen konstelláció. Hiába magyarázom bikkfa angolsággal, hogy egy: nincs pénzem, kettő: a jegyemet eldobtam már, három: semmi dolgunk a városban, négy: még ma eltűnünk innen, mire ezt kinyögöm, a harmadik már erősítést hoz, jön sebesen két fegyveres rendőrrel, karhatalommal, igaza van a költőnek, iszonyú minden angyal. Már én is úgy látom, befellegzett nekem, és nem sokat tűnődöm a közben kiöltött alibi históriámon, nyúlok a tárcámba, és ami benne van, legalábbis a látható zsebben, azt helyszíni bírságként mind kifizetem. A fals címünket bediktálom, a számlát zsebre vágom, a havert hátba vágom, felszédelgünk az alvilágból; az ég szakad, pereg az aszfalt, mint a dob, arcunkat szél korbácsolja; gazdátlan gördeszka nyikorog a járdán, elütött galamb kilapítva a csatorna rácsán. A házakra félhomály ereszkedik, a lámpák villogó sárgára váltanak, összehangolatlan, a kontinensről a mai nap leoldja a biztonsági láncokat, a világ mindinkább lakhatatlan. A civilizáció hajója nem talál révbé többé, eltűnnek világítótornyai, a haver önmagát keresi örök-ké, ettől vannak rémálmai, én a boldogság világtörténetét hallgatom, ami aznap este, hogy, hogy nem, elmaradt, de bennem azóta is szól, mint amolyan zanza, vicces szignál a mobilon: *toronnyal randizott egy tóraszoknya, / miközben csókban összeforrt a Nappal, / két ezüst páva vigyázva összefogta, / a múlt elindult újra tiszta lappal.*

Az énektanárnő

Itt ülök az utolsó iskolában, amelynek én vagyok az utolsó tanítója és diákja is. Régóta nincs már gyerekzsivaj a folyosón és az osztálytermekben, a padokon vastag por ül, a sarkakban csomókban gyúlik a kosz, a táblák összeroskadtak, a betört ablakokon át süvít be a szél, és érzem idebent a Taknyos bűzös leheletét. Sokan még mindig azt hiszik, megmenekülhetnek, mert a Taknyos terjeszkedése meg fog állni. Nem értem a vakságukat – én ugyan tényleg vaksi vagyok, mégis világos számomra, hogy a Taknyos el fogja árasztani a községet, és el fog pusztítani mindenkit az utolsó emberig.

Odalentről fog érkezni, a föld alól, alattomosan, először a kutakból fog feltörni, ellepi a pincéket a zöldes bugyogása, hogy aztán becsordogáljon az udvarokra, a kertekbe, a házak közé. Elsőként a köhögés jelentkezik majd, amely lassacskán légszomjja állandósul, miközben a zöldes takony csorogni kezd az emberek orrán és száján át. El fogja torlaszolni a légcsövüket, harákolni fognak reggeltől estig, elvesztik a szaglásukat, az ízelesüket, majd végül a hallásukat és a látásukat is, és a fülükön és a könnycsatornáikon át is a Taknyos vize ömlik majd kifelé.

Ez lesz az utolsó, a negyedik csapás. Nem jutunk el a tíz csapásig, bennünket már a negyedik elsodor, mert ezt érdemeljük.

Lassan százéves leszek. Az én szemem világát, a hallásomat és a többi érzéke-
met nem a sunnyogva terjeszkedő Taknyos vette el, hanem az öregség. Ha létezik kegyelem, nem érem meg, mire a Taknyos eltakarítja ennek a sokat szenvedett községnek a maradékát.

Már szinte egyáltalán nem mozdulok ki a rég kiürült osztálytermekből, pedig az öregasszony, aki hosszú évek óta hordja nekem az ételt, minden egyes áldott nap figyelmeztet, hogy a fejemre fog omlani az épület. Kedvesen mosolygok rá ilyenkor, hiszen ez számomra maga lenne a megváltás, de ezt nem akarom előtte kimondani, mert tudom, nemes feladatnak tartja az ellátásomat, és talán ez az utolsó olyan munka az életében, amelynek még értelmét látja. Mindenki elfordult tőlem, amikor ez a töpörödött vénasszony megjelent egy kis fonott kosárával, mint az ősidők jól végződő meséiben. Töpörtyűt és kenyeret rakott ki elém, amit fogalmam sincs, honnan szerzett be – voltak még rejtékutak, amelyeken keresztül vakmerő kereskedők egészen a határvárosig eljutottak, hogy onnan valódi ételleket hozzanak be ide, a legkisebb községbe, amely megmaradt a Nagymocsár vidékén. Elképzelnem sem tudom, mit adtak ezért az elemózsiáért cserébe, talán lopták, vagy megalázó, embertelen munkákat végeztek érte. Talán ez az összeaszott vénasszony sem olyan vén igazából, csak az nyomorította meg, hogy a méltóságát adta oda a töpörtyűért és kenyérért, amit megoszt velem.

Néhány hónapot adok még ennek a községnek, amelyet igazából már nevetséges községnek nevezni. Pár házban maradtak még nyomorult, tengődő lakosok,

akik vagy azért nem mentek el, mert bíznak valamiféle megváltásban, vagy csak mert már eszükbe sem jut, hogy elmehetnének.

Nincs már, akinek beszámoljak a felfedezéseimről, amelyeket azóta tettem, hogy az énektanárnót halva találták. A cellában kezdődött, mintha a rácsokon át rám mosolygó napsugarak világították volna meg az elmémet. Mindhiába, mert minden tudásom halott tudás. Senki nem hisz nekem, mert nem maradt már értelem, amely felfogná, amit felfedeztem. Azelőtt tudós tanítónak tartottak, pedig minden, amit továbbadtam, alaptalan balgaság volt, ez mostanra végzetesen beigazolódott.

Talán mégsem a cellában kezdődött, hanem azon a legelső napon, amikor meghallottam az énektanárnó hangját, de ezt még most, az utolsó napokban is alig merem bevallani még saját magamnak is.

Úgy érzem, mintha még mindig lenne tétje annak, amit gondolok, mintha a nagy Nűsz még mindig figyelne rám.

Akkoriban, amikor még ruganyos testű és izgága elméjű tanítónak számítottam, csak nevettem, ha a nagy Nűszről beszélt nekem bárki. Akkoriban még az atomokra esküdtem, és a reduccionisták tanait dicsőítettem, akik azt tartották, minden mechanikus, és ha egyszer itt teremne előttünk a Jóisten, őt is meg tudnánk mérni azokkal a műszereinkkel, amikkel a bacillusokat meg a vírusokat tanulmányozzuk. A formális logika és az ampírikus megfigyelések képezik a modern tudomány cáfolthatatlan alapjait, harsogtam bele a világba, és amikor arról kérdeztek, mégis honnan ered mindez, kicsoda vagy micsoda van minden kérdés mögött, ki mozgatja igazából a világot, én megálljt intettem, és a reduccionisták jó tanítványaként előkaptam Okkem beretváját, hogy kíméletlenül lenyisszantsam a metafizikai hidra mind a hét rusnya fejét.

Megértettem persze, hogy a Nagymocsár vidékén nehéz elfogadni azt a tanítást, amely ennyire optimista módon hisz a mechanikában, az atomokban, a fizikai világ kölcsönhatásaiban, hiszen az elmúlt években és évtizedekben olyan események történtek errefelé, amelyeket alig lehetett a józan ész eszközeivel felfogni.

Olyannyira nem lehetett, hogy tulajdonképpen senki nem is tudta, mi történt valójában körülöttünk.

Nem tudták, hogyan kerültek egyáltalán ide, hogyan vágták el őket a külviágtól, amelyről jóformán csak régi, homályos mesék maradtak fenn, és hogyan vette át az uralmat az életük felett a láp, amelytől rettegtek. Nem tudták, hogyan kerültek a látóhatár szélére a Sárga-szirtek, amelyekről azt tartották, néhány generációval ezelőtt nem volt nyomuk. Nem tudták, honnan érkezik minden reggel az a mérgező harmat, amely olyan sokakat megnyomorított és elpusztított, mielőtt megtanultunk együtt élni vele. Nem tudták, miért vált ilyen gonosszá a Taknyos, amely valaha ártatlan kis patakocskaként csordogált a község mellett, amíg el nem kezdett terebélyesedni, zöldülni és átváltozni egy kiszámíthatatlan szörnyeteggé.

Nem tudták, ki vagy mi akarja őket elűzni az otthonukból, miközben azt sem tudták, hogyan és hova távozhatnának.

Visszatekintve örültségnek tűnik, hogy azt vártam: elfogadják a tanításomat arról, hogy az egykori lápvidék iparosítása szükséges velejárója volt a társadalmi folyamatoknak. A határvidék adottságait kihasználva húzták fel itt azt az alumíniumgyárat, amelynek a vidék ugrásszerű gédépénővekedését kellett volna biz-

tosítania, és amelynek – az egykori Istendűlő legelőin és rétjein létesített – tornyai és gátjai kapták a bárdolatlan néptől a Sárga-szirtek nevet. Azt is meg tudtam magyarázni, hogy a Nagymocsár kialakulásához azok a törvényszerű folyamatok vezettek, amelyek minden átalakulóban levő, iparosodó és a piacgazdaság működésére átálló társadalomban felbukkannak, hogy aztán a növekvő jólét, a tudomány és az oktatás természetes fejlődésével karöltve elvezessenek a társadalmi tudatosság magasabb szintjére. Mielőtt ide eljutnánk, sajnos át kell vészelnünk a korrupció és a politikai visszaélések áldatlan hozadékait – ezek közé tartozott az alumíniumgyár balesete is, amelynek következtében a mérgező zagy elárasztotta a vidéket, kialakítva a ma ismert Nagymocsarat, amely a Taknyos szennyeződéseit és a veszélyes harmatot is táplálta. Mindezek ellen a modern tudomány eszközeivel tudunk védekezni, hirdetem, amihez óhatatlanul hozzátartozik az is, hogy a káros babonáságot tűzzel-vassal irtjuk, és óvakodunk minden olyan sarlatánságtól, amely a mechanika alapelveivel szemben azt állítja, minden egy végső értelemről ered, amely büntet és jutalmaz, ahogy neki tetszik.

Meghallgatták, amit tanítottam, és egymás között tovább terjesztették azokat a tanokat, amelyeket én mélységesen elítéltem – arról, hogy a Nagymocsárnak lelke van, és ez a lélek bele tud bújni az emberek testébe, hogy átvegye felettük az irányítást. Azt beszéltek, akibe belebújt a Nagymocsár lelke, olyan dolgokat lát, amelyekről retteg vagy amelyekre vágyik, és addig gyötrik ezek a látomások, amíg bele nem pusztul. Vagy ha szerencséje van, és marad néhány tiszta pillanata, elmenekül innen, vissza sem néz, és megpróbálja örökre kitörölni a tudatából ennek a községnek az emlékét is.

Tudtam ezekről a szóbeszédekről, és arról is, hogy teljesen és véglegesen nem tudom őket kiirtani – az én dolgom, hogy féken tartsam őket, ezt pedig leginkább úgy tudom elérni, ha megóvom a saját tekintélyemet. Ebben pedig a katedra segített, mert itt volt a környék utolsó iskolája, és az emberekben megmaradt némi pislákoló tisztelet a tudással szemben.

Az igazgató egy izzákos, vörös fejű, Remák nevű ember volt, aki engem leginkább a mesék Belzebubjára emlékeztetett, és akiről mindenki sejtette, hogy idő előtt el fogja vinni az ital. Amikor reggel megjelent az iskolában, mindig csodálkoztam, hogy még nem durrant szét a puffadt, vörösén pulzáló feje, amelyen úgy ült a szeme, mint két partra vetett ebihal. Remák nem sokat törődött azzal, hogy mi történik az iskolában, de az évnyitókon, évvárókon meg egyéb összejöveteleken rendre összekapta magát, kiállt a szülők elé, és összeszedett, méltóságteljes beszédeket tartott a tudás nemességéről, az iskola küldetéséről és a tanítók tiszteletreméltóságáról. A szülők ilyenkor megtapsolták, és látszott a tekintetükön, hogy habár nem hisznek nekünk, de hajlandók elfogadni, hogy amíg az ő babonáik csak halvány vigaszt nyújtanak, a mi tudásunk szilárd rendet tart fenn.

Mindez akkor változott meg, amikor az a leírhatatlan hang felcsendült az iskola épületében, és megremegtette a lelkem, amelynek a létezésében addig olyan önhittén kételkedtem.

Egy tavaszi reggelen történt, amikor még a Taknyos zöldes vize is olyan bárátságosnak tűnt a szikrázó napsugarak fényében, hogy senki semmi természetelenséget nem láthatott benne. A tanárban rendeztettem a dolgozatokat, amelyeket a harmadikosoknak kellett kiosztanom – aznap nem volt első órám, a másodikkal

kezdtém, így a reggelem lazán, könnyeden indult. Egyedül ültem a tanáriban, mint ilyenkor rendszeren, kollégám, Rigó vitte az első órát, az igazgató pedig még nem mutatkozott – és úgy hangzott fel az a csobogó hang, mintha egyszerre mindenhonnan jönne, a falakból, a talajból, egyenesen az égből. És ahogy percekben belül kiderült, tényleg mindenhonnan jött. Az elsősök és a másodosok kint voltak a szabad ég alatt, az épület mellett, a fűben, a gesztenyefák körül. Ott énekelt velük az új énektanárnő.

Az igazgató senkinek nem szólt előre az érkezéséről. Később azt mondta flegmán, meglepetést akart szerezni nekünk, úgyis olyan kevés jó dolog történik velünk az életben.

Edinának hívták, alacsony volt, zömök testalkatú, rövid lábú, tömzsi ujjú. Hosszú, barna haját mindig ugyanolyan copfba fogva hordta, felső ajkát finom kis rózsaszín bajusz fedte, alsó állkapcsa már-már természetellenesen előreugrott. Nem tetszett a külseje, amely nem volt összhangban azzal, ami a torkából jött – egyetlen dolgot leszámítva. A szemében felkavaró elevenség villogott, amelyet még soha nem láttam.

Az ablakhoz mentem, pontosabban tántorogtam, mert a hang, amely elárasz-totta a teret körülöttem, kibillentett az egyensúlyomból. Láttam, hogy ott áll ez a kis nő a gyerekek gyűrűjében, és nem akartam elhinni, hogy az ő szájából jön ez a felfoghatatlan, szédítő hang.

Olyan hang volt, amely akkor is mérhetetlen messzeségbe terjedt, ha nem eresztette ki igazán. Remegett, tekeredett, szállongott fel és alá, kiöblösödött, mint egy csembalóé, hogy aztán törekeny fuvolaszóvá vékonyodjon. Minden benne volt egyszerre és külön-külön: még sosem hallottam ehhez foghatót, és fogalmam sem volt, hogy létezhet ilyesmi.

Bejött a szünetben, és bemutatkozott, amire alig tudtam normálisan reagálni, hiszen amikor csak kimondta a nevét, Edina, az is olyan volt, mintha egy fenséges kórus énekelné.

Összekevertem a dolgozatokat a második órán, és a gyerekek otrombán rö-högtek rajtam, és a zavaromat kihasználva papírgalacsinokat kezdtek dobálni, majd valahonnan előkerült egy igazi takonygombóc, amely végül a tábla közepén kötött ki. Innen már nem lehetett visszahozni az órát, hagytam, hadd randalí-rozzanak, miközben én a papírjaimba merültem, és közben végig Edina hangja csobogott a fejemben.

Nem csak én változtam meg: Remák akkortól vasalt ingben járt be az iskolába, Rigó pedig kiillatosította magát reggelente, pedig korábban az izzadsága bűze komoly csatákat vívott az ebédre hordott paprikás krumplija szagával a teste feletti uralomért. Én nem változtattam a napirendemen, csak mintha köd ült volna a tudatomra, amely állandóan Edina hangjára rezgett.

Edinából minden pillanatban áradt a zene: amikor nem énekelt, akkor dúdol-gatott, és legkomorabb pillanataiban is legalább az ujjáival verte a taktust, hogy felkészüljön a megszólalásra. Minden vibrált körülötte, és ez a vibrálás napok alatt megváltoztatta az egész községet.

A szülők versengtek, melyikük hozza iskolába a gyereket, azok is megjelen-tek az épületben, akik addig messziről kerülték, a szülői értekezletre újabban eljártak a legnagyobb lumpok is, az iskolakerülő gyerekek is minden reggel ott

ültek a padban, és a szülők harcosan követelték, hogy legyen több nyilvános rendezvény, amelyet az új énektanárnő szervez. Ezekon az eseményeken a község apraja-nagyja megjelent, és ezek voltak az utolsó pillanatok, amikor még az embernek olyan érzése támadhatott, hogy ragyogó jövő áll előttünk.

A szünetekben sokat beszélgettem Edinával, aki a határvárosból érkezett, mert ott nem volt szabad énektanári állás, és valahonnan hallott róla, hogy nálunk ez a pozíció hosszú évek óta betöltetlen; az soha nem derült ki, hogyan jutott el hozzá ez a hír. Mulattatta, amikor tudományos magyarázatokat adtam neki elő arról, hogy a szörnyű harmat, amit a határvárosban nem ismertek, milyen molekulákumokból tevődik össze. Nagyokat kacagott azon is, hogy a Nagymocsár vize enyhén radioaktív, és azt mondogatta, még sosem hallott ilyen aranyos szót.

Nagy kedvvel vágott bele a dalos rendezvények szervezésébe, és pirosló arccal figyelte, ahogy az összegyűlt emberek tátott szájjal hallgatják az éneklését. A régi operettekhez még jelmezeket is előásott valahonnan az iskolai raktár dohos mélyéről, és ezeken a zenés-táncos előadásokon a vendégek tündöklő arccal ölelgették egymást, a férfiak megfogták a mellettük ülő idegen nők mellét, az idősződő, nyúzott arcú, elhízott anyák pedig a mellettük ülő férfiak lába közé csúsztatták májfoltos kezüket.

Bágyadtan ültem közöttük, és a tudatomra leült ködön keresztül, homályosan láttam csak, mi történik. Azt ismételtetem magamban, én a tudomány embere vagyok, és mielőtt teljesen elbódultam volna, hazatámolyogtam.

Nehéz lett volna megmondani, valójában mikor tört ki rajtam a láz. Talán már napok óta lázasan jártam-keltem, amikor egy nap az osztályteremben összeestem, és odahaza, az ágyamban fekvé tértem magamhoz. Súlyos, nyomasztó csend vett körül. Kitisztult a fejem, és egyszeriben végtelen, kozmikus magányban találtam magam a kihült szobámban, ahova a redőny résein át csak néhány kósza, erőtlen napsugár szüremlett be. Ilyen lehet a túlvilágnak az az övezete, gondoltam, amely kívül esik a mennyen, a poklon és a tisztítóútzön is. Szinte teljes erőtlenségben és bénaságban feküdtem, ki tudja, mennyi ideig, talán elaludtam és újra felébredtem néhányszor, míg meg nem jelent a szobámban Rigó, a kollégám, aki röviden annyit mondott, a patikus meg fog látogatni. Bólintottam, és vizet kértem Rigótól, aki egy csorba peremű pohárban hozott is egy kortynyi állott ízű folyadékot, ami egykor talán tea lehetett. Azzal ismét magamra hagytam.

A patikus egy sápadt, vékonyka, nem túl bizalomgerjesztő alak volt, aki azóta kijárt a páciensekhez, amióta az utolsó orvos is elköltözött a községből. Nem voltak már valódi gyógyszerei neki sem, csak saját maga kotyvasztott össze ezt-azt, amihez éppenséggel hozzájutott, mint egy középkori kuruzsló, és én soha nem is fordultam hozzá segítségért, mert tudománytalannak tartottam. Most nem volt erőm, hogy tiltakozzak ellene, és jobb híján elfogadtam azt a lötytyöt, amit ott előttem kikevert, és aminek a szaga visszataszítóbb volt a Taknyos vizénél is. Azt mondta, ha ebből naponta három pohárral megiszom, egy hét múlva szokdelni fogok, mint egy antilop.

Letett az ágyam mellé egy műanyag vödört, abból kellett merítenem nyolc óránként, és egy hajtásra kiinnom. A fizetséget majd utólag rendezzük, mondta nagylelkűen, és távozott.

Azt tettem, amit mondott, és csakugyan erőre kaptam, bár a borzalmas lötytől eleinte felfordult a gyomrom; később megszoktam, és a végére majdnem ízlett is. Rigó párszor megállt nálam, és hagyott az asztalomon egy tányérszerű főzeléket vagy krumplilevest, de soha nem mondott semmit azon kívül, hogy na, megint sokkal jobb színben vagyok.

Egy hét kellett, amire úgy éreztem, ki tudok menni az ajtón. A gyomrom üresen tátongott, és a fejem is kongott a némaságtól. Alig emlékeztem rá, ki vagyok valójában.

Az iskola látványa furcsa melegséggel töltött el, amely a rekeszizmom tájékáról kezdett szétáradni a testemben, és minden egyes lépéssel úgy éreztem, közelebb kerülök az én igazi biztonságos hajlékomhoz.

Mielőtt viszont beléphettem volna az épületbe, onnan egyszeriben egy csoportnyi egyenruhás férfi tódult ki, akik körbevettek, rám ordítottak, lökdönsni kezdtek, és a végén előbukkant közülük egy, aki kiadta a parancsot: tegyenek bilincset a csuklómra. Akkor vettem észre a túloldalon álló rendőrökcsikát, amelyekhez odavezettek, és betaszígták az egyik hátsó ülésére. Arról semmit nem közöltek velem, miért teszik mindezt.

A községben nem voltak rendőrök és nem volt kapitányság sem, ezért a községházán hallgattak ki, bár azt még itt sem akarták elárulni, mivel vádolnak. Elmondtam nekik, hogy az elmúlt napokban lázas betegen feküdtem odahaza, amit Rigó kollégám és a patikus is bizonyítani tudnak, ám ők ezen csak harsányan röhögtek, úgyelve rá, hogy a nyáluk lehetőleg az arcomba fröcsögjön. Nagy, széles arca volt mindegyiküknek, és kutyaszőrszag terjengett a szájuk felől. A tanító nem akar vallani, mondták, amikor belépett a helyiségbe a főnök, aki az iskolánál megbilincseltetett. Kiadta a parancsot, hogy akkor irány a cella.

A községben persze nem volt börtön, ezért a határvárosba kellett vinniük, és én sajtó fejjel bámultam a rendőrautóból a vidéket, amerre már olyan régen jártam. Sok évvel ezelőtt a határváros tanítóképzőjét látogattam, de azóta, hogy a képzést elvégezve visszatértem a községbe, nem tettem még ki a lábamat innen. Mostanra elburjánzott a vadon, és a hatalmas füvek fenyegetően hajoltak a földút fölé. Amikor kiláttam a gazerdőből, a távolban felbukkantak a Park gigászi fái – arrafelé vezetett az út a Nagymocsáron túli tájakra.

Egy estét és egy éjszakát töltöttem a cellában, mielőtt kivonszoltak onnan, és úgy, ahogy voltam, elcsigázottan, mosdatlanul, borotvátlanul, előző napi, gyűrött ruhámban a bíróság elé citáltak.

Akkor közölték, hogy holtan találták az énektanárnőt a község határában, és engem gyanúsítanak a meggyilkolásával. Megfojtották, és mire megtalálták, a testét patkányok rágcsálták meg.

Megrendültem, és alig tudtam kiszűrni néhány reszketeg szót az ajkaim között. Az is lehet, hogy bevallottam, én követtem el. Vallomásokat olvastak fel, amelyekben kollégáim és más községbeliek arról beszéltek, beleszerettem az énektanárnőbe, de ő nem adta magát oda nekem, és ez lehetett az indítékom. Tiltakozni akartam, de úgy éreztem, ha tagadnám mindezt, hazudnék. Tényleg beleszerettem, bár csak két dolog tetszett benne: a hangja és a szeme, de ez épp elég volt. Csak abban tévedtek, hogy az zavart volna, nem kaphatom meg; ellenkezőleg – magamat nem akartam neki adni. Én a tudománynak szenteltem az

életemet, amelyet ő, ahogy mondani szokták, fenekestül felforgatott. Ez volt az indítékom.

Egy dolog nem stimmel: nem emlékeztem rá, hogy valóban megöltem volna.

Mégis hallgattam arról, amit korábban a rendőröknek mondtam, hogy lázasan feküdtem napokig. Úgy éreztem, ha ezzel védekeznek, az megfutamodás volna. Először gondoltam úgy, hogy ami történik, az túlmegy az ésszel felfogható, mechanika által rendezett, józan szabályok igazgatta valóságán.

Miközben az ítéletre vártam a cellámban, megértettem, azért történik velem mindez, hogy fényt deríthessek arra a nagy igazságra, amelyet mindeddig eltartart előlem az, amit a megismerés egyedüli eszközének tekintettem: a tudomány. Leckét kaptam valamiből, ami túlmutat a tudományon, a képletekbe rendezhető, ésszerű világképen, bár sejtettem, hogy hiányzik még egy fontos mozaik ahhoz, hogy eljuthassak ennek a másfajta tudásnak a termékeny, forró mélyére.

A bíróságon nem teketóriáztak velem túl sokáig, alig egy hét alatt meghozták az ítéletet. A védelmemre kirendelt ügyvéd, egy bús képű, lógó orrú, kortalan férfi egyszer sem szólalt fel a tárgyalások során, és amikor a bíró kihirdette az ítéletet, alig láthatóan bólintott, jelezve, hogy nem kívánunk fellebbezni. Kilenc évet kaptam, amit szívesen felkerekíttettem volna tízre, úgy mégiscsak jobban hangzik, de nem akartam kavarodást okozni.

Átvezettek egy másik szárnyba, ahol már nem voltam egyedül. Két fiatal határvárosi fiúval osztoztam a cellámon, akik azért ültek, mert részt vettek a miniszterelnök elleni egykori merényletben – ennek a híre még a mi községünkbe is eljutott, de később mendemondának bizonyult, mert a miniszterelnök tovább kormányzott. Ezek a fiúk váltig állították, hogy látták a szétszaggatott holttestét, amelyet a határvárosiak néma méltósággal téptek darabjaira, és mindketten azt bizonygatták, egy titkos helyen máig őriznek egy darabkát a miniszterelnökből – egyikük a kisujját tette el magának, másikuk az egyik fülcimpáját tartotta meg. Rájuk hagytam a dolgot, nekem elég volt, hogy békén hagyjanak, és ez a kívánságom teljesült. A határvárosi börtönben nyugalom és békesség honolt, és a börtönkönyvtárban még néhány értékes régi könyvet is találtam, pedig a határváros nyilvános könyvtárait már régen elpusztították.

Úgy véltem, ez a néhány könyv elég tanulmányoznivalót ad számomra a következő évekre.

Odabent a börtönkönyvtárban találtam rá a nagy Núszra, a mindannyiunk felett lebegő értelemre, amely nem mechanika, hanem indulatok útján kormányozza a világot.

A régi görög gondolkodók könyveiben bukkantam rá a Núszról szóló elmékedésekre, és ezek magukkal ragadtak, bár úgy értékeltem, a görögök végül zsákutcába jutottak ezzel a gondolattal. Noha felismerték, hogy a Núsz, vagyis a mindenek felett álló értelem a világ mozzatója, úgy vélték, a mozzatót az anyagon keresztül viszi véghez, mechanika és fizika által, és a lélek valahogy kimaradt a számításaikból.

Itt végzetes hibát követtek el, amit nekem most korrigálnom kellett.

Ahhoz, hogy eljussak a tudás mélyére, újra kellett gondolnom a lépvidék történetét, és megrendülten láttam be, hogy az igazság végig itt volt az orrom előtt, csak fel kellett volna nyitnom a szemem. Amíg a mechanika, a molekulákumok és

az ampírikus megismerés szabályaiban hittem, nem akartam elfogadni, ami ve-
lünk történt, mindig csak a mikrofolyamatok érdekeltek, az, hogyan lett A-ból B,
és még arra is ennek keretében kerestem magyarázatot, B miért satnyább, betegebb
és rosszabb mindig A-nál. Ennek az elméletét hívták Entrópiának, ezt a szétszó-
ródást, ami miatt az Egyből sokaság lett, és persze a sokaság mindig alávalóbb az
Egynél, amely maga a tökéletesség. Ám ennek az Entrópiának is mechanikus ma-
gyarázata volt csupán, a hő mozgásával magyaráztuk, ami visszavezetett ugyan-
oda: a megmagyarázhatatlanba. Itt, a börtöncellában felismertem, hogyan lehet
ezt az ördögi kört egyszer s mindenkorra megszakítani.

És rám ragyogott a végső tudás sötét fénye.

Először csak két cellatársamnak beszéltem a kutatásaimról, akik eleinte hitet-
lenkedve hallgattak, bár láttam az arcukon, hogy megfogta őket, amit a bosszú
szelleméről mondtam. Tőlük mehetett híre, hogy a cellánkban érdekes dolgokat
lehet hallani a lápvidék eredetéről és jövőjéről. Egyre többen kerestek fel azzal,
hogy érdeklí őket, amit a Núszeről, az átokról és a csapásokról gondolok, mert
mindez valahogy passzol az ő sorsukhoz. Pedig egészen addig meg voltak győ-
ződve arról, hogy nekik igazából nincsen sorsuk.

A börtönőrök eleinte gyanakodva tekintettek az előadásaimra, ám végül ők
maguk is csatlakoztak a hallgatósághoz, sőt elérték, hogy a börtönigazgatóság
tanácstermében külön a vezetőségek is tartsak beszédeket. A börtönigazgató,
egy aprócska, morcos képű fazon többször behívatott az irodájába konyakozni,
és kérdéseket tett fel a saját jövőjéről. Hiába ismételttem, hogy nincs jóstehet-
ségem, és csak a tudás mindenki számára hozzáférhető forrásából meríték, addig
nyaggatott, amíg nem jósoltam neki valami szörnyűséget arról, mi vár rá.

A határváros lakói nagy lelkesedéssel hallgatták, ahogy a végső pusztulásról
és a mindannyiunkat elemésztő, utolsó csapásról beszéltem, hiszen végre igazolta
valaki a régen terjedő szóbeszédeket.

A körülöttünk fortyogó ingovány fog bennünket felfalni, hirdettem, hiszen ez
a napnál világosabb kell hogy legyen mindannyiunknak.

A börtönőrök a tenyerükön hordoztak, és nemsokára távoli vidékekről is ér-
keztek hozzám látogatók, akik meg akarták hallgatni tanításomat a lápvidék sor-
sáról. Úgy vélték, abban, amit mondok, benne van nemcsak az egész szélesebb
vidéknek, hanem az egész bolygónak a jövője. Ezt én szűklátókörű elképzelésnek
tartottam; Plátóval és követőivel érveltem, amikor azt tanítottam, nem a vidék
sorsa, ami számít, hanem a léleké, és én igazából a lélek sorsát hirdetem, mind-
annyiunk lelkéét.

Ezt már elég nehezen fogadták be; úgy tűnt, erre a tudásra még nincsenek
felkészülve.

Talán ezért is döntöttek úgy, hogy idő előtt elbocsátanak a börtönből. Pedig én
nem akartam menni – védett helyen tudtam magam idebent, ahol minden időmet
gondolataimnak szentelhettem, és annak, hogy magam is felkészüljek a jövőre,
amivel a tudás megszerzése során szembesültem.

Hivatalosan azt közölték, jó magaviselet miatt szabadulok korábban. Még egy
rendőrautót is kirendeltek számomra, amely hazaszállított a községbe, holott ez
nem volt szokványos eljárás.

A lakásom még megvolt, habár vigasztalan látványt nyújtott. Patkányok faltak

fel mindent, az ágyneműmtől a cipőimig, a bútoraimat széthordták, az ablakokat, ajtókat kiszedték a helyükből. Átjárta a huzat és a savanyú rágcsálóság a lakást, és én nem tudtam elképzelni, hogy itt éljek tovább.

Az iskola kapuját lelakatozva találtam, de a lakat haszontalan volt. A kerítés kidőlt, és az épület elhagyatottan, kifosztva állt ott, szinte felismerhetetlenül. Évek óta nem használhatták – az utolsó osztálykönyv, amelyre a tanáriban rábukkantam, az öt évvel korábbi évfolyamé volt. Idebent viszont mégis sokkal ott-honosabban éreztem magam, mint a lepusztult lakásomban, és úgy döntöttem, itt maradok.

A községből sokan elmentek azóta, köztük Rigó, egykori kollégám is, Remáknak, az igazgatónak pedig szétrobbant a szíve. Akik maradtak, nem akartak megismerni, hiába mondtam nekik, hogy én vagyok a tanító, és letöltöttem a kiszabott büntetésemet. Sivárság lett úrrá a községen, és az emberek csak akkor szólaltak meg, ha nagyon muszáj volt, és ha apró-cseprő hétköznapi dolgokról kellett szót váltani. Emlékezni nem akart senki, és nem akartak beszélni az ének-tanárnőről sem.

Lassacskán mégis híre ment, hogy ismét van egy tanító a községben, és hetekkel később, amikor már épp koldulásra adtam volna a fejemet, megjelent egy megszeppent szülő az iskolában, és megkérdezte, foglalkoznék-e egy kicsit a gyerekekével. Azonnal megkérdeztem, nem bánja-e, ha a tudás, amit átadok neki, nem az a régimódi, elavult tananyag lesz, amit egykor ebben az iskolában oktattak, hanem olyan új tanítás, amely a jövőre készíti fel. Csak ne maradjon teljesen hülye, vont vállat a nő.

A gyerekek idővel egyre többen lettek, és hamarosan újranyitottam egy osztályt. Minden szülőnek elmondtam, hogy nem azt és úgy fogom tanítani, amit és ahogy egykor, mert az elmúlt években új, minden korábbinál fontosabb ismeretekre tettem szert. Nem érdekelték őket a részletek, csak az, hogy beleverjek valamit a gyerekek fejébe.

Így aztán tanítottam őket a Núszeről, az indulatos értelemről, amely sorozatos csapásokkal sújtott bennünket itt a lápvidéken a bűneink és a tudatlanságunk miatt. Tanítottam őket arról, hogy a tudatlanságunk volt a bűneink fő forrása, amely arra vezetett bennünket, hogy vakon sodródjunk a pusztulásba. Elmagyaráztam nekik, hogy az első csapás a zagyarádás volt, amelynek nyomán a lápvidék örökre megváltozott, ezt pedig annak köszönhetjük, hogy elfogadtuk a tudomány mindenhatóságát. Elfogadtuk azt a hazugságot, hogy ismerjük a tudás kulcsát, és ezért a Nusz, amely egyszerre értelem és érzelem, bebizonyította nekünk, hogy mindez nem volt más, mint önhittség és elbizakodottság.

Amikor ennek ellenére úgy gondoltuk, mi mindezt túlélhetjük, mert mi mindent átvészélünk, a Nusz ránk küldte a harmatot. Sokféleképpen nevezik – valahol pernyének, máshol mannának. Az égből száll alá, és megmérgezi a levegőt, a földet, a vizet. Voltak helyek, ahol a hatóságok begyűjtötték és különböző célokra alkalmazták, ilyenkor úgy nevezték, szérum vagy kanagon. Azt hittük, ha megtanulunk együtt élni a mérgező harmattal, a jövőnk biztos kezekben van, és semmi rosszabb nem történhet velünk.

A Nagymocsár és a harmat megtizedelt és megnyomorított minket, de mi élünk tovább csendesesen csordogáló életünket.

Én is így tettem, és terjesztettem a tudományon alapuló élet szeretetét, miközben körülöttem mindenhol a pusztulás nyújtogatta csápjait. Nem voltam hajlandó mindezt tudomásul venni, nem voltam képes elfogadni a Nűsz valódi hatalmát.

Így aztán elküldte a harmadik csapást. Ez a csapás más volt, mint az előzőek, sokkal kifinomultabb, ránk szabott, nehezebben felismerhető. Egy csábító képében érkezett, egy csengő hangú énektanárnő alakját öltve. Azért jött közénk, hogy figyelmeztessen, az önelégült tudáson túl van valami más, ami nem mellőzhető, és ami a megismerés nélkülözhetetlen kulcsa. Mi viszont félreértettük – mohó érzéki vágyainkat akartuk kiélni rajta, mert semmi mást nem láttunk benne, csak a pillanatnyi élvezetet.

Az énektanárnőt maga a Nűsz pusztította el. A terve része volt mindez. Engem szemelt ki arra, hogy mindezt továbbadjam. Engem szemelt ki arra, hogy valakiben végre megképződjön a valódi tudás. Nekem kellett meghoznom az áldozatot, amely a kiutat jelentheti – ezért vállaltam magamra a büntetést. Évekig tengődtem a határvárosi börtönben, és csiszolgattam ezt a tanítást, hogy visszatérve továbbadhassam, és figyelmeztethessek mindenkit arra, hogy közeledik a negyedik csapás, amely végzetes lehet.

A szülők eleinte örültek, hogy leveszem a vállukról a terhet, és foglalkozom a gyerekekkel, de amikor megtudták, miről beszélek nekik, hogy nincsenek számtanórák, irodalom, fizika és kémia, gyanakvók lettek. Kérdezgettek, mire jó ez, amit beszélek, ebből nem élnek meg a gyerekek, így nem tesznek szert semmi hasznosra, és elvesznek, el fognak kallódni. Hiába magyaráztam nekik, hogy a lelkükről van szó, a lelküket akarom megmenteni, ettől csak megrémültek, és sorra kivették a gyerekeiket, míg végül nem maradt egy sem, és arra eszméltem, hogy egyedül ülök a katedra mögött.

Ez már sok-sok éve volt, és azóta csak annyi változott, hogy elhomályosult előttem a világ, és alig hallom már a Nagymocsár vizének a fortyogását odakint-ről. Csak ez az öregasszony maradt, aki megkegyelmezett nekem, aki sok-sok éve ellát étellel, és aki végighallgatja, amit néha mondok neki a Nűszről és az átokról, de nem hiszem, hogy felfog bármit is a szavaimból.

Amikor egyedül maradtam, a Taknyos még sokkal távolabb folyt a községtől, mint most, amikor már nyaldossa a házakat, és a vize fel-feltör az udvarokban és a kertekben, átható bűzt permetezve szét mindenfelé.

Közeleg a negyedik csapás, amely mindent visszavonhatatlanul megváltoztat. Persze a lelkünk nem enyészik el, hiszen éppen ez lesz ennek a csapásnak a lényege. Az lesz a lényege, hogy befogadja a lelkünket. Minden a Nűsz műve, az tehát a Nagymocsár is, amelyet a Nűsz ránk bocsátott, és amely hamarosan túlnő rajtunk, mert nem érdemeljük meg, hogy tovább bóklasszunk ezen a tájon.

A Taknyos, amelyet a Nagymocsár táplál, elárasztja a községet, és ahogy a testünk a vízé lesz, úgy lesz azé a lelkünk is.

A lép magába fogad mindannyiunkat.

Feledés

Szerencsére épp befejeztük az első kilenc szakaszt, Hope nevelőapja meg én, és a golflabdákat tisztítottuk a tizedik elütőhely melletti labdamosónál, amikor kitört a vihar. Még időben sikerült bevinnem őt a klubházba, mielőtt a vihar, a szél és az eső legjava rákezdett volna, s míg visszavittem a golfkocsit, az apósom megszártkozott, átöltözött, majd felhívta a feleségét, hogy módosítsa a reggeli programját, mivel csak kilenc szakaszt tudunk lejátszani. Eredetileg az öreg már mindjárt hajnalban akarta kezdeni a játékot, és az előző este, miközben az előkészületeket véglegesítettük az étterem asztalánál, azon kaptam magam, hogy képtelen vagyok megmagyarázni neki, hogy mindez miért kivitelezhetetlen számomra anélkül, hogy ne „borítanám a bilit” Hope jelenlétében a köztünk levő konfliktusról; most pedig, a klubház előterében, amikor a telefonfülkéhez értem, a nyugalmazott orvos testtartása valami sértett büszkeségről árulkodott, ahogy ott állt átöltözve – a napellenzős sapkáját és a stoplis cipőjét leszámítva, ami már reggel 7:40-kor rajta volt, amikor a piros Saab kupéjával elhozott minket a Raritan Klubba, annak ellenére, hogy az én kocsimon volt „tagsági” parkolómatica, s így a parkolás adminisztrációs fennakadásokat okozott, s emiatt kés-tük le a kitűzött kezdés időpontját, ami megint csak hozzájárult ahhoz, hogy a játék végül befejezetlen maradt.

Aztán kettesben ültünk, Hope nevelőapja és én, egy asztalnál az ablak mellett, a klub 19. Lyuk nevű bárjában, és az asztalon lévő tálból apró, sós rágcárnivalót csipegettünk, amíg vártuk, hogy Jack Bogen legfiatalabb lánya kihozza a csapolt lagert, amit „Apa” rendelt (merthogy Hope így nevezte őt, és a valamennyi „rendes” és „mostoha-” testvére, meg a házastársaik úgyszintén, bár nekem megvolt a saját apám Wilkes-Barre-ben, és ha csak lehetett, igyekeztem a gyakorlatban elkerülni, hogy közvetlenül szólítsam meg Dr. Sipe-ot). Az öreg „hetvenes” megint ügyelt rá, hogy a csapolt Feigenspan lagert úgy kérje, „egy NB lesz”, én meg kénytelen voltam elmagyarázni Audrey Bogennek, honnan ered a szleng (a „Newark Büszkesége”), miközben „Apa” a német karóráját vizsgálgatta, majd a füléhez emelte, hogy kifejezze az esetleges beázást illető aggodalmát, és megint elmondhassa, milyen drágán szerezte. Súlyos, szakadó eső verte a bár kiugró fülkéjének hatalmas ablakát, és a víz egymást fedő, ragyogó, bonyolult rétegekben folyt le az ólmozott ablakszárnyakon; az üvegen és a vászon napellenzőn zúgó eső leginkább az önműködő autómosó hangjára emlékeztetett. Az elegáns nemesfa bútorokkal és a félhomállyal, a különféle italok, arcszeszek, hajolajok és a finom import dohány illatával, meg a férfiak ázott sportruházatával kiegészülve a terem egyszerre volt meleg, otthonos, barátságos kis „kuckó”, és mégis kissé nyomasztóan szűkösnek érződött, mintha egy szigorú felnőtt ölében ülnél. Körülbelül ekkor tört rám a zavarodottság újabb hulláma és az a mondhatni torzult vagy „módosult” érzék-

szervi észlelés, amely a közel hét hónapja tartó súlyos alvászavaromat kísérte, s amely a golfpálya negyedik szakaszában is hasonlóan kínos eredményt produkált. Az ehhez társuló tüneteket és érzéseket szinte lehetetlen volt pontosan leírni, talán úgy lehetne a leginkább megközelíteni, mintha ezekben a periódusokban egyfajta agyregés vagy „neurális szökőár” sújtott volna, valami „idegi tiltakozás” vagy „lázadás” az érzelmi stressz és a krónikus alváshiány állapota ellen, melynek közepette az agyamnak kénytelen-kelletlen működnie kellett. Ebben a pillanatban a 19. Lyuk színei hirtelen felerősödtek és túltelítődtek, a látható környezet halványan pulzálni vagy lüktetni kezdett, és egyes tárgyak paradox módon egyszerre tűntek messzinek és távolodónak, miközben természetellenes módon élesen és mesterkéltén rajzolódtak ki, a viktoriánus olajfestmények jeleneihez hasonlóan. (Hope és fiatalabb mostohahúga, Meredith, egykor közösen vezettek galériát Colts Neckben.) A Raritan Klub jellegzetes címerpajzsa és mottója például egyszerre tűnt távolodónak és került szinte bántóan közeli fókuszba „a Lyuk” túlsó falán, a szemmel láthatóan aprócska kitömött tarpon haltetem alatt, melynek zsindeyszerű pikkelyéből minden egyes darab szinte „fotorealisztikus” részletességben festett és körvonalazódott. A szokásos, valamivel hétköznapibb élményes és hányinger is jelentkezett. A kimerültség jeleként a kis juharfa asztal enyhén domború vagy göcsörtös szélét markoltam, miközben „Apa” a ropis tálka tartalmát vizsgálta, ujjával keverve benne a rágsálnivalót. Ekkor próbáltam meg szóbahozni Dr. Sipe-nak (a Sipe egyben a feleségem születési, vagyis „leánykori” neve is), amolyan „családiás” vagy „férfias” bizalmassággal, azt a különös és abszurd módon elkésztető házastársi konfliktust, Hope és köztem, amely az úgynevezett „horkolásom” körül zajlik.

Erre ő válaszul mindössze annyit mondott, „Ne fárasz az ilyesmivel, hisz minden férfi tudja, hogy más házassági konfliktusokhoz meg problémákhoz képest mennyire abszurd és jelentéktelen ez az egész. Magyarán, »*de minimis non curat*«, vagyis az egész ügy figyelemre sem méltó” – merthogy ez volt a lényege vagy „mondanivalója” annak az elutasító kézmozdulatnak, amelyet Hope nevelőapja használt, amikor felvettem ezt a kényes témát; ugyanaz a gúnyos gesztus, amelyet a feleségem többi testvére is jól ismer gyerekkorából, és amelyet a legidősebb mostohatestvére, Paul, egy sikeres vállalkozó az automatizált, kiszervezett orvosi és fogászati számlázás terén, a mai napig hátborzongató pontossággal tud utánozni, amikor az ünnepi időszakban összegyűlik a család, Paul és felesége, Theresa lenyűgöző tengerparti nyaralójában Sea Girtben, ahol télen a hullámverés a világítótorony szikláinak zúdul, mely tornyot, miután a működését a GPS, vagyis a „műholdas” navigáció feleslegessé tette, a partiórség bezáratott, s ahol tehát a „valódi” és a „mostoha-” testvérek valamennyien, házastársaikkal és családjukkal együtt a norvégmintás pulóverekben, forraltboros termoszaikkal a kézben, sirályvívjogás közepette a bazalt sziklaszirten összegyűlnek, hogy a hullámverést megcsodálják, és nézzék a Point Pleasantből induló komp távoli fényeit, amint észak felé tart az Intercoastal Waterway mentén Staten Island irányába, mely látkép minden irányban vasszürke és mélyen bordóvörös, és – számomra legalábbis – mérhetetlenül sivár. Tudatos vagy sem, de ez a kézmozdulat tökéletesen alkalmas arra, hogy az ember kérértlen hülyének vagy fárasztó baleknak érezze magát, és „Apa” a velem és úgy általában a „családdinamikában”

betöltött szerepemmel kapcsolatos érzéseit sosem rejtette úgymond véka alá. Audrey Bogen, akivel a mi Audrey lányunk kisgyerekként még állandóan együtt játszott, még mielőtt Jack Bogen afférei teljesen szét nem zilálták a családjukat, s az életük teljesen más irányt nem vett, most már „hajadon” anyaként dolgozott, és főállású italfelhasználó volt a Raritan Klub 19. Lyuk nevű bárjában (s aki a mi Audrey-nk kortársai között sok tinédzser lány számára amolyan intő példaként szolgált, különösen, mivel az egyik gyereke szemmel láthatóan más bőrszínű apától származik), most egy világos tölgyfa tálcán hozta ki nekünk a Feigenspan lagert, mire Hope nevelőapja nem habozott élni az időskorú férfiak azon előjogával, hogy nyíltan és vizsgálóan végigmérheti a fiatal felszolgálónő arcát, formás testét és egyenruháját, miközben az letette a söröskorsókat és közölte velünk, hogy hoz még rágszálnivalót. „Apa” előrehaladott kora és fizikai leépülése másként szólva azt eredményezte, hogy a tekintetének nyíltsága – amit fiatalkoromban Wilkes Barre-ben csak úgy hívtak, „a szemével vetkőztet” – inkább a naivitás, a gyermetegség, majd hogyanem az „ártatlanság” vagy jóhiszeműség benyomását keltette a fiatal nőkben, mintsem hogy bujaságot vagy züllöttséget sugallt volna. Ez egy olyan tulajdonság (vagy ha úgy tetszik, annak hiánya), amire persze én magam túlságosan is figyeltem és a tudatában voltam, minthogy amint a mi Audrey lányunk is elérte a kamaszkort – amely, úgy tűnik, a mai lányoknál egyre korábban kezdődik –, és alkatilag is „megérett” vagy (ahogy a feleségem mondaná) „kikerekedett”, úgy vele együtt nyilván azok a kortársai is, akikkel együtt lógott, s akiket az otthonunkba vagy a tengerparti nyaralásokra és/vagy a júniusi, júliusi vagy kora augusztusi kenuzásokra is magával vitt; és ami az ilyen korán „érő”, formás barátnőket illeti, azon természetes vágy vagy ösztönös késztetés, hogy megbámuljam őket, mint ahogy azt minden „életerős” férfi tenéné, illetve a szerepemhez köthető világos társadalmi korlátok között, minthogy a barátnőjük nevelőapja vagyok, néha olyan kínzó feszültséget okozott, hogy volt, amikor néhányukra rá sem tudtam nézni, vagy még csak tudomást sem vettem róluk, amit Audrey persze aligha vett észre, de Hope-ot néha annyira bosszantotta, hogy egy-két alkalommal a veszekedéseink során gúnyosan utánozni kezdte a zavaromat, és erősködött, hogy jobban örülne neki – vagy inkább helyesebb úgy fogalmazni, hogy azt mondta, jobban „tisztelné” –, ha egyszerűen nyíltan bámulnám meg fixíroznám őket ahelyett, hogy ilyen nyomorult módon, művi közönyt s kerületetést színlelek, mintha lenne bárki, épeszű ember, aki elhinné ezt a szálnalmas pantomim játékot, amit mindenki csak sajnálkozva megundorral néz. A súlyos alvászavar, a Hope-pal való nézeteltérések és a vállalatnál tapasztalt, informatikai osztályon belüli problémák miatt, ahol rendszerfelügyeleti asszisztensként dolgoztam (és amely kis- és közepes méretű biztosítótársaságok számára nyújtott kiszervezett adat- és dokumentumtárolási szolgáltatásokat a közép-atlanti térségben), a krónikus stressz olyan fokát értem el, hogy néha úgy éreztem, mindjárt elsírom magam, ami a golfklub bárjában, Hope nevelőapjának jelenlétében nyilvánvalóan elképzelhetetlen eshetőség volt. Néha, főként vezetés közben attól féltem, hogy szívrohamot fogok kapni. Ezután, ahogy várható volt, de mégis sokkal zavaróbb formában, a dezorientáció hullámának újabb szakasza következett: különös, hallucinációszerű látomás vagy mentális „kép”, „jelenet”, *déliab* vagy vízió tűnt föl előttem, amely egy repülőtér vagy

külvárosi vasútállomás nyilvános telefonjainak hosszú, egyenes sora előtt játszó-
dott le, a közepén egyetlen csörgő készülékkel. Utasok siettek el keresztben a
telefonok előtt, némelyikük kézipoggyászt cipelt vagy húzott maga után, míg
a telefon, mely változatlanul a jelenet középpontjában maradt, rendületlenül, ki-
tartóan csörgött, válasz nélkül, miközben a sor többi készüléke némán állt, és
egyetlen áthaladó utas vagy ingázó sem vett róla tudomást, de még csak oda sem
pillantott, s az egész jelenettől valami váratlanul „szívszorító”, illetve megrendí-
tő, elhagyatott, melankolikus vagy már-már baljós érzésem támadt, egy vég nél-
kül csörgő nyilvános telefon, amit senki nem vesz fel, s mindez olyan benyomást
kelt, mintha „időn kívül”, a végtelenségig történne, s amelyet, mindemellett, oda
nem illő, furcsa safrányillat kísért.

Hope nevelőapja egész karrierje során a Prudential Insurance Részvénytársaság – avagy közismertebb nevén „A Szikla” – kötelékében dolgozott vezető-
orvosként, csakúgy, mint a saját apja egykor, és mindemellett a város történelmi
„Fourth Ward” negyedének szülöttje és neveltjeként a Feigenspan világos sör
eredeti mottóját is ismerte, „Newark Büszkesége” (avagy „NB”), és különösen
ügyelt arra, hogy véletlenül se hivatkozzon rá másképp, továbbá, az ivást köve-
tően az öklével, mint ahogy az a városi munkásembereknél szokás, megtörölte a
felső ajkát, majd a mellénye zsebébe nyúlt, elővette a szivartokját a hozzá tartozó
vágóval együtt, illetve azt a karcsú, modern aranygyújtót is, melyet a feleségétől
kapott ajándékba (és amit ennek megfelelően gravíroztak), majd megkezdte ritu-
áléját, amellyel a drága Cohiba szivar elszívására készült, a csapolt lagere mellé,
és ellentmondást nem tűrő kézmozdulattal a bárpult irányába egy hamutartóért
intett, s ezen a ponton ismét felfigyeltem rá, hogy milyen rendkívül vékony, sá-
padt és varas, elhalt és hámló szövetekkel teli a kinyújtott bal kezén és csuklóján
a bőre. A fülei, amelyek mindig is meglehetősen nagyok vagy elállóak voltak,
vöröslöttek a korábbi megerőltetéstől. Amikor megkérdeztem, hogy mindent
összevetve nem gondolja-e, így a napnak ebben a szakában túl korainak a sziva-
rozást, Dr. Sipe, aki július 6-án lassan betölti a 76. életévét (csillagjegyét tekintve
Rák), úgy válaszolt, hogy az egyetlen jelzés arra vonatkozóan, hogy a személyes
szokásait illetően kíváncsi lenne a véleményemre, az az lenne, ha nyíltan odajön-
ne hozzám és megkérdezné tőlem, mire én enyhén megköszörültem a torkom és
vállat vontam vagy elmosolyodtam, s közben kerültem, hogy Audrey Bogen sötét
szemeibe nézzek (a mi Audrey-nk szeme szürkés-zöldes, vagy más megvilá-
gításban „mogyoróbarna”), amint az asztalunkra egy olajos magvakkal töltött
tálcát helyezett, valamint az alján a Raritan Klub címerpajzsával díszített, szín-
üveg hamutartót, amit Dr. Sipe maga elé húzott, majd kissé elforgatott, hogy
ezzel is megfeleljen a szivarozási rituáléja által megkövetelt, rejtélyes elrendezés-
nek. Már vagy két alkalommal is akkorát ásítottam, hogy egy pukkanó hang és
amolyan „szűrő” fájdalom jelentkezett közvetlenül a bal fülem alatt. „Apánál”,
akinek a különféle gyermekei körében a testi egészsége legapróbb részleteiről is
vég nélküli diskurzusok folytak, az elmúlt néhány év során állítólag több apró,
jól körülhatárolható agyi érkatasztrófa – vagy ahogy az egészségbiztosítási koc-
kázatvállalás nyelvén nevezik őket: „átmeneti iszkémiás esemény” – is lezajlott,
s amelyek, ahogy azt Hope öccse, „Chip” (tisztos nevén Chester), a valamennyi
gyakorló neurológusra jellemző közönyös halk és szinte érzelmentes modo-

rával megerősítette, minden hetvenes éveiben járó férfi esetében, aki Dr. Sipe-éhoz hasonló múltat s körülményeket tudhat maga mögött, teljesen rendjén valók, s amely események önmagukban valójában nem sokat számítanak, s a tünetek szintjén alig többek múltó szédülésnél vagy az érzékek torzulásánál. Empirikusan, mindennek az lett a nyilvánvaló következménye, hogy „Apa” most azon jómódú idősek (vagy, ahogy egyesek szívesebben mondják, „rangidősek”) egyike lett, akik bizonyos távolságból nézve még jó formában vannak, sőt, bizonyos fokig sármosnak tűnnek, de közelebbről már észlelhető a szétszórt tekintet, s az arc kifejezésével vagy kisugárzásával kapcsolatosan pedig nehéz megmondani, hogy pontosan micsoda, de valami egyáltalán „nem stimmel”, s innen ez az „eszélős tekintet” vagy megjelenés, amitől néha megijednek a kisunokák. (Jóllehet, a mi Audrey-nk, aki most 19 éves, és Dr. Sipe második legidősebb unokája, egyszer sem számolt be arról, hogy félt volna a „Nagyapótól” [ez egy gyermeki becézgetés volt, ami aztán ráragadt], aki viszont Audrey-t – minden érzékelhető ironia vagy körültekintés nélkül – „Kis Hercegnőmnek” szólította, és a feleségével együtt olyan rendkívüli nagyvonalúsággal kényeztette, hogy az már néha feszültségeket szült Hope és az aktuális Mrs. Sipe között, akik ketten már alapból sem voltak éppen [ahogy Hope mondaná] „a legjobb barát nők”. [Hallgatólagos közmegegyezés alapján Hope-ot Audrey szokás szerint „Anyának” vagy „Anyunak” szólította, engem pedig úgy hívott, hogy „Randall” vagy „Randy”, vagy pedig, amikor éppen dühös volt, illetve valamilyen ironikus célzással a szülői kontroll és a gyermeki függetlenség örökös harcát akarta hangsúlyozni, akkor „Mr. Napier”-nek, „Mr. és Mrs. Napier”-nek, vagy pedig (célzott szarkazmussal élve) „KommanDuónak” nevezett bennünket.] A homlokán megjelent négy zavaró folt, rákgyanús keratózis vagy bőrelváltozás mellett szintén az elmúlt évek során alakult Hope nevelőapjánál az a mozdulatsor, hogy a szája még azután is mozgott kissé, hogy már befejezte a mondanivalóját, mintha csak az elhangzott szavak aromáját ízlelgetné, némán ismételné őket, és ez a mozgás néha olyan kisállatokra emlékeztette az embert, amit elütöttek vagy amin áthajtottak, és még mindig véresen vergődik az úttesten, ami finoman szólva is nyugtalanító látvány. Van még egy jelenség, „Apa” hajlott felső hátát érintő dolog, ahogy a feje előrenyúlik, s amitől úgy néz ki, mintha arccal és a szájával közvetlenül feléd hajolna, elég agresszív módon, mint egy vadállat, ami szintén zavarbaejtő, s ez talán valami geriátriai testtartásra vagy porckorongsérvre vezethető vissza, vagy pedig lehet, hogy ez az úgynevezett „púposág”, pontosabban a tényleges „görbehát” kezdetének jele, amire láthatóan igen érzékeny és hiú volt, s amit a „családban” semmilyen körülmények között senki nem említhet meg, kivéve a feleségét, aki ilyenkor hirtelen megböki vagy türelmetlenül meglöki a lógó fejét és azt mondja, „Az Isten szerelmére, Edmund, húzd ki magad”, méghozzá olyan hangnemben, hogy az asztalnál mindenki kényelmetlenül feszengeni kezd. Majd egy rendkívül rövid és szinte „stroboszkópszerű” asszociatív vízió következett, amelyben Hope és a nevelőapja valamikor a távoli múltban egy ismeretlen kupéban vagy sportkocsiban ülnek, amely épp egy vidéki vagy erősen elhanyagolt országúton száguld, az augusztusi vagy késő júliusi napsütés perzselő fényében, és a jelenetben egy valamivel fiatalabb, még keratózis-mentes „Apa” képe jelenik meg, a vasszürke színű hajával, szigorú,

rövid bajusszal, meg vékony, borjúbőr sofőrkesztyűben, amint az autót vezeti; a kép magába foglalja a külső táj látványát is, meg a közbülső csíkot vagy választóvonalat, amint az kitágul és természetellenes gyorsasággal száguld el mellettük, mintha a jármű messze túl gyorsan haladna a fennálló útviszonyokhoz képest, és egy fiatalabb, láthatóan karcsúbb és telt idomú Hope is jelen van, amint épp arckrémeket visz fel a napellenző vagy árnyékoló kis tükre előtt, miközben „Apa”, akinek testtartása egyenes és tekintélyt sugárzó, komoran előre, az útra tekint, és biztosítja őt arról, hogy valójában nem is annyira ellenszenvet vagy „rosszallást” érez az illető iránt, mint inkább..., és közben a sok lóerős autó a vibráló, nyár végi derengésben távolodik, s ez a rövid kis jelenet vagy belső „látomás”, képsor annyira gyors és oda nem illő, hogy az egészet úgy igazán csak mintegy utólag lehet „látni”.

A saját zsebóráim szerint nem több mint öt vagy hat perc telhetett el azóta, hogy beléptünk a 19. Lyuk nevű helyre. A víztömeg, amely a kiugró fülkénk függőlegesen osztott ablakát verdesi, most már inkább amolyan érrendszeri vagy perisztaltikus „lúktetések” vagy „hullámok” formájában érkezett, s a ritmikus apályok vagy „hullámvölgyek” rövid szüneteiben ki lehetett venni, ahogy a tizenhét éves elütőpont kanyarulatának bozótosában a vihar erőteljes széllekei meghajlítják majd kicsavarják a fák törzseit, és ahogy az apró és egyre távolodó játékosok négyes csoportjai a kocsikhoz vagy a sportszerbolt felé szaladnak, a stopliscipők tüskéitől elnagyolt lépéseik olyanok, mintha egy helyben szaladnának. Akiken sapka van, azok egyik kezükkel lenyomva tartják. A 19. Lyuk hosszú, mahagóni bárpultja és asztalai lassan kezdtek megtelni, ahogy a pálya különböző részeiről egyre több férfi menekült be a vihar elől, hogy megmelegedjen és megvárja, amíg eláll az eső, mielőtt még ki-k hazatérne a családjához, vagy ami még megmaradt abból. „Apának” remegett a keze, miközben a szivarvágóval bajlódott, ami állítólag nagy precizitást igényelt. A szóváltások nagy része a később érkezők körében a villámlásról folyt, hogy ki hallott mennydörgést vagy látott villámlást a játék folyamán, illetve hogy a Raritan Klub törzsvendégei közül még hányan lehetnek „odakint”. Sok férfi arca szokatlanul simának és kipirultnak tűnt, színük megélenkült a hirtelen menekülés okozta adrenalintól. Statisztikára alapozva a villámlás évente átlagosan több mint 300 honpolgárt öl meg a fejlett nyugati országokban, többet, mint amennyi halálos balesetet a rekreációs csónakázás vagy a rovarcsípés együttesen megkövetel, és ezeknek a halálos áramütéseknek jelentős része a nemzetünk golfpályáin történik.

Mióta Audrey lányunk, aki évfolyamának második legjobbjaként végzett, az előző ősszel kirepült a családi „fészekből”, és megkezdte az első évét a szomszédos állambeli Bryn Mawr Főiskolán (jóllehet, hetente egyszer-kétszer hűségesen felhív minket), a feleségemmel a házasságunk egyetlen jelentős konfliktusa abból származik, hogy újabban azzal gyanúsít, hogy én „horkolok”, és hogy ez az állítólagos „horkolás” akadályozza vagy megfosztja őt az alvástól, amire igen nagy szüksége van. Rendszerint csendben hanyatt fekszem, a karomat, illetve a kezemet keresztbe fonom a mellkasomon (szokásom szerint ez a módja annak, ahogy fokozatosan ellazulok és elalszom), az emeleti hálószobánk kellemesen sötét és nyugodt szokott lenni, a „fákkal körülölelt” lakóövezet keresztvezése csendes, a kinti forgalom visszaverődő fényei lassan, elnyúlva vonulnak végig a

szoba falán, kitágulnak vagy pedig érdekesen egymásba omlanak az északi és keleti fal szögletében, én pedig egyre inkább ellazulok és lassacskán álomba merülök, mígnem Hope egyszer csak hirtelen és dühösen fel nem ordít a sötétben, s azzal vádol, hogy a „horkolásomtól” képtelen elaludni, és követeli, hogy vagy forduljak az oldalamra, vagy menjek át aludni a „vendégszobába” (ahogy most, Audrey egykori gyerekszobáját hallgatólagos megegyezés alapján hívjuk), és hogy „az Isten szerelmére”, hagyjak már végre neki egy kis „nyugtót”. Ez most már szinte minden éjszaka bekövetkezik – van, hogy bizonyos éjszakákon többször is –, és ez igen frusztráló és rendkívül felkavar. Nyugalmi állapotomban Hope váratlan felkiáltásának indulata az idegrendszeremet adrenalinnal, kortizollal és más stresszel kapcsolatos hormonokkal árasztja el, és az az erőszakosság, amellyel felül az ágyban – meg a hangjában érezhető mélységes ingerültség, vagy akár ellenségesség, mintha ez a probléma évek óta csendben nyomasztotta volna, és mostanra mintha „elszakadt volna a cérna” vagy „teljesen betelt volna a pohár” – egy sor természetes, fiziológiai „stresszválaszt” vált ki bennem, melynek következtében néha akár órákig képtelen vagyok elaludni.

Régebben, különösen a megfázások idején, vagy a naptári év nyári hónapjaiban, amikor a „pollenzám” magas és a szénanáthám kiújul vagy súlyosbodik (tudniillik szénanáthás vagyok, és már kiskoromban, Wilkes Barre-ben a nővéremmel együtt [kinek az allergiája még az enyémnél is súlyosabb volt, ráadásul veleszületett asztmától is szenvedett] hetente kétszer kellett mennünk anyákkal a helyi gyermekorvoshoz allergiás injekciókra, éveken keresztül), elismerem, hogy ilyenkor időnként, a házasságunk alatt előfordultak már nálam horkolási rohamok, amelyek megzavarták vagy felébresztették Hope-ot. De ezeket a korábbi eseteket vagy rohamokat könnyedén meg lehetett oldani azzal, hogy tapintatosan azt javasolta, forduljak az oldalamra, amit én mindig, azonnal és ellenkezés nélkül meg is tettem, gyakran megoldva úgy a problémát, hogy egyikünk sem ébredt fel teljesen – ez az egész dolog kedvesen zajlott, annyira hétköznapi és jelentéktelen volt, hogy Hope sokszor anélkül is rá tudott venni, hogy megforduljak, hogy felébresztett volna, vagy hogy bármelyikünket is felzaklatná vagy „kiakasztaná” ez az ügy.

Ezért is nem terveztem eredetileg, sem a pálya második kilenc szakaszában, sem a 19. Lyukban, mint ahogy azt bizonyos férjeknél szokás, azt előadni, hogy soha nem „horkolok”, vagy hogy ne lennék hajlandó az oldalamra fordulni, vagy ésszerű lépéseket tenni annak érdekében, hogy Hope akkor is kényelmesebben alhasson, amikor valami miatt, nagy ritkán a torkomat köszörülöm, köhögök, hörgök, sípoló hangon lélegzem, vagy bármi módon akadályozva veszem a levegőt alvás közben. Sokkal inkább arról van szó, hogy az említett házastársi konfliktus valódi, nyugtalanító vagy „paradox” forrása az, hogy amikor a feleségem a „horkolásom” miatt hirtelen felkiált, amiért szinte minden egyes éjszaka, amióta Audrey elhagyta a házat, én felzavarom az álmából, valójában még csak nem is alszom igazán. Ez szinte mindig legfeljebb egy órával azután történik, hogy lefeküdtünk aludni (miután körülbelül fél órát olvastunk az ágyban, ami már-már házastársi „szertartásnak” vagy szokásnak számít), és ilyenkor még mindig a hátamon fekszem, a karomat a mellkasomon tartva, szememet becsukva vagy ellazulva a redőnyön átszűrődő fények nyúlványait figyelem a falak és a meny-

nyezet sarkaiban, továbbra is hallom a hangokat, és lassan, fokozatosan lazulok és „engedem el” magam, meg haladok lassan az alvás felé, de valójában ekkor még nem alszom. És ekkor jön az, hogy felkiált.

Más szóval, a valódi probléma az, hogy Hope az (akiről köztudott, hogy abban a pillanatban elalszik, amint becsukta az aktuális olvasmányát, letette az éjjeliszekrényre és lekapcsolta a mattra csiszolt acél falilámpát – ellentétben velem, aki gyerekkorom óta csak nehezen alszom el, és bizonyos értelemben, mondhatni, „törékeny” vagy „érzékeny” alvó vagyok), hogy ő az, aki ilyenkor már alszik, és álmodik, az álmai pedig, úgy tűnik, legalább részben abból a némiképp ellentmondásos vélekedésből és érzékelésből állnak, hogy én vagyok, aki alszom és „horkolok”, méghozzá olyan hangosan, hogy azzal – így fogalmaz – „még a holtakat is felverem”.

Persze nekem is megvannak a magam hibái, mint minden, vagy a legtöbb, férjnek; de a „horkolás”, különösen az év hidegebb hónapjaiban (mivel, mint oly sokaknál, az én szénanáthám is szezonális, pontosabban bizonyos pollenfajtákra adott „autoimmun” reakció) nem tartozik ezek közé. Nem mintha ezt a hibát egyáltalán „hibának” lehetne nevezni, mivel ez nem olyan dolog, amit „tudatosan” vagy szándékosan irányítani tudnék. De hát ha egyszer nem is horkolok. Továbbá, nem szokásom tévesen megítélni, vagy elbizonytalanodni afelől, hogy ébren vagyok-e vagy sem – és közismert tényállás a házasságunkban, hogy nekem sokkal több időre van szükségem ahhoz, hogy rendesen elaludjak, mint Hope-nak vagy a hajdani feleségemnek (akivel egyébként többször is viccelődünk erről), ahogyan az is igaz, hogy több időbe telik, míg teljesen felébredek. Hope különösen gyorsan és könnyedén mozog az álom és ébrenlét között, ami számomra viszont – talán a munkámból fakadó stressz miatt – nehézséget jelent. Elég csak példaként arra gondolni, hogy szinte minden alkalommal, amikor kettesben hosszabb útra indulunk, én vagyok a sofőr, meg én vagyok az, aki rendszerint gyengéden felébresztem, amikor a tengerpartnál járunk, vagy a nappaliban a tévé előtt ülünk, vagy gyakran egy hosszabb zenemű végén, vagy ha a színházban vagyunk.

Múlt ősz óta viszont szinte lehetetlen vele erről értelmesen beszélni. Nyíltan állítja, hogy az én vélelmezett „horkolásom” az éber valóság, és nem csak álmodja. És a hálószobánk sötétjében, amikor hirtelen felébred és elkiáltja magát, méghozzá oly módon, hogy a szétáradó adrenalinból nyomban felegyenesedem (éppúgy, mint amikor a telefon éjszaka megcsörren, s a hangja vagy „csörgése” olyan élesen hasít belém, ahogy nappal sohasem), a „horkolásos” panaszában van valami már-már hisztérikus felütés, amitől tisztán egyértelmű lesz, hogy álomból ébred, vagy hogy egyfajta félig éber, álomszerű állapotban volt, amelyben egyesek „álrukban beszélnek”, s ahol összevegyül a múlt és a jelen, az igazság és az álom, s amelyet az ember annyira valóságosnak „hisz”, hogy ilyenkor képtelenség vele szót érteni.

Ennek ellenére tartózkodtam attól, hogy kioktassam vagy hogy békítőleg ráhagyjam a dolgot valami olyasmivel kapcsolatban, ami egyszerűen nem volt igaz. Még a házasságban is vannak határok. A múlt ősz elején, amikor még „ott helyben” megpróbáltam érvelni vagy meggyőzni Hope-ot, a szoba sötétjében magyarázva, hogy valójában még nem is aludtam, és hogy próbáljon meg visszaaludni

és felejtse el a dolgot, meg hogy az egészség csak álmodta (mely mondás viszont annyira felbosszantotta és felingerelte őt, hogy a hangja élesebbé vált, és olyan „hangnemre” váltott, ami aztán úgy felzaklatott, hogy utána órákig lehetetlen volt elaludnom), majd később igyekeztem nem reagálni a dologra, illetve megpróbáltam, hogy ott és akkor tudomást sem veszek a panaszáról, hogy én őt felébrésztsem, hanem megvártam a másnap reggelt a tiltakozásommal, hogy szóvá tegyem, hogy még csak nem is voltam elaludva, s hogy finoman jelezzem, hogy a „horkolásról” szóló zavaros álmai egyre rosszabbak és gyakoribbak lettek, és hogy esetleg célszerű lenne időpontot foglalnia valahová, meg talán valamilyen gyógyszer iránt érdeklődnie. Hope ennek ellenére teljesen hajthatatlan és engesztelhetetlen volt ez ügyben, ragaszkodott ahhoz, hogy én vagyok az, aki alszik, és hogy ha ezt képtelen vagyok vagy nem akarom elismerni, akkor a feléje tanúsított bizalmatlanságom azt jelzi, hogy valami miatt „haragszom [rá]”, vagy netalán tudat alatt „bántani” akarom őt, és hogy ha valakinek itt „időpontot kellene kérnie”, akkor az én magam vagyok, amit, Hope szerint, habozás nélkül meg is tennék, ha az iránta való tisztelem vagy aggodalmam kicsit is fontosabb lenne annál, minthogy a saját „igazamhoz” ragaszkodom. Ennél is rosszabbak voltak azok a reggelek, amikor az „igazi”, pontosabban biológiai testvérétől, Viviantól, hogy úgy mondjam, „ihletődve” (aki kétszer elvált, „hidrogénszőke” volt, és számos úgynevezett „támogató csoport” vagy „önsegítő mozgalom” híve, akivel Hope rendkívül szoros kapcsolatban állt, mielőtt még „elhidegültek” volna) azzal vádolt, hogy én „tagadásban vagyok”, mely vád tagadása értelemszerűen csak újabb bizonyítékkal szolgál a vád megerősítésére, ami egész egyszerűen megőrjít. Egy vagy két alkalommal azonban, valamikor a tél kezdetén, elismerem, engedtem neki, és egy-egy csalódott nyögéssel vagy sóhajjal fogtam a saját ágyneműmet és a folyosón át levittem a „vendégszobába”, és ott próbáltam meg pihenni vagy „szundítani”, a megannyi pasztell színű fodros díszítés, a sáfrányillatú füstölő és a sok dobozott kacat közepette, ami Audrey kamaszkorából megmaradt, teljes csöndben és mozdulatlanul feküdtem, alig lélegezve, feszülten figyeltem, hátha meghallom a folyosó végéről, amint Hope ismét felül és az immár üresen álló ágyamat kezdi vádolni azzal, hogy „horkol” és „ébren tartja [őt]” – ami vitathatatlan bizonyítéka lenne annak, ki is alszik valójában, és ki az, aki ártatlanul, pusztán valaki más álmának az áldozata. Ahogy ott feküdtem, egyedül, valami olyasmit képzeltem el, hogy amint meghallom a dühös kiáltozást és a panaszokat, azonnal felpattanok, végigrohanok a folyosón, majd pedig valami diadalmas „Aha!” felkiáltással berontok a hálószobánk ajtaján – csakhogy frusztrált és sértett hormonokkal voltam tele, és annyi erőt meg komoly koncentrációt fordítottam arra, hogy éberen és feszült figyelemmel hallgatózzam, nem hallok-e valami hangot vagy neszelést a hálószoba felől, hogy egész éjjel egy „szemernyit sem” aludtam Audrey régi ágyában, és mégis fel kellett kelnem másnap reggel, és elindulnom, hogy valahogy végigszenvedjem magam a munkahelyi kötelezettségeimen, a hosszú, oda-vissza történő ingázásról nem is beszélve, még hozzá úgy, hogy közben a testem, az elmém és a pszichém is jól érezhetően a teljes összemérés határán egyensúlyozott. Természetesen tisztában voltam vele, hogy talán kicsinyes dolog ennyire megszállottan igazolást vagy „bizonyítékot” keresni, de a konfliktus ezen pontján már gyakran szinte nem is voltam „önmagam”, vagy

mintegy magamon kívül voltam a frusztrációtól, ingerültségtől, haragtól és a ki-merültségtől. Meg kell érteni (és ezt kezdettől szándékomban állt Hope nevelő-apjának is elmagyarázni), hogy bár mint minden házasságban, Hope és köztem is bőven akadtak a házasságunk során konfliktusok és nehezebb időszakok, az a nyílt erőszakosság, harag és üldöztetés, amellyel újabban az ellenvetéseimet támadta, miszerint az állítólagos „horkolás” kritikus pillanataiban valójában ébren vagyok, az korábban példa nélküli volt, és hogy ezen álmok és vádaskodások első néhány hetében elsősorban Hope miatt aggódtam, attól tartva, hogy talán nehezebben viseli, hogy Audrey „kirepült a fészekből”, mint ahogy az elsőre tűnt (megjegyzem, éppen Hope volt az, aki Audrey-nál is jobban szorgalmazta vagy „lobbizott” amellet, hogy más államba menjen főiskolára, miközben én és Audrey hallgatólagosan egyetértettünk abban, hogy a viszonylag közeli Bryn Mawr és a Sarah Lawrence főiskolák valamelyike jó kompromisszum lehet, vagy [ahogy a biztosítási szabályozásban azt mondani szokás] e tekintetben „megfelelnek a technikai előírásoknak”), és hogy ez a nehézség vagy gyász most alvászavarokban és tudattalan vagy rám projektált harag, vagy „hibáztatás” formájában ölt testet. (Audrey Hope egyik rövid életű házasságából született gyermeke, de még csak totyogó volt, amikor a válást Naomi és köztem „*a mensa et thoro*” alapon véglegessé nyilvánították, és Hope és én hivatalosan is összeházasodtunk, ami most augusztus 9-én lesz éppen tizenhat éve. A gyakorlatban tehát ő is az „én lányomnak” tekinthető, és számomra is nehéz volt elviselni a fizikai hiányt, a ház új és különös csendjét, a megváltozott napi rutint és az új helyzethez való alkalmazkodást, amit többször is igyekeztem hangsúlyozni Hope-nak, hogy támogassam benne. Bizonyos idő után azonban, miután minden próbálkozás, hogy észszerű keretek között beszéljünk a konfliktusról, vagy hogy rábírjam Hope-ot, legalább fontolja meg annak a lehetőségét, hogy az állítólagos „horkoláskor” valójában ő az, aki alszik, és nem pedig én alszom, mindez csak további elzárkózáshoz vagy álláspontja „megszilárdításához” vezetett – ennek lényege pedig az volt, hogy én irracionálisan „makacs” és „bizalmatlan” vagyok azzal kapcsolatban, amit ő tisztán, a saját fülével hall –, ekkor lényegében felhagytam vele, hogy válaszként vagy tüntetőleg bármit is mondjak vagy kifogásoljak „élesben”, amikor Hope a szoba másik végében nagy hévvel hirtelen felült az ágyában (az arckifejezése ilyenkor gyakran nem is tűnt emberinek, s a hálószoba homályában inkább kísérteties volt, amit csak fokozott a fehér hidratálókrém, amit a hideg, szárazabb hónapokban viselt lefekvéskor, s amit a harag és a bosszúság csúnyán eltorzított), hogy „szörnyű horkolással” vádoljon és követelje, hogy vagy forduljak oldalra azonnal, vagy vonuljak ismét száműzetésbe Audrey régi ágyába. Ehelyett most már tökéletesen mozdulatlanul feküdtem, csendben, lehunyt szemmel, a mélyen alvó férfit játszva, aki semmiféle módon nem figyel vagy reagál arra, amit mond, mígnem a rimánkodás és a vádaskodások el nem halkulnak, és egy mély, szemrehányó sóhajtással vissza nem dől fekhelyére. Én pedig továbbra is hanyatt feküdtem, mozdulatlanul, halványkék flanel- vagy műselyem pizsamámban, „síri csendben” várva, hogy Hope légzése megváltozzon, hogy az apró, halk rágó vagy csikorgó hangok, amiket álmában produkált, jelezzék, hogy újra elszenderült. Am még ilyenkor is előfordult néha, hogy pár pillanattal később ismét váratlanul felriadt, újból felült, és megint azzal vádolt, hogy „horkolok”, s mérgesen követelte,

hogy csináljak már valamit, hogy megszüntessem vagy visszafogjam a dolgot, hogy végre legyen egy kis nyugalma és aludni tudjon.

Ezen a ponton a tavaszi felhőszakadás már alábbhagyott, annyira elcsendesült, hogy a bár ablakán lévő, csíkos vászon napellenzőn az esőcseppek koppanásait egyenként számolni lehetett – vagyis külön-külön hallani lehetett őket, de együtt szabálytalan hangzást adtak, amit nem igazán lehetett kellemesnek vagy nyugtatónak nevezni; a nagyobb esőcseppek szinte baljósnak, sőt, a becsapódás erejétől már-már „durvának” hatottak. Bent, Hope apja kissé féloldalasan hátradőlve ült a „kapitányi” masszív karosszékben, a finom szivart végigfuttatta az orra előtt, hogy kiélvezze az illatát, miközben a spéci monogramos szivarvágó tokért nyúlva az oldalzsebében keresgélt (emiatt dőlt oldalra; ez nem valamiféle torzulás). Anélkül, hogy erről Hope-ot tájékoztattam volna (ami, bevallom, kicsinyes dolog volt részemről, de a konfliktus ezen pontján már nem is akartam neki megadni ezt az „elégtételt”), az éves orvosi szűrővizsgálatom alkalmával beutalót kértem PSzH (Preferált Szolgáltatói Hálózat) egészségbiztosításunk háziorvosától a biztosító által kijelölt fül-orr-gégészeti szakorvoshoz, aki ezután megvizsgálta az orrjáratomat, arcüreget, légcsövemet, az orrmanduláimat és a „lágý” szájpadrólásomat, majd megállapította, hogy semmi szokatlant nem tapasztal, s hogy semmi rendellenességnek nem látja jelét. Később azonban elkövettem azt a hibát, hogy egy különösen zaklatott (többnyire a másnapi reggelik során zajló), a „horkolásos” ügyvel kapcsolatos vita hevében Hope „arcába vágtam” a kifogástalan egészségi állapotomról szóló szakvéleményt, mire Hope rögtön rávetette magát a tényre, miszerint nem számoltam be neki a „fül-orr-gégészeti” beutalóról, ami szerinte annak a bizonyítéka, hogy én „tudta[m], hogy a horkolás valós [volt]”, s hogy titokban aggasztott is a dolog, és hogy valójában azért nem szóltam előre a vizsgálatról, mert attól tartottam, hogy a szakorvos majd tényleg talál valamit a „lágý” szájpadrólásomnál vagy az orrjárataimban, és kénytelen leszek nyíltan beismerni, hogy a „horkolás valós”, és hogy minden korábbi vádaskodásom, miszerint ő alszik és csak álmában hallja a horkolásom, csupán önigazoló „tagadás”, amivel a problémát a „szenvedő félre” „hárítom” (mely áldozatiság kapcsán természetesen magára céltzott). Ezek a rövid, keserű szóváltások – amelyek hullámokban vagy szigetszerűen jelentkeztek a téli és a kora tavaszi hónapokban, s leggyakrabban az álmatlan éjszakától és a közelgő nap kötelezettségei miatti szorongástól táplálva, reggelizés közben „törték ki”, hisz az ember képtelen kellő alvás hiányában szembenézni velük, ezek a veszekedések sokszor annyira fájdalmasak és felkavaróak voltak, hogy az azt követő ingázást és a munkahelyen töltött reggeli órákat rendszerint valamiféle érzelmi kábulatban töltöttem, fejben „újrájátszva” a vitát, újabb módszereken gondolkodva, hogyan adhatnám elő másként a bizonyítékokat, hogyan kaphatnám rajta Hope-ot valami logikai ellentmondáson, néha a munkát is félbe kellett szakítanom, hogy az újabb ötleteket lefirkantsam, s hogy esetleges jövőbeni felhasználás céljából a találó visszavágásokat a határidőnaplóm hátuljára lejegyezzem – a viták hirtelen és heves fellobbanása elborzasztott, megrémisztett az a gyorsaság, amellyel az indulat és az „epe” ilyen hirtelen eluralkodott, de ugyanúgy az is, ahogy Hope keskeny, sötét, száraz és egyre elgyötörtebb arca a reggelizősarok túloldalán néha szinte felismerhetetlenné vált számomra, ahogy az egyre elharapódzó dühtől és a rideg gya-

nakvástól teljesen elferdült, eltorzult, sőt, kifejezetten visszataszítóvá vált; és, a magam részéről be kell vallanom, legalább egyszer vagy kétszer tényleges készletét éreztem arra, hogy megüsem, hogy meglökjem, vagy akár dühömben felborítsam a reggelizőasztalt vagy a kis tálalószekrényt, annyira „önkívületbe kergetett” ez az észszerűtlen düh, amelyet Hope-nak ez a furcsa, merev, megkeseredett és eszetlen csökönyössége váltott ki belőlem, mikor újra meg újra kategorikusan elutasította, hogy fontolóra vegye – hogy a pusztá lehetőségét elfogadja annak, minden észszerű ellenérv, visszavágás, logikus magyarázat, bizonyíték, vitán felül álló tény és hivatkozott precedens dacára (hiszen a házasságunk során voltak más vitáink is, melyekben Hope meg volt győződve az igazáról, majd később, a bizonyítékokkal szemben kénytelen volt elismerni, hogy tévedett, és bocsánatot kért), amelyekkel előhozakodtam –, hogy valójában én voltam ébren, és hogy – „talán éppenséggel” – ő volt az, aki aludt, és hogy ez a „horkolás” ügy voltaképpen az „[ő] ügye” volt, és hogy valódi megoldást egyedül ő képes kieszközölni, például azzal, ha „[valamilyen orvosi vagy akár pszichiátriai kivizsgáláshoz] időpontot kér”. Előfordult, hogy amikor beindítottam az autót, a kezem szó szerint remegett vagy rázkódott az idegesség és a kimerültség okozta zavartságtól, s az ingázás közben gyors és szabálytalan sorozatokban zavaros, nemkívánatos „képek” vagy hallucinációs torzulások bukkantak fel a „lelki szemeim előtt”, ahogy észak irányába, a Garden State Parkway mentén haladtam. (Az egyik leghevesebb és legfelkavaróbb vitánk során csak azért hoztam szóba a fül-orr-gégészeti vizsgálatot, hogy bizonyítsam, Hope-pal ellentétben én legalább hajlandó vagyok, ha csak elméletben is, de felvetni annak a lehetőségét, hogy tévedek, és hogy talán valóban „horkolok”, és hogy bármiféle kompromisszum vagy megoldás eleve lehetetlen, ha már valamiféle kölcsönös hajlandóság sincs arra, hogy az érzékszervi tapasztalataink ellenére, legalább csak „elméletben” felvessük annak a lehetőségét, hogy esetleg nincs igazunk azt illetően, hogy ki is az, aki ténylegesen alszik és álmodik és\vagy „horkol”, és ki az, aki nem.)

Ezen a ponton már az esti lefekvéshez kapcsolódó rutinunk (vagy „rituálénk”) is sokszor szinte leírhatatlanul feszült és kellemetlen volt. Hope gyakran levegőnek nézett, vagy hozzám se szólt, s amikor kilépett a fürdőből vagy a gardróbba, vagy amikor a bézs, lakkozott pipereasztalkájának kivilágított tükre előtt hidratáló krémmel kente magát, az arckifejezése a szoba másik végéből gyakran olyan volt, mintha egy ellenszenves idegenre nézne. (Hope nevelőapja és mostohatestvérei, Meredith és Denise [vagy a családban csak „Donni”], szintén mesterei ennek a pillantásnak, amit először akkor figyeltem meg, amikor egy vacsora alkalmával bemutatott a családjának, Dr. Sipe és felesége hatalmas, viktoriánus építésű otthonában, Newark nyugati részén, a történelmi jelentőségű „Fourth Ward” negyedében, mely este folyamán két alkalommal is előfordult, hogy „Apa” valamilyen személyes vagy életrajzi jellegű kérdést tett fel nekem, majd a válaszom közepén félbeszakított, hogy nyilvánosan jelezze, kezd türelmetlen lenni, vagy hogy azt szeretné, ha valahogy direkter módon, „végre a lényegre térnék” és nem húznám tovább ezzel az időt. Gyakran már lámpaoltáskor annyira ideges és feszült vagyok, hogy a belátható időn belül való elalvással kapcsolatos maradék reményem is teljesen szertefoszlik, még úgy is, hogy sokszor olyan szinten kimerült vagyok, hogy szó szerint remegek, s a látásom,

ahogy azt korábban említettem, hol túlzóan élessé válik, hol pedig egyfajta torz mélységérzetbe vagy absztrakt hullámozásba vagy áramlásba fordul – például Audrey Bogen az imént még friss, érzéki és ártatlan arca most úgy tűnt, mintha remegne vagy arra készülne, hogy szilánkokra robban, ahogy Dr. Sipe-nak a hamutartót odahozta: súlyos, fekete üvegből készült, a Raritan Klub címere és a tűzpiros latin – *Resurgam!* – mottó díszítette.

És nyilván az is súlyosbítja a helyzetet, hogy az egész „horkolásos” konfliktus jelentéktelensége, abszurd mulandósága és nyilvánvalóan háritó vagy projektáló jellege – amit kettőnk közül, úgy tűnt, csak én érzékelttem igazán, csak engem frusztrált ennyire a dolog abszurditása és irrelevanciája – csak még értelmetlenebbé és elviselhetetlenebbé tette az egészet. Magam sem hittem volna, hogy a Hope-pal való kapcsolatunk az „üres fészek” válságos időszakában, a házasságunk ilyen kényes pontján ennyire banális kérdésben zátonyra futhat, olyan problémán, amit többnyire még sokkal boldogtalanabb vagy kevésbé életképes kapcsolatokban is viszonylag korán megoldanak vagy „átvészelnek”. Ahogyan az együttélés más területein, legyen szó a kommunikációs „stílusok” eltéréséről, az együtt és külön töltött idő arányáról vagy a háztartási feladatok megosztásáról, úgy a közös alvási szokások és körülmények összehangolása is szerves része annak a kompromisszumnak, amelyet az ember akkor vállal, ha megosztja valakivel az életét, ahogy ezt nyilván minden valamirevaló, tapasztalt férfi tudja. Hosszú hetekig, sőt talán hónapokig nem tudtam rászánni magam, hogy ezt a dolgot a barátaim vagy a szüleim előtt szóba hozzam. Egyszerűen túl nevetségesnek tűnt ahhoz, hogy komolyan beszélni lehessen róla. Odáig jutottam, hogy végül egy hivatásos párterapeutát is „felkerestem” – mindezt megint csak egymagam, és mintegy „fű alatt”, hiszen nagyon is jól tudtam, hogy Hope, a nevelőapja, a vér szerinti és az örökbefogadó rokonságának zöme milyen érzéseket táplál a „terápia” kérdésével kapcsolatban (Vivian kivételével, akinek az állítólagosan „feltárt” emlékei, valamint a karácsonyi nagycsaládos összejövetelen, Paul és Theresa Manasquan-öböl közelében fekvő impozáns nyaralójában előadott hisztérikus és nyilvános vádaskodásai végül a Hope-pal való „elhidegülésükhöz” vezetett, és ahhoz, hogy a család hallgatólagosan megtiltsa a téma bármiféle említését, nem beszélve Dr. Sipe közismerten sarkos nézeteiről, miszerint a „terápia” az egészségbiztosítási tervek és a „menedzselt egészségügy” szemszögéből nem minősül jogos egészségügyi kiadásnak), ahogy akkorra már azzal is tisztában voltam, hogy ha csak felvetem Hope-nak, hogy vegyük fontolóra, és párként forduljunk a tanácsadóhoz, a merev elutasítás csak újabb frusztrációt és dühöt váltana ki belőlem, tovább fokozná és mélyítené a házastársi konfliktusunkat – csakhogy, mindezek után, nem kevés bosszúságomra, újra és újra olyan „terápiás” beszélgetéseket kellett eltűrnöm vagy elszenvednem, amelyek nagyjából a következőképpen zajlottak:

„De nem is a horkolás a valódi probléma, igaz, Randall?”

„De én egy percig sem állítottam, hogy az lenne.”

„Végteére is, szénanátha ide vagy oda, sok férfi horkol.”

„És ha én is közéjük tartoznék [mármint azok közé, akik akkor is »horkolnak«, amikor a szénanátha nem játszik szerepet], akkor habozás nélkül elismerném [mármint Hope vádaskodásait].”

„Miért olyan fontos neked, hogy horkolsz-e, vagy sem?”

„Pont ez a lényeg, hogy nem fontos. Ezt szeretném végre megértetni. Ha tény-szerűen »horkolnék«, nem esne nehezemre beismerni, vállalni a felelősséget, s megtenni minden észszerű lépést az állítólagos probléma megoldására.”

„Attól tartok, hogy még mindig nem értem. Mégis hogyan lehetsz ilyen biz-tos abban, hogy horkolsz-e, vagy sem? Mert ha horkolsz, akkor értelemszerűen aludnod kellene közben.”

„De [megpróbálok válaszolni]...”

„Úgy értem, mégis ki tudná ezt biztosra?”

„De [ekkorra már dühösebben és egyre frusztráltabban] épp ez a lényeg, amit már nem is tudom, hányadszorra próbálok elmagyarázni: épp akkor vádol meg engem, amikor én még *el sem aludtam*.”

„Miért leszel ennyire ideges? Van valami különösebb tétje számodra annak, hogy horkolsz-e, vagy sem?”

„Ha valóban, ahogyan te mondod, »ideges« leszek, akkor az talán azért van, mert kissé bosszantanak, türelmetlenné tesznek vagy irritálnak engem az efféle eszmeccserék. Épp az a lényeg, határozottan állítom, hogy semmilyen érdek nem fűz ehhez az úgynevezett »horkolásos« ügyhöz. A lényeg az, hogy ha valóban »horkolnék«, akkor azt beismerném és egyszerűen az oldalamba fordulnék, vagy akár felajánlanám, hogy Audrey ágyában alszom, és nem aggódnék a dolog mi-att, noha természetesen sajnálnám, hogy valamilyen módon megzavartam vagy »veszélybe sodortam« Hope pihenését. De persze tudom, ahhoz, hogy valaki horkolni tudjon, először aludnia kell, ahogy azt is tudom, hogy mikor alszom ténylegesen és mikor nem, és azt, hogy amiben viszont igazán »érdekelt« va-gyok, az az, hogy ne engedjek olyasvalakinek, aki nemcsak hogy irracionális, hanem bután és makacsul ragaszkodik ahhoz, hogy olyasmivel vádoljon, ami-nek az elkövetéséhez először is aludnom kellene, holott én még csak nem is al-szom, legfőképpen azért nem, mert már túlon túl feszült és kimerült vagyok ettől az egész nevetséges konfliktustól.”

A PSZH párkapcsolati tanácsadója, aki legfeljebb a harmincas évei közepén vagy végén járhatott, szemüveget viselt, és a hatalmas homloka olyanképpen domborodott, hogy az elmélyült gondolkodást sugallt, mely látszat azonban, mint egyre világosabbá vált, csalókévan bizonyult.

„És nincs arra semmi esély – tegyük fel, Randall, csak a vita kedvéért – sem-mi esély vagy lehetőség, akármilyen csekély is, hogy te magad lennél valamilyen módon, ahogy fogalmazol, makacs vagy elvakult, a közted és a Mrs. Napier kö-zött lévő konfliktust illetően?”

„Most be kell vallanom, hogy kezdek ideges lenni, sőt, ha szabad így monda-nom, némiképp mérgessé vagy ingerültté válni, mivel az egész dolog lényege, és az egész igazságtalanságérzetem meg a frusztrációm, vagy akár a Hope iránt érzett dühöm forrása az, hogy én magam *hajlandó* vagyok megvizsgálni ezt a lehetőséget. Hiszen, ahogy ezt te is világosan láthatod, én vagyok az, aki itt ép-pen ezt teszi. Látod itt valahol a feleségemet? Hajlandó szerinted ő is eljönni, és »feltárni [a problémát]«, és egy elfogulatlan fél jelenlétében megvizsgálni?”

„És azt megkérdezhetem, hogy miért mutatsz folyton macskakörömöt?”

„De nem, Ed, ha nem bánod [a PSZH terapeutája szinte követelte, hogy a keresztnevével szólítsam], a helyzet az, hogy Hope most éppen hazafelé tart az

edzésről vagy a kozmetikustól, vagy nagyon valószínű, hogy már a fürdőkádban ül és a konfliktuson fortyog egymagában, a pozícióját erősíti, és egy újabb véget nem érő vitára készül, amikor majd újból megálmondja, hogy én ébren tartom, és megfosztom őt a fiatalságától, életkedvétől és leányos bájaitól, miközben én meg itt ülök, egy szellőzetlen irodában, és azt kérdezik tőlem, nem vagyok-e »elvakult«.

„Tehát, ha jól értelek, a valódi probléma az igazságosság. Úgy érzed, a feleséged nem bánik veled igazságosan.”

„A valódi probléma az, hogy ez az egész egy bizarr, szürreális, szinte szó szerint »valóságos rémálom«. A feleségem már nem az, akinek ismertem. Szerintem ő jobban tudja nálam, hogy én ébren vagyok-e, vagy sem. Ez nemhogy igazságtalan, hanem látszólag tiszta örület. Tudom, hogy most itt ülök és beszélgetek magával. Tudom, hogy nem álmodom. Ezt megkérdőjelezni örülség. De minden jel szerint ő éppen ezt teszi.”

„Úgy érzed, hogy Mrs. Napier még azt is letagadná, hogy most tényleg itt vagy?”

„De nem ez a kérdés. Az, hogy én ténylegesen jelen vagyok-e, vagy sem, csak egy hasonlat volt, amivel azt akartam hangsúlyozni, hogy pontosan tudom, hogy alszom-e, vagy sem, ahogy te is tudod magadról. Ezt megkérdőjelezni az egyenes út az örülethez, nem igaz? Legalább ebben egyetérthetünk?”

„Randall, hadd biztosítsalak még egyszer afelől, hogy egyáltalán nem vitatkozom veled, csupán szeretnék megbizonyosodni róla, hogy jól értem, amit mondasz. Miközben alszol, vajon valóban *tudhatod*, hogy éppen alszol?” ...És ez így ment tovább. A kezem gyakran sajogni kezdett, ahogy görcsösen markoltam a kormányt, amikor hazaindultam a Garden State Parkway-n a párterapeuta irodájából, ami egy kisebb, egészségügyi és fogorvosi rendelőkől álló épület-együttesben (vagy „komplexumban”) volt, valahol Red Bank külvárosában. Általában véve is egyre gyakrabban kezdtem azon aggódni, vagy akár félni attól, hogy a kialvatlanság vagy a kimerültség egyszer majd erőt vesz rajtam, és elalszom vezetés közben, és kisodródok vagy „átugratok” a középső választósávon a szembeforgalomba, minthogy a sokévnnyi ingázásaim során már nemegyszer láttam az ilyen tragikus balesetek következményét.

Aztán, miközben Dr. Sipe társaságában a Raritan Klub tagjai által csak „tizenkilences”-nek vagy „A Lyuk”-nak nevezett hely asztalánál ültem, egy újabb önkéntelen vagy akaratlanul felvillanó belső jelenet, vagy, ahogy mondani szokás, hallucinációs „felvétel” vagy kép jelent meg előttem, amelyben kisfiúként vagy kisgyerekként egy ingatag alapzaton, illetve lejtős felületen állok, valami létrára, kötélletrára vagy kötélre emlékeztető dolognak az alján, és gyermeki félelemmel fölfelé nézek, a lépcső, létra vagy kötél pedig valahonnan a homályból csüng alá, egy hatalmas, kőből készült szobor vagy büszt mögül, vagy annak a tetejéről, melynek rosszul megvilágított alakja túlságosan is masszív ahhoz, hogy láthassam (vagy „kivehessem”) az arcát, miközben én magam ingatagon állok a szobor óriási gránit ölében, egyik vagy mindkét kezemmel markolva, szorítva a kötél végét, felfele bámulok, miközben valaki mögöttem, aki nálam sokkal nagyobb, a kezével a vállamra és a hátamra nehezedik, és egy határozott vagy „dörgedelmes” hang fentről, a kőfej sötétjéből ismétlődően azt parancsolja,

„Fel!” és a kéz pedig lökdös, vagy ráz, miközben azt hallom, „Az Isten szerelmére...” és\ vagy pedig azt, hogy „...Hope”, több alkalommal is. „Apa” – akinek a szakterülete a The Prudential-nél az úgynevezett „egészségügyi demográfia” (vagy inkább csak volt, múlt időben), ami értelemszerűen azzal járt, hogy egész karrierje alatt fizikailag egyszer sem kellett pácienshez nyúlnia – aki engem mindig is kissé unalmasnak és\ vagy ostobának tartott, olyasvalakinek, aki egyszerre tolakodó és jelentéktelen, akárcsak egy házilégy vagy egy becsípődött ideg emberi megfelelője, és a legkevésbé sem erőltette meg magát, hogy ezt elrejtse mások elől, bár „Nagyapóként” mindig is kivételesen odaadó és kedves volt Audrey-val, ami számomra és Hope számára is sokat jelent. Miközben a szivar végét próbálta meggyújtani, a szemei rövid ideig mintha „keresztbe álltak” volna, kancsalnak tűnt, és a keze, amellyel a gyújtót tartotta, erősen remgett, és abban a pillanatban meglátszottak rajta az évek, sőt, talán még idősebbnek is tűnt. A levágott szivarvéget sehol se látni. Az egész helyiség baljós feszültséggel volt tele, mint egy túlfeszített spirálrugó, amely bármelyik pillanatban elpattanhat. Mindketten a szivar parázsló végét néztük, ahogy az ezüst Ronson gyújtóját odatartva beszívta, majd kifújta a füstöt, igyekezett tartósan meggyújtani. A csuklója és a keze sárgás és kissé szeplős volt, kukorica- vagy „tortilla”-chipsre emlékeztetett, a Cohiba lángja és a szivar mérete miatt a görnyedten előreszegezett, rendkívül száraz, keskeny és ráncokkal barázdált arca jóval kisebbnek és távolibbnak tűnt, mint amilyen valójában volt; és ez a hatás nem valamiféle vizuális torzulás vagy hallucináció volt, hanem egy teljesen egyszerű és hétköznapi „perspektivikus illúzió” eredménye, akárcsak a reneszánsz festményeknél. Az igazi láng közepén izzott. A Feigenspan enyhén fanyar, kesernyés íze is a megszokott volt. (A következő részlet is jól példázza, hogyan zajlottak a második párterapeutával folytatott, a külvárosi Red Bank steril, átlagos irodájában elhangzó beszélgetések:

„És nem lehet, hogy ezek a hallucinációk, amelyeket megtapasztalni vél, valójában auditív természetűek? Hogy időnként a torkát köszörüli vagy horkol, csak nem veszi észre őket, mert, ahogy ön is mondja, hallucinál?”

„De én azt felismerem, amikor hallucinálok. Itt van ez a kép az asztalán, a feleségéről és a lányáról, esetleg a nevelt lánya vagy unokahúga van rajta – ahogy figyelem, a lány arca lassan örvényleni kezd és elmosódik. Na, ez egy hallucináció. A »hallucinációt« a legtágabb értelemben értem. Ezek nem olyan képzelgések, amelyek a valóságot utánozzák, vagy összetéveszthetők vele. Néha például, amikor a tükörben borotválkozom, az arcomon egy harmadik szem jelenik meg, a homlokom közepén, amelynek a pupillája néha így elfordul, vagy »oldalára« fordul, ahogy egy macskának vagy egy éjjeli ragadozónak szokott, vagy pedig időnként Audrey mellei elevenednek meg, ahogy a Bryn Mawr nyílt szülői hétvégéjén a két mell, mint valami dugattyúk a pulóverében, fel-le mozognak, és a feje körül animációs Disney karakterekből álló glória vagy »dicsfény« jelenik meg. Amikor ilyen hallucinációk jelentkeznek, képes vagyok azt mondani magamnak, »Randall, a krónikus alváshiány és a tartós stressz együttes hatása miatt enyhén hallucinálsz.«”

„De azért így is ijesztőek lehetnek. Engem biztosan megrémisztenének.”

„A lényeg az, hogy én tudom, mikor hallucinálok, és mikor nem, éppúgy, ahogy nyilván azt is tudom, mikor alszom, és mikor nem.”) És ekkor újabb, pillanatig tartó hallucinációs „villanás” vagy látomás jelent meg Audrey lányunkról és rólam, ahogy egy partra húzott kenuban fekszik hanyatt, én pedig föléje görnyedve dugattyú módjára erőlködök, majd az arcom örvényleni és torzulni kezd, ahogy a kép vagy *délibáb* szinte azonnal visszavált a jelenbe, a 19. Lyukba vagy „A Lyuk” nevű helyiségbe, ahol a mi Audrey-nk – aki most 19 éves és elérve a „beleegyezési korhatárt” teljes nővé érett – az ismerős, sáfrányszínű fűzőjében, capri nadrágban és fehér, könyékig érő kesztyűjében most nőiesen lassú vagy lágy, vonzó léptekkel mozgott az asztalok, székek és bárszékek között, s érzéki lassúsággal hosszúítalokat szolgált fel ázott férfiakkal. Azt se felejtjük el megemlíteni, hogy már Jack Vivien is ott volt velünk, Dr. Sipe és jómagam társaságában, a 19-es Lyukban, a saját italával, az ablakmelletti asztalunknál, és „Apának” jobbján, azaz a „külső” oldalán foglalt helyet. Jack Vivien nem viselt sem hagyományos golfzakót, sem napellenzőt, továbbá száraznak látszott, ráérősnek és, mint mindig, összeszedettnak és nyugodtnak tűnt, bár ennek ellenére még mindig stoplis vagy „golfcipőt” viselt (melynek talpán hagyományosan a félhüvelykes acél- vagy vasszegecsek voltak azok a „bűnrészes” tartozékok, amelyek olyan „hajmeresztő” hatékonysággal vezetik az áramot. Hogy egy példát mondjak, egyszer gyerekkoromban a Wilkes Barre nyilvános golfpálya helyi oktatóját villámcsapás érte, és azonnal szörnyethalt, és az én édesapám is ahhoz a háromfős csapathoz tartozott, akik hősiiesen a villám sújtotta áldozat mellett maradtak, kint a nyílt terepen, egészen addig, amíg az orvost ki nem hívták és meg nem érkezett, miközben a golfoktató elfeketedve, arccal a földön feküdt, és a tizenkettedik lyuk zászlóját [melynek rúdját vagy „pinjét”, a hagyományos golfcipő tuskéihez hasonlóan, akkoriban még vezetőképes fémből készítették] még mindig a füstölgő kezében szorította), és a fellépésének körülménye, az a „véletlen egybeesésre” emlékeztető „logika”, amivel most Jack Vivien ilyen szárazon, és mondjuk úgy, „ragyogó tekintettel” (Jack Viviennek ugyanis fényes vagy „kifejező” szemei voltak, noha az arca nagy és széles, szinte lapos, mozdulatlan vagy „kifejezéstelen” volt [az étellel teli, „elmés” szemek kivételével], és hegyes, sötét „Van Dyke-stílusú” szakállt viselt, amely arra szolgált, hogy valamelyest ellensúlyozza vagy kompenzálja a szája szokatlan megjelenését és méretét) az asztalunknál, „A Lyukban”, éppen ebben a pillanatban megjelent, valamelyest tisztázatlan, és visszatekintve mesterkéltnak, vagy úgy is mondhatnánk, „gyanús” tűnik. Például elég valószínűtlen, hogy Jack Vivien és Hope nevelőapja ismerjék egymást, tekintve, hogy „Apa” még csak nem is volt Raritan Klub-tag, csupán egyszer vagy kétszer játszott ott korábban mint „vendég”, s ráadásul Jack (vagy hivatalosan „Chester”) Vivien annál a cégnél volt a munkavállalói segítő program magas rangú vezetője, ahol én is dolgoztam (a cég főhadiszállása vagyis „idegközpontja” Elizabeth-ben található), egy olyan vállalatnál, amelyet „Apa” nyíltan vagy közvetve, több alkalommal is úgy állított be, mint ami olyannyira jelentéktelen vagy marginális a régió biztosítási szektorát tekintve, hogy a „The Rock”-nál eltöltött évei alatt egyszer sem találkozott, de „még csak nem is hallott róla”. Hope nevelőapja látszólag semmilyen jelét nem adta annak, hogy tudomást venne a jelenlétéről, nem szólt hozzá, még csak rá se

nézett Jack Vivienre (akivel nemrégiben a „horkolásos” ügy megoldására tett kísérletem kapcsán sikerült jobban megismerkednem), mialatt a „kapitányi” székében ülve végre sikerült meggyújtania a szivarát, dohányzó pózba helyezkedve hátradőlt és lassan dohányozni kezdett, majd Jack Vivienhez csatlakozva (akinek „Van Dyke-stílusú”, avagy szájkörüli Balbo-szakálla volt, amely meglepő módon, becsülettel és őszintén legyen mondva, nemi szőrzetre vagy szeméremparókára hasonlított, és közel sem én voltam az egyetlen, aki ezt a cégnél megjegyezte), most már mindketten engem méricskéltek, ahogy először az egyik, majd a másik szememet takartam el (ami egy jól ismert „házi praktika” a gyakori optikai illúziók kezelésére). Teljesen nyilvánvaló volt, hogy „Apának” nem tetszett, vagy nem „helyeselte” azt, amit lát: egy afféle „másodvonalas” vej figurát, közepes golfjátékost, az átlagos családi háttere mellé jelentéktelen karriert, csekély előmenetelt tudhat magáénak, akinek a magánélete is zavaros, és úgy tűnik, éppen „szétesőben van”, még hozzá egy abszurd és banális konfliktus miatt, a ne-jével, aki nyilvánvalóan csak az „üres fészek” szindrómától szenved, a klimax korai tüneteitől, vagy egyszerűen csak a lidérces, (klinikailag „alvási rémületként” ismert) rossz álmok kínozzák, és akivel szemben nem tud kellően asszertív, békítő vagy elég „férfi” lenni ahhoz, hogy megértesse vele, hogy milyen természetes és jelentéktelen dolgok állnak a kapcsolatuk úgynevezett „holtpontja” mögött, és aki most minden jel szerint azon van, hogy összeszedje a bátorságát, s kellő „lelkierőt” gyűjtsön ahhoz, hogy megkérje „Apát” magát, hogy használja fel atyai befolyását vagy tekintélyét Hope-pal szemben (kivéve persze, hogy amikor éppen úgy adódott, ő csupán „csak” a nevelőapja volt, és a fakó szemében olykor az a szörnyű nevelőapai tudás derengett vagy tükröződött, hogy mi minden lehetett volna Audrey a számomra, talán éppúgy, ahogyan egykor Hope – vagy akár Vivian [aki később „hisztérikusan” bizonygatta, hogy szakemberek segítségével elfojtott emlékeket sikerült „visszanyernie”] – szolgált őneki; és korántsem volt nehéz mintegy tetszés szerint, olyan alulnézeti képet, rémlátomást vagy „felvételt” elképzelni, amelyben erőlködéstől megfeszült és vérvörös arccal a szeplős jobb kezét az alatta fekvő Hope vagy Vivian [akik a gyerekkori fotóikon szinte „megtévesztésig” hasonlítanak] nyitott szájára szorítja, és roppant testsúlyával, szörnyen felnőtt módon nehezedik rá), hogy járjon közben a konfliktus megoldása érdekében, jóllehet, ehhez az öregnek „semmi köze” nem volt, és megközelítőleg sem állt szándékában segíteni, ezt bárki, akinek „van szeme” vagy kellő ítélőképessége, könnyen beláthatta.

Egészen konkrétan Chester A. (vagyis „Jack”) Vivien volt az – életkor: „50-es éveik közepén jár”, pályahendikep: „11-es”, családi állapot: „ismeretlen”, és az Advanced Data Capture (ez a cégünk hivatalos neve) Elizabeth-i kirendeltségében a Munkavállalói Segítő Programok igazgatója –, akinek hön áhított sarokirodájába végül „kéztördelve” beléptem, hogy ezt az egészen nevetséges, látszólag banális vagy hétköznapi „horkolást” mint hitvesi problémát vele megosszam, meg azt, hogy a hatása egyre inkább kiterjed a házasságomra és az egészségemre, s hogy egyre kevésbé tudok a céges osztályon produktívan működni. Ez tavaly márciusban történt. Noha Jack Vivien önéletrajzában a munkapszichológia terén ott volt a (New York állam északi részén található) Cornell University-n szerzett „felsőfokú” vagy posztgraduális végzettség, Jack Vivien nem csupán

„élvonalas” munkatárs vagy egyszerű tanácsadó volt az Advanced Data Capture „MSP” (ahogy azt rövidíteni szokás) programjában, ugyanis szándékosan csábították el a Weyerhaeuser Paper Rt. brunswicki telephelyéről néhány évvel ezelőtt, hogy kifejezetten ő feleljen az egész „MSP” program felügyeletéért és irányításáért, s mostanra már ő a cég PSZH-alapú Csoportos Egészségbiztosítás programjának „adminisztratív kapcsolattartója” is egyben, ami nyilvánvalóan jelentős vezetői és könyvelési szakértelmet igényelt. Jack Vivien és én mindig jól „kijöttünk” egymással, és kölcsönös tisztelettel voltunk egymás iránt. A melegebb hónapok vállalati versenyein (amikor a krónikus derékfájdalmaim engedték) gyakran játszottunk csapatban, időnként a Par 4-es és/vagy Par 5-ös lyukaknál a golfkocsikban kellemesen elbeszélgettünk, miközben a négyesünk többi tagjára vártunk, hogy az elütött labdáikat megtalálják, vagy hogy a pálya zöldjén végre „beüssék” a labdát a lyukba. Ami még fontosabb, Jack Vivien volt az, aki március végén felvetette vagy „bedobta” az ötletet, hogy próbáljuk ki az állítólag igen elismert Edmund R. és Meredith R. Darling emlékére létrehozott Alvásklinikát, amely, mint elmondta, az „állambeli” Brunswickben, a Rutgers University-vel összeköttetésben álló gyakorlókórház berkein belül működik, és ami lehetséges megoldást nyújthat. Szintén Jack volt az – a két állítólagos „szakértővel” vagy professzionális párterapeutával szemben, akikkel néhány hónappal korábban konzultáltam, s akiket, kétségbeesésem közepette, nem kevés erőfeszítembe telt „felkeresni” –, aki szinte azonnal mély „benyomást” tett rám azzal, hogy rögtön „a lényegre tér”, és – valamelyest „sugalmazva”, de semmiképp sem leereszkedő vagy kioktató módon – nekem szegezte azt a „költői” kérdést, hogy vajon én, mindent összevetve, inkább arra vágyom-e, hogy „győztesként” kerüljek ki a konfliktusból, és mint „ártatlan” vagy „legitim” fél igazoljam magam, vagy inkább arra, hogy a Hope-pal való házasságunk újra visszazökkenjen a régi kerékvágásba, hogy újra örömeinket leljük egymás társaságában, és hogy éjjelente, lehetőség szerint újra elegendő és zavartalan alvásban részesülhessek ahhoz, hogy nappal hatékonyan tudjak működni, és hogy úgy érezhessem, „ismét önmaga[m] vagy[ok]”.

A konkrét javaslat, amely kapcsán Hope hajlandónak mutatkozott arra, hogy legalább „végighallgasson”, egy borongós reggelen hangzott el, enyhe köd szállt, amitől a reggelizősarok díszes kis „erkélyablakának” fényét nem kísérte árnyék, valószerűtlenül derengett, s úgy tűnt, csak még jobban kiemeli a fáradságtól elgyötört arcunkat, a következőképpen adható vissza: amennyiben Hope beleegyezik abba, hogy velem együtt részt vegyen a Rutgers Egyetem Edmund R. és Meredith R. Darling Alvásklinikáján zajló vizsgálaton, és rábizzuk magunkat a képzett és megbecsült alváskutatók szakértelmére, akkor, amennyiben az Alvásklinika által végzett vizsgálatok eredményei bármilyen érdemi módon megerősítik az ő érzékelését és meggyőződését a „horkolásommal” kapcsolatos nézeteltérésünkben, akkor én nyomban visszaköltözöm Audrey egykori agapemónéjába, azaz a folyosó végi „vendégszobába”, és megfogadom, hogy követem az orvosi személyzetnek a feltételezhetően ekkorra már hitelesen diagnosztizált „horkolásom” kezelésére vonatkozó javaslatait. (Való igaz, hogy gyerekként alvás közben olyannyira sokáig szoptam vagy „cumiztam” a hüvelykujjamat, hogy a Wilkes Barre-i gyermekorvos végül felszólította a szüleimet, minden este lefekvés előtt

kenjék be vagy fessék le hüvelykujjam körmét valamilyen kellemetlen ízű, vényököteles lakkal vagy, mondhatni, „körömlakkal” – legalábbis apám elmondása szerint ez volt az egyetlen különös vagy rendhagyó dolog gyerekként az alvási szokásaimban. [A Darling Alvásklinika munkatársai Hope-pal arra is köteleztek minket, hogy kimerítő, előzetes vagy „felvételi” kérdőíveket töltsünk ki a jelenlegi és korábbi alvási szokásainkról, lehetőleg egészen a gyerekkorunkig visszamenőleg.]

Jack Vivien, az „MSP” program kellemesen bútorozott irodájában, több találkozó és beszélgetés során, a saját, „személyes” idejéből áldozva, vagyis súlyos munkaterhek ellenére segített alaposan felkészülnöm az „utolsó mentsvárnak” szánt javaslat előadására, amely során végig ügyelnem kellett, hogy az arckifejezésem és hanghordozásom ne legyen vádaskodó, sem érzelmileg túlfűtött, s csupán a szokásos kimerültség egy bizonyos szintjéről árulkodjon (az előző éjszaka különösen nehéz vagy „rossz” volt, számos felriadás és vádaskodás kísérte). A reggelizősarokban előadott javaslatom, amely végkimerülést vagy „megadást” sugallt, s amely kétségkívül (ahogy azt Jack Vivien is előre jelezte) hatásosabbá tette az ajánlatot, sok tekintetben őszinte volt és „szívből jött”, bár nem feltétlenül abban az értelemben, ahogy Hope látszólag értette (akiről úgy tűnt, hogy hozzám hasonlóan mintha jó néhány évet öregedett volna az elmúlt tél folyamán [bár ennek az észrevételnek soha nem adtam volna hangot – bármi is legyen „Apa” véleménye a házasságunkról, azért elég jól ismerem a stabil házasságok dinamikáját ahhoz, hogy az őszinteséget meg tudjam különböztetni a pusztá kegyetlenségtől, és hogy tudjam, a körültekintés és a tapintat egy bensőséges kapcsolatban éppolyan fontos, mint az őszinteség és a „lélek feltárása”, ha nem fontosabb], és aki gyakran panaszkodott krónikus kialvatlanságra [holott aludni azt legtöbbször tudott; aminek igazán a hatását érezte, s amire valójában panaszkodott, azok a traumatikus álmok vagy „alvási rémületek” voltak, de persze az ezzel kapcsolatos meglátásaimat magamban tartottam], amit egy zavaró „hang” kísért [vagy inkább amolyan enyhe auditív hallucináció – szó szerint a nyelvembe kellett harapnom, hogy visszafogjam magam, amikor erről a vélelmezett „hangról” beszélt], amely a „hangvilla” vagy egy jól megkongatott harang hangjára emlékeztetett), akinek az arca az asztalon lévő dísz, a grapefruit és a száraz piritós fölött időnként egyfajta absztrakt örvénylésbe és zöldes pulzálásba játszott, de valahogy mégis képes volt megtartani vagy „megőrizni” a vizuális vagy optikai egységét, kohézióját, s a sűrű reggeli fényben már-már makacsnak látszott. Apró testalkata, a határozott arcvonásai, a füstös vagy napbarnított arcbőre és a melírozott haj, amelyet a hullámozó divattól elzárkózva, változatlanul a magasított „Bouffante” stílusban hordott, Hope határozottsága és az, hogy nem hajlandó másnak mutatkozni, mint „aki” és „ami”, már kezdettől fogva a kettőnk közti vonzerő forrását jelentette; és még most is emlékszem, hogy még ezen a ponton sem feledkeztem meg erről, mikor nagy körülményességgel az Edmund R. és Meredith R. Darling Alvásklinikát mint „utolsó mentsvárat” ismertettem vele, hogy sohasem hagyott „hidegen” ez a „tűz”, ami benne égett, és hogy sosem szüntem meg (a magam „módján”) „szeretni” és vonzónak látni őt, még annak ellenére sem, hogy az elmúlt évek a jelen küzdelmes konfliktusfeloldása előtt sem voltak, ahogy mondani szokás, „kegyesek” Hope nőies bájával vagy vonzerejével

szemben, bár a két mostohahúgával és (valamivel kisebb mértékben) velem ellentétben az idő múlása az ő esetében nem járt együtt az öregedés okozta testi gyarapodással, a vastagodással, elpuhulással vagy pedig a puffadás hatásaival. Hope, aki egykor annyira formás volt, hogy szinte „rubensi” idomokat öltött, az öregedésnek mára egy másfajta típusát testesíti meg, amit legfőképpen „fonnyadás” vagy szikkadás jellemez, a bőre megkeményedett és helyenként kérges lett, a sötétes bőrszíne állandósulni látszik, és a fogai, a nyakán levő inak és a végtagjainak ízületei már mind láthatóvá váltak, holott régebben nem voltak azok. Röviden, az egész megjelenése ilyen farkasszerű vagy ragadozó formát öltött, és a szemeinek egykori jól ismert „ragyogása” mára pusztá mohósággá torzult. (Mindez persze egyáltalán nem meglepő vagy „természetellenes” – egész egyszerűen a környezeti behatások és az idő ugyanazt tette a feleségemmel, amit a kenyérrel vagy a kitergetett ruhával szokott. Valóban, a statisztikai kilátásokkal úgyszólván mindannyiunknak szembe kell néznünk, mely során a „kiürült fészkek” nagyon is szemléletes mérőföldkő.) A természetes, mégis rettenetes valóság – amelyről meglehet, hogy egy idő után még egy élhető kapcsolatban sem lehet beszélni – az, hogy a házasságunknak ezen pontjára érve Hope már *de facto* vagy gyakorlati értelemben is elveszítette nemi identitását, egy kiszáradt szőlőtő, vagy ahogy mondani szokás, hervadt virág volt, és ezt valahogy csak még szomorúbbá és „súlyosabbá” tette az a kényszeres és aprólékos odaadás, amellyel a fiatalság eszményének szentelve magát ápolgatta, éppúgy, mint még sokan mások a szikkadt vagy felpuffadt barátnői köréből meg a könyvklubos és kertész szakkörös ismerősei, a középkorú feleségek és az elvált asszonyok közül, akik szokásukhoz híven nyaranta összegyűlnek a Raritan Klub medencéjénél, és akik szintén megszállottjai a különféle fitnessprogramoknak és étrendszabályozásnak, a hidratáló krémeknek és az arctonikoknak, a jógának, étrendkiegészítőknek és napbarnítóknak vagy (jóllehet, csak ritkán kerül kimondásra) a plasztikai vagy „szépészeti” beavatkozásoknak – mindez ugyanahhoz a hamvas és „szűzi” elevenséghez való görcsös ragaszkodás volt, amelyet a saját lányaik virágzásuk idején akarattalanul is kigúnyoltak. (Valójában a veleszületett energiája és szabadgondolkodása ellenére is túlságosan könnyű volt a Hope tekintetében ülő fájdalmat kiolvasni, a szájának összeszorított, feszes vonalát, amikor Audrey-nak az egyre bájosabb és egyre érettebb baráti társaságát nézte, vagy épp a közelükbe került, s e hervatag női gyászt pedig elég könnyű volt irántam érzett haragba átfordítani vagy „projektálni”, pusztán azért, mert szemem van, amivel látok, és mert amit látok, az természetszerűleg hatással van rám.) Viszonylag nehéz a pusztá véletlenül fogni, hogy mindegyik virágzó lányt szinte kivétel nélkül egy másik állambeli egyetemre küldték, minthogy évről évre a pusztá fizikai látványuk is maga volt az élő szemrehányás az anyjuk számára.

A Darling Alvásklinika betegeinek szánt „ágyak” és a páciensek kórlapjából összegyűlt dossziék egymás közvetlen szomszédságában helyezkedtek el, az ágyak viszont feltűnően keskenyek voltak, és rendkívül kemény, erősített matracokkal látták el őket, és dacára az alvókamra steril hidegének, mindössze egy lepedőt és egy darab, „közepesen nehéz” akril takarót biztosítottak. A diagnosztikai protokoll – melynek egészségbiztosítói jóváhagyása vagy „engedélyeztetése” nem csekély időt és egyeztetést igényelt – abból állt, hogy Hope és én heti

egyszer, szerda esténként megtettük a valamivel több mint 90 mérföldes utat az „I”-195-ös autópályán (a volánnál én ültem, mint mindig, míg Hope az utazópár-nájára dőlve szundított az anyósülésen), valamint a 9-es és 18-as állami utakon keresztül, a Rutgers-Brunswick Kórházba, majd bejelentkeztünk, az intézmény negyedik emeleti Neurológiai\Szomnológiai Intézetébe, mely épületrész magát az Edmund R. és Meredith R. Darling Alvásklinikát is magába foglalta, mely intézmény az ágazaton belül valóban, Jack Vivien és más források szerint is „elsőrangú” hírnévnek örvendett. Az esetünkkel megbízott alvászakértő (vagy „szomnológus”) egy nagydarab, szelíd fellépésű, testes ember volt, ólomszürke, kefére nyírt hajjal, valamint egy „Parke Davis, Inc.” feliratú promóciós kulcs-tartóval, amelyre feltűnően sok kulcs volt felfűzve – kellemes modorát a temet-kezési vállalkozóknál vagy a bizonyos kertészeti előadóknál megszokott semleges, pedáns és visszafogott magatartással lehetne jellemezni –, úgy tűnt, s ezt Hope később meg is jegyezte, hogy egyáltalán nincs nyaka, vagy csak alig észre-vehető a torka mint olyan, mintha a feje közvetlenül a vállain ülne, vagy mond-hatni „nyugodna”, mire én hozzátettem, hogy ez talán csak amolyan látszat, olyan hatás, amit a szomnológus fehér orvosi vagy „labor”-köpenyének magas gallérja okoz, amit általában a Darling Alvásklinika ügyeletes személyzete is hordott, a mellzsebükre csíptetett (avagy az ADC informatikai osztályának argója, szóhasználata szerint „krokodil csipeszelt”) fényképes, laminált azonosítókártyával. A hivatalos „felvételi interjút” a szomnológus technikai csa-patának (vagyis az „alváscsapat”) kiválasztott tagjai vezényelték, majd egyfajta idegenvezető vagy kalauz szerepében az orvos maga vezetett röviden körbe minket, Hope-ot és engem a Darling Alvásklinika létesítményén, amely négy vagy több önálló kis „alvókamrából” állt, amelyeket minden oldalról vastag, át-látszó és hangszigetelt „plexiüvegből” készült falak, kifinomult hang- és videórögzítő eszközök, valamint további neurológiai megfigyelő berendezések vettek körül. Dr. Paphian irodája közvetlenül a Klinika „irányító-” vagy „ideg-központjából” nyílt, ahol hivatásos szomnológusok, neurológusok, assziszten-sek, technikusok és ápolók a különböző alvókamrák lakóit, különféle „infravö-rös” monitorokon, illetve agyhullámokat mérő és kijelző eszközökön keresztül figyelhették. A személyzet és az „alváscsapat” minden tagja fehér, nesztelen ci-pőt viselt, gumiból vagy kaucsukból készült talppal, és minden kamrában az ágyakon lévő leheletvékony takarók is vagy makulátlanul fehérek, vagy pedig pasztell-, illetve „égszín-” (avagy „elektromos-”) kék színűek voltak. Továbbá, a Darling Alvásklinika világítási rendszere is „halogén” volt, mennyezetbe süllyesztett sín- vagy párkányvilágítás, amely fehér és teljesen árnyékmentes fény-forrást biztosított (vagyis úgy tűnt, mintha a létesítményben senki sem vetne árnyékot, ami, a halotti csenddel kiegészülve, Hope elmondása szerint, az egész helynek valamiféle „álomszerű” vagy álomra emlékeztető légkört kölcsönzött), ráadásul ez a fény mindenkit sápadtnak vagy betegesnek mutatott, maga az al-vókamra pedig meglehetősen hűvösnek bizonyult. A szomnológus elmagyaráz-ta, hogy ez a viszonylag hűvös hőmérséklet nemcsak az emberi alvást segíti elő, hanem az agyhullám-aktivitás komplex mérését is, melynek megfigyelésére a Klinika kifinomult műszereit tervezték, kifejtette, hogy az „EEG” (vagyis agyi) hullámok különböző szintjei és típusai többféle jól elkülöníthető és sajátos eb-

renléti és alvási szintnek vagy „fázisnak” feleltethetők meg, ideértve a közismert „REM-” vagy „paradox fázist”, amely során az akaratlagos izmok lebénulnak, és az álmodás zajlik. A szomnológus kulcsosomóján lévő legtöbb kulcs „fejét” gumírozott vagy műanyag tok borította, ami feltételezésem szerint arra szolgált, hogy csökkentse a kulcsok hatalmas kötegének zaját séta közben, vagy amikor beszéd közben, egy helyben állva a tenyerében mozgatni kezdte őket, mintha a súlyukat méricskélné, vagy jelezni akarná, milyen nehéz, ami nyilvánvalóan valami „ideges” szokás vagy öntudatlan beidegződés volt a részéről. (Később, a hazafelé vezető út elején [még mielőtt, a szokásához híven, az ajtónak dőlve elszenderült vagy „elbóbiskolt” volna] Hope megjegyezte, hogy számára volt valami megnyugtató, bizalmat keltő, vagy [ahogy ő fogalmazott] „tekintélyes” abban, hogy egy pasasnak ennyi kulcsa van [én magamban tartottam, hogy számomra a kulcsosomó inkább a gondnoki munkakört juttatta eszembe].)

Megbeszélés szerint Hope-pal hetente egyszer, szerdánként kellett megjelenünk az Alvásklinikán, négy-hat héten keresztül, minden alkalommal a szoros megfigyelés alatt álló alvókamrában éjszakázva. Az adatfelvétel jelentős része a lefekvéshez kapcsolódó esti szokásainkra vagy „rituálékra” vonatkozott (az alvásszakértő elmagyarázta, hogy ezek az úgynevezett „rituálék” a legtöbb házaspárra jellemzőek, ugyanakkor minden párnál egyediek és megkülönböztethetőek), annak érdekében, hogy ezeket a gyakorlatokat és logisztikai előkészületeket minél pontosabban „re-konstruálni” tudják – minden fizikailag intim vagy szexuális szokás nyilvánvaló kivételével, tette hozzá a szomnológus klinikai hűvösséggel, minden zavar vagy „szemérmesség” jele nélkül, miközben Hope került a tekintetemet – az „ottalvásaink” alkalmával, ahogy az éjszakai megfigyelésre készülődünk. Külön öltözőhelyiségben először világoszöld kórházi köntösbe bújtunk és eldobható papucsot vettünk, majd együtt indultunk a kijelölt alvókamránk felé, közben Hope az egyik kezével a feneké fölött a köntöse hátsó részén lévő hosszú, függőleges „részt”, vágást vagy „hasítékot” szorosan összefogta. Sem a köntöst, sem az erős mennyezeti világítást nem lehetett volna „előnyösnek” vagy „visszafogottnak” nevezni – és Hope, utólag fel is róttá nekem, hogy nőként valamelyest megalázzónak, sőt „sértőnek” érezte, hogy vékony takarók alatt kell aludnia, miközben idegenek figyelik egy üvegfal mögül. (Az ilyen gyakori panaszok vagy megjegyzések vitára ingerlő „csaliként” szolgáltak, amikre viszont nem reagáltam, mivel nem voltam hajlandó bennük részt venni a másnapi hosszú hazaúton, kora hajnalban, ami után még sietve borotválkoznom kellett, átöltözni, és felkészülnöm az addigra már gyötrelmessé váló „csúcsforgalmi” ingázásra Elizabeth-be, egy teljes munkanapra. Hope egyik visszatérő szokása volt, hogy néha elsöre látszólag egyetértett vagy elfogadta egy-egy javaslatomat, s csak akkor adott hangot az ellenvetésének, amikor a „megbeszél” dolog már javában zajlott, s ilyenkor az egyébként jogos fenntartások és kifogások is már csak értelmetlen zsémbelésnek bizonyultak. A konfliktusnak ezen a pontján azonban már megtanultam elfojtani a frusztrációt, s a felháborodást, sőt még azt is, hogy rámutassak, az efféle panaszkodásnak mostanra már rég semmi értelme nincs, mivel az ilyesfajta rávilágítás óhatatlanul házastársi vitához, avagy „nézeteltéréshez” vezet, amiből senki sem jöhet ki győztesen. Itt azt is hozzá kell tennem, ahogy azt Chester [vagy (»Az ég szerelmére«) „Jack”] Vivien-

nek is említettem, hogy az eltérő személyiségünk miatt a veszekedés vagy nézeteltérés számomra sokkal megterhelőbb volt és jobban „megviselt”, mint Hope-ot, Naomit vagy Audrey-t, akik láthatóan könnyebben „rázták le magukról” a feldúlt vita okozta adrenalinot és feszültséget.) Arra utasítottak, vagy legalábbis bátorítottak bennünket, hogy hozzuk magunkkal az otthoni tisztálkodási szereinket, és a fürdőhelyiségben (előbb Hope, aztán én, akárcsak odahaza) külön végezzük el az alváshoz kapcsolódó személyes higiéniai „rituálénkat” (ám Hope, a megfigyelők és a seregnyi „éjszakai” kamera miatt ezúttal mellőzte az arckrémot, a hajhálót, a hidratálókrémot és a kesztyűt, noha külön kérték, hogy a lehető legpontosabban utánozzuk az otthoni szokásainkat). Ezt követően a segítők vagy ápolók fehér, kör alakú „EEG” tapaszokat vagy „érzékelőket” rögzítettek a halántékunkra, homlokunkra, a mellkasunk felső részére és a karjainkra – a kontaktgél Hope meglátása szerint rendkívül hideg és „különös” érzésű volt –, majd pedig óvatosan, „gondosan” vigyázva fekdüztünk az alvókamrában egymás mellé helyezett ágyakban, ügyelve, nehogy belegabalyodjunk a vezetékek bonyolult hálójába, mely az érzékelőkből az alvókamra északkeleti sarkában halkán zümmögő, szürke burkolatú „relé-” vagy „indukciós” monitorba vezetett. Az „alváscsapat” technikusai – akik közül, mint kiderült, néhányan a közeli Rutgers Egyetem orvostanhallgatói voltak – a megszokott hangtalan, fehér lábbelit és kigombolt fehér „laborköpenyt” viselték, alatta hétköznapi, „civil” ruházattal. Valamilyest meglepő módon, az alvókamra három, első látásra „üvegnek” tűnő fala belülről valójában tükörként funkcionált, így sem a technikusokat, sem a rögzítő berendezéseket nem láthattuk, a negyedik fal belső felületét pedig egy modern, „faltól falig” érő kijelző vagy „vetítővászon” foglalta el, amely különféle közismerten pihentető vagy álmosító látképeket, „jeleneteket” vagy tablószerű felvételeket vetített: bólogató búzamezőket, csörgedező patakot, friss hóval borított lucfenyőket, lombhullató fák termését rágcsgáló erdei kisállatokat, tengerparti naplementét és más, ehhez hasonló dolgokat. A két ágy matracca és a hozzá járó egy-egy párna is műanyag huzattal volt bevonva, amely minden mozdulatra hangosan zizegett, amit én személy szerint zavarónak és higiéniailag is némiképp kifogásolhatónak találtam. Az ágyak oldalára még fémkorlátot is szereltek, amely a megszokottnál magasabbnak és masszívabbnak tűnt, mint amilyet egy tipikusabb „kórházi” ágyhoz társítana az ember. Az esetünkre kijelölt szomnológus – Dr. Paphian, a korábban említett visszafogott arckifejezésével, rövid, őszes-fekete hajával és nyaktalan fejével – elmagyarázta, hogy a kamrákban az egyes páciensek alvászavarai például alvajárással, vagy bizonyos alvás közbeni heves, sőt akár potenciálisan erőszakos mozgásokkal járnak, s hogy az ágyak oldalához erősített, 24,5 hüvelyk magas, matt acélkorlátokat az alvásklinika biztosítójának előírása alapján szerelték fel.

Továbbá – minthogy a házaseletünk lefekvést megelőző rutinjának az is meglehetősen szilárd részét képezte, hogy átlagosan 20-30 percet könnyed olvasással töltöttünk, mielőtt Hope szokásához híven az otthoni ágya fölött lévő falilámpát lekapcsolta volna – Hope és én, a három egymást követő szerdai alkalommal is több mint húsz percet töltöttünk azzal, hogy az alvókamra keskeny és (a magas oldalsó korlát miatt) „bölcöszerű” ágyaiban, ki-ki a sajátjában, csakúgy mint otthon, a választott könyvünkkel a kézben, félszegen ülve, mivel a hátunk meg-

támasztására mindössze egyetlen recsegő intézményi párna szolgált, olvasást színleltünk, mely könyveket Hope, a Könyvklubos táskájában, otthonról hozott, s melyek ebben a mesterséges közegben csupán „kellékek” voltak, és én sem tettem mást, mint gépiesen lapozgattam Kurt Eichenwald *Serpent on the Rock* című könyvét, minthogy a lazítás vagy az „elcsendesülés” pusztá gondolata is, miközben az egész testünket EEG elektródák és kiálló vezetékek borították, és az apró helyiség mindhárom falán a teljes tükörképünk volt látható, némileg nevetségesnek vagy abszurdnak bizonyult; de ennek ellenére – a Jack Viviennel folytatott, továbbra is szigorúan titkos „konzultációk” során – elhatároztam, hogy a kísérletet az utasítások maradéktalan betartásával végigcsinálom, s nem panaszkodom, nem akadékoskodom, s semmilyen módon nem adok Hope-nak okot arra, hogy azt gyanítsa vagy azt gondolja, hogy nem vagyok kész az „egyezség” rám eső részét teljesíteni. (Időnként azonban, ezt kénytelen vagyok beismerni, például vezetés közben előfordult – különösen a napi ingázás során a Garden State Parkway mentén vagy nyugat felé haladva a 195-ösön, a „Jersey” Turnpike-on és az „I”-276-os pályán Philadelphia északi peremén egészen a Bryn Mawr kampuszáig érve, hogy aztán ott leparkoljam az autót a Montgomery Avenue mentén, és felnéztek Audrey-nk elsőéves kollégiumi szobájának fényei-re [vagy hivatalosabban, az „Ardmore Ház”-ra, melyet a főiskola egy tizenkilen-cedik századi jótevőjéről neveztek el, és amelyet a középkori erődök meredek, szürke, szédítő, lőréses tornyokkal ellátott, úgynevezett „Martello”-stílusában terveztek vagy „alakítottak ki”], a torony vagy „erődítmény” észak-keleti sarká-nak negyedik emeleti ablakára, s figyeljem, ahogy a lámpa ki- vagy bekapcsol, amint Audrey és a szobatársa fel-alá járkál, vagy éppen lefekvéshez készülőd-nek, vagy levetkőznek – látszólag minden ok vagy különösebb magyarázat nél-kül olyan mértékű kétségbeesés, melankólia, elviselhetetlen gyötrellem és „iszonyat” fog el [ez az érzés nem köthető az alváshiányhoz, aminek tüneteit ekkorra már alaposan kiismertem, hanem mintegy „a semmiből” jött, mintha valami mélységes, tudattalan, pszichés úrból vagy „lyukból” tört volna fel], hogy az a késztetésem támad, hogy a középső elválasztón szándékosan „átugratva” egye-nesen a szembejövő forgalomba hajtok. Ez a félelem átlagosan csak egy-két pilla-natig tart.)

Mindazonáltal, noha nyugtalan és izgatott voltam annak a lehetőségétől, hogy a nézeteltérésünkben az „álláspontom” objektív igazolást nyerhet, az az évtizedes szokásom vagy habitusom, hogy hanyatt fekvé, behajlított könyökkel, és a mellkasomon egymásra tett kézzel alszom el, valamivel könnyebbé tette számomra az ellazulást, amikor az alvókamra nyugtató képeit és erős fényeit valahol a termen kívül lekapcsolták, ezzel szemben Hope számára ez már nehe-zebben ment, mivel ő rendszerint hason fekvé alszik el (ellentétben Audrey-val, aki a jobb oldalán afféle „magzatpózba” kucorodva szokott elaludni, s gyakran pontosan ugyanabban a testhelyzetben ébred, amelyben korábban tudatát vesz-tette), szétvetett karokkal, fejét oldalra fordítva, mi több, szinte erőszakosan „ki-tekerve”, mintha valami súlyos, idegen teher nyomná le felülről és hátulról (olyan testhelyzet ez, amelyet a legtöbb felnőtt meglehetősen kényelmetlennek érezne), és panaszkodott is az „alváscsapatnak”, hogy számára egyszerűen el-képzeltelhetlen, hogy hanyatt fekvé, „felfele” nézve aludjon, ahogyan azt az EEG

drótok és elektródák mondhatni megkövetelték. Ennek ellenére aztán (szokása szerint) gyorsan álomba merült; és az ezt követő, második szerdai alvókamrás „ottalvásunk” során sem ő, sem „Dr. Paphian” (ez volt az alvásszakértő család- vagy vezetékneve) nem tett említést az előző heti heves tiltakozásáról.

Mint korábban említettem, a diagnosztikai protokoll értelmében heti egy alkalommal kellett oda utaznunk és alvásra „jelentkeznünk” a Darling Alvásklinikán, várhatóan akár hat héten keresztül, mely időszak során az agyhullámaink mintázatait monitorozták, illetve minden szokatlan mozdulatot, hangot vagy ébredést a legkorszerűbb infravörös vagy „gyenge fényviszonyokra” kalibrált videórendszerrel rögzítettek (Hope többször is kifejezésre juttatta, hogy a felvett hang minősége szintén aggasztja, miközben én közönyös tekintettel a negyedik fal kijelzőjének relaxációs képsorait bámultam), mely felvételeket később a szomnológusok elemezik, s majd végül ezek alapján orvosi diagnózist állítanak fel és ajánlott kezelési tervet hoznak létre. Jómagam, ahogy már mondtam, nyilván bizonyos fokú várakozással néztem az elé, hogy a felvételek empirikusan is igazolják a tényt, hogy valahányszor Hope dühében kiáltozva újra és újra azzal vádol, hogy „horkolok”, az EEG hullámaim világosan mutatják majd, hogy valójában nemcsak hogy nem aludtam, hanem épp ellenkezőleg, Hope saját agyának „jelzései” kétséget kizáróan bizonyítják majd, hogy a valóságban ő az, aki mind ez idáig aludt, s hogy csupán álmodta, hallucinálta, vagy pedig csak „képzelte” azokat a zavaró hangokat, amelyekről oly csökönyösen állítja, hogy megfosztják őt az alvásától, az egészségétől, fiatalságától és attól, hogy képes legyen bízni abban, hogy mi ketten még mindig kellően „egy hullámhosszon vagyunk” ahhoz, hogy a házasságunk több lehessen egy szexmentes színjátéknál, különösképpen most, hogy Audrey már nincs otthon, hogy „lekösse” a figyelmemet, vagy hogy az „érzelmei[m] célpontjául” szolgáljon (ez egyike volt azoknak a bosszúsomjas vádaknak, amelyeket Hope a legrosszabb reggeli veszekedéseink hevében vágott a fejemhez, amikor a konfliktusunkról, valamint a házasságunk és az úgynevezett „családunk” életképességéről szolt a vita).

Végül azonban úgy alakult, hogy az egészségbiztosító által megszabott időkeret minimuma (vagy „alsó határa”), azaz mindössze három hét elég volt ahhoz, hogy a Darling Alvásklinika egyik adminisztratív segédje vagy mindenese felhívjon a munkahelyemen, a kis irodámban az Informatikai Részlegen (állítólag az otthoni számunkon is keresett, de Hope [minthogy ez egyre gyakrabban előfordult]) vagy „nem volt otthon”, vagy pedig elaludt [nyíltan szunyókált, annak ellenére, hogy a klinikai tájékoztató anyagban már az induláskor minden alvászavarral küzdő pácienszt világosan figyelmeztettek, hogy tilos a nappali alvás]), hogy közölje, a Darling Alvásklinika vezetősége, az esetünkért felelős Dr. Paphiannal és az „alváscsapattal” az élen úgy véli, hogy immár elegendő adat gyűlt össze ahhoz, hogy határozott diagnózist állítsanak fel, és hogy bármilyen „[szükségesnek ítélt] kezelésre vagy beavatkozásra” eljárást kínáljanak. Ezt a hivatalos diagnózist a következő héten tervezték előadni (időbeosztási okokból hétfő reggel), egy kis konferenciateremben, amely a kórház negyedik emeletének szokatlan, csillag „alaprajzú”, vagy „gyémánt” alakban elrendezett „fő-”, azaz központi folyosójáról nyílt, egy apró, fényesen kivilágított szoba, amelynek falán, a többi közepeszerű vagy kereskedelmi impresszionista nyomat között, egy

nagyon is ismerős „Goya” lógott, és ahol továbbá egy kerek, juharfa vagy faerezetes asztal foglalt helyet, hozzá illő „kapitányi” székekkel, melynek a karfáit meg az ülőfelületeit egyaránt, kissé túlságosan is sötét, vérvörös párnázattal vonták be. Mint a Darling Alvásklinika többi részében, ebben a helyiségben is feltűnően hűvös volt (annál is inkább, mivel a reggeli csúcsforgalomban érkezünk ide, egy heves széllekedésekkel és sűrű csapadékkal kísért erős vihar kellős közepén, hogy aztán a Rutgers-Brunswick Kórház fedett parkolójának bejáratánál egy „MEGTELT” felirattal díszelgő tábla fogadjon. Ennek eredményeképp aztán mindkettőnk kabátja olyannyira átázott, hogy csak úgy csöpögött a konferenciaterem padlójára, arról nem is beszélve, hogy Hope – akit a feszült ingázás során a „heves” viharoktól való, régóta tartó beteges félelme meggátolt abban, hogy aludni, vagy akár csak szundítani tudjon – emiatt meg különösen csökönyös és kiállhatatlan hangulatba került), a falra egy röntgen- és „MRI” képek megvilágítására és olvasására szolgáló berendezés vagy készülék volt felszerelve, továbbá a teremben egy nagy méretű hang- és/vagy videókijelző monitor is jelen volt, amely egy erősített alumíniumból vagy vasból készült, guruló, intézményi barnára festett „állandó” vagy kocsin kapott helyet, s amelynek mindegyik lába végére egy-egy kis kereket vagy „görgőt” szereltek, hogy könnyen mozgatható legyen. A konferenciaterem asztalán minden jelenlévő előtt egy-egy eldobható, hungarocell poharas kávé vagy tea gőzölgött. Mivel az izgatottság vagy „idegesség” miatt az előző éjszaka csak alig vagy semennyit sem aludtam, a szemüvegemet és a mellényemet megint túl szorosnak éreztem, és úgy tűnt, mintha minden hang valahogy felerősödne vagy „szerteágazna”, bár a szoba csak enyhén mozdult ki a túlzott vizuális fókusz és a látható szintartományból. Minden egyes ásitás azonban éles, nyilalló vagy sugárzó fájdalmat idézett elő a fülemben. A nadrágszáram és a zoknitartóm is vizes volt, Hope kontya pedig kissé jobbra dőlt, és az árnyékmentes arca is valami olyasminnek tűnt, amit még maga De Kooning is letépett volna a festőállandóról, hogy félkész állapotában vesse félre. Az asztalnál még egy kis termetű, sötét bőrű, kerek szemű, ismeretlen hispán férfi is helyet foglalt, kézfején májfoltok vagy kezdeti rákos elváltozások, egy finom gyapjából készült, sötétszürke öltönyt vagy „üzleti öltözetet” viselt, nyakkendőjének csomója pedig akkora volt, mint egy kisgyerek feje. Kalapálás hangját hallani. Gyakorlópályás golfütéseket. Egy szögbelövő és egy hordozható légkompresszorét. Egy vagy több „motoros” vagy körfűrész hangját. Egy Saab hangja, ahogy kissé késve kap erőre benne a turbó. A kopogó eső hangja, és az ablaktörlő, magas fokozaton. Egy turmixgép, ahogy jeges italokat készít, a Prudential valamelyik „vezetői” vagy „felsővezetői” társalgójának italautomatájában csörgő apró. Egy elnyújtott gurítóút, amint épp „belemegy” vagy „beesik” a lyuk sekély mélyedésébe. Elfojtott levegővétel és dulakodás zaja, egy férfi- vagy „Apa” figura visszafogott nyögései és suttogó csitítgatása. Valamiféle építkezés vagy karbantartás vagy hasonló tevékenység zajlott nem messze a központi folyosó, illetve az előcsarnok mentén, egyértelműen a Darling Alvásklinika kamráinak és megfigyelői „ideg-” központjának környékén, határozottan kalapálás hangját lehetett hallani, ahogy szabálytalanul abbamarad, majd újakezdi. Egy hirtelen felvillanó szörnyű belső látomást éltem át, egy hason fekvő, átlátszó ipari fóliába csavart női alakról, ami szinte azonnal el is tűnt.

Az asztal körül ülve, Hope és rajtam kívül még négyen „foglaltak helyet”, közöttük a fehér „laborköpenyes” vagy reverendás szomnológus a kulcsomójával, amit mindenhová magával hordott, két valamivel fiatalabb technikus vagy aszisztense, akik szintén tagjai voltak az esetünket vizsgáló „alváscsapatnak”, valamint egy elegánsan jól öltözött hispán vagy talán kubai származású férfi, aki, mint elmondták, egy egészségügyi ügyviteli szakember volt, és a Rutgers-Brunswick Kórház időszakos „felülvizsgálati” vagy értékelő eljárását képviseli, amely a Darling Alvásklinika diagnosztikai eljárásainak és más tevékenységeinek ellenőrzésére irányul. A guruló állványon levő monitor – melyet egy fiatal női technikus kezelt, aki láthatóan nem viselt jegygyűrűt, és barna haját szorosan hátrakötve hordta, és aki az esetünkhöz tartozó aktákat és a különféle kazettákat kezelte, melyek közül az egyiket láthatóan épp egy kézivezérlővel vagy „távírányítóval” aktiválta – most az én nevemet, születési évszámomat mutatta, és a személyes, nyolc számjegyű egészségügyi azonosítót (valamint egy speciális, egyéni „DAK” [a „Darling Alvásklinika” rövidítése] nyilvántartási számot jelenített meg, mindezt egy négy, egymástól egyenlő távolságban elhelyezett vízszintes vonalból álló kijelzősáv alatt, amely leginkább kottára emlékeztetett, s amelyen egy szabálytalanul mozgó egyenetlen fehér fénycsík az „agyhullámainkat” jelezte, amit nyilvánvalóan az alvókamrában töltött éjszakáink során az EEG érzékelők rögzítettek. Nyugtalanított a hullámok fehér „vonala”, egyenetlenül rángatózott, minden ritmust nélkülözött, szabályosságnak vagy következettségnek semmi jelét nem mutatta, meredek völgyeket és kiugró csúcsokat vagy csomópontokat rajzolt, leginkább a szabálytalan szívverésre vagy egy pénzügyileg válságos, zűrös vállalat „cash flow” grafikonjára emlékeztetett. Illetve nem sokban különbözött attól, amikor szekvenciális (vagy az ADC némenklatúrája szerint „Sysplex”) adatfeldolgozás céljából egy sor Hewlett-Packard HP9400B számítógépet kapcsolnak össze, és a monitor bal felső sarkában egy digitális kijelző több, finoman kalibrált skálán az eltelt időt mutatja.

A feleségem már régóta betegesen félt az álmatlanságtól vagy kialvatlanságtól, ezt az egész „alváscsapat” tudta a felvételi adatokból. Például amikor Audrey még kisgyerekként megbetegedett, vagy rossz álmok, vagy képzelgések miatt szorongott, gyakran virrasztottam vele, hogy Hope közben, ahogy ő mondaná, „aludni tudjon”.

Mindeközben, az alvásspecialista által ismertetett kezdeti „eredmény” vagy „diagnózis”, minden túlzás nélkül, megdöbbentő és teljesen váratlan volt. Mind az öt vagy hat alkalommal, valahányszor az „éjszakai” megfigyelőrendszer rögzítette, ahogy Hope az ágyban hirtelen felülve azzal vádol, hogy „horkolok”, valamint legalább két esetben ezek közül, amikor hallhatóan azzal vágtam vissza, hogy még el sem aludtam, s így aztán logikailag „bűnös” sem lehetek ebben a vádban, az alvászakértő megerősítette – akinek előadásában a komoly tekintetű fiatal technikus segédkezett, a lézeres mutatójával, meg a „távvezelelő” eszköz azon funkciójával, amellyel adott ponton megállíthatta vagy „megfagyasztotta” a képernyő kijelzőjét, hogy a résztvevők figyelmét az EEG egy bizonyos időintervallumára irányítsa – kijelentette *ipse dixit*, hogy voltaképpen, klinikai értelemben, – az éberségem tudatába vetett hitem vagy érzékelésem ellenére – „technikailag” csakugyan aludtam, túlnyomórészt az alvás négy jól ismert szintjének

vagy „fázisának” a második vagy harmadik szakaszában voltam, mely fázisokat a szomnológus újfent felvázolt és elmagyarázott. Amíg az „alváscsapat” tagjai és az asztalnál ülők csendben figyeltek, a szomnológus (aki szokásához híven öntudatlanul a kezében lévő súlyos, Parke-Davis kulcstartóval „játszadozott”) a modern tudományra jellemző klinikai tárgyilagossággal mondott ítéletet, és nagy gondot fordított arra, hogy újfent világossá tegye, empirikusan semleges marad a házassági viszályban, és nem foglal állást sem az egyik, sem a másik fél „oldalán”. Ennek ellenére, amikor a vélelmezett „diagnózis” először elhangzott, a hirtelen harag és a kételkedés „hulláma”, görcsös érzése futott végig rajtam, és az egyik legelső akaratlan vagy „reflexszerű” gondolatom az volt, hogy Dr. Paphian és társai tényleg Hope „oldalán” állnak, és hogy valahogy rávette a Darling Klinikát, manipulálják a vizsgálati adatokat úgy, hogy azok azt mutassák, hogy aludtam, miközben én teljes bizonyossággal tudtam (vagyis legalább annyira biztos voltam benne, minthogy ott ülök a konferenciateremben, és megdöbbenésemben görcsösen a vérvörös karfát markolom), hogy nem aludtam. Ebből a kétségkívül irracionális gyanúból azonban fizikailag semmit nem árultam el, csupán a megütközés és a meghökkenés látszott rajtam – szó szerint „leesett” az állam, és egy rövid ideig annyira zavarba jöttem, hogy nem volt „lélekjelenlétem”, jóformán eszembe sem jutott rákérdezni a vizsgálattal és az EEG hanganyagával kapcsolatos további eredményekre – vagyis, más szóval arra, hogy az „alvásom” vajon együtt járt-e hallható „horkolással”, vagy sem. (Itt azt is hozzá kell tennem, hogy mindeközben „felállt”, vagyis „merevedésem” volt [több hónap óta most először], melynek okára vagy eredetére e szétszórt állapotomban már végképp nem tudtam rájönni; talán csak ez a hirtelen stresszhatás, a felismeréssel járó sokkos adrenalin hullám idézte elő.)

Az állítólagos „diagnózist” követő körülbelül két vagy négy másodperces kollektív hallgatást csak az építkezés zaja, a konferenciaterem nyugati ablakán kopogó eső, és valahol a Darling Alvásklinika adminisztratív irodáinak mélyén csörgő telefon hangja törte meg. Az előző vagy volt feleségem, Naomi, sosem tudta elfogadni, hogy nem akartam gyereket tőle; félttem, hogy „megismétlődik a kör”. Közben a csipogóm is rezgett. Az alvászakértő diagnózisa hallatán Hope tekintete vagy arckifejezése kissé túlságosan is „közömbös” vagy „kifejezéstelen” maradt, olyan viselkedés ez, amit már jól ismertem a kínos házastársi helyzetekből, ami jelzi, hogy belül keserű elégtételt vagy diadalt érez, de szándékosan leplezi vagy álcázza az élvezetét, hogy erkölcsi „fölnyben”, „magas lovon” tűnhessen fel, s hogy lehetőleg ne vádolhassam azzal, hogy kárörvendő, és hogy úgy tűnjön, őt mindez egyáltalán nem érte meglepetésként, és hogy „soha” egy pillanatig nem kételkedett, egy „csepp kétsége” nem volt afelől, hogy igaza van a konfliktust érintő vitánkban, és hogy a szomnológus most csak megerősíti azt, amit ő voltaképpen „már kezdettől fogva tud[ott]”. Hope meglepetését és diadalérzését, a megdöbbenésem látván, hogy milyen hitetlenül állok az alváscsoport orvosi diagnózisa vagy „ítélete” előtt, csupán a sápadt szememben felvilanó aprócska fény, valami mohó csillanás árulta el. Még mindig hallani lehetett a telefon csörgését, úgy tűnt, senki nem veszi fel, ebben a néhány másodperces, néma szünetben továbbra is szólt, egészen addig, míg a fiatal, rettentően csinos, „páfoszi” technikusnő oda nem lépett a monitorhoz és ki nem cserélte a szalagot,

majd ezt követően újból betöltötte, manuálisan „visszaállította” a kijelzőt, aminek következtében a szenttelen, közönyös szomnológus beszámolójának fókusza most már a feleségem „agyhullámaira” terelődött, amit az EEG mérések rögzítettek, s amiket a monitoron „első ránézésre”, azaz Hope és az én számomra, laikus szemmel gyakorlatilag nem lehetett megkülönböztetni azoktól, amit az én kijelzőmön láttunk, leszámítva persze azt az apró, de lényegi különbséget, hogy most az ő neve, egészségbiztosítási száma és Darling-klinikás „pácienskódja” szerepelt a grafikon alatt, melynek remegő, szaggatott vonala immár Hope agyi aktivitását mutatta a megadott időkeretben. Ezek a bizonyos területek, állította Dr. Paphian, miközben a folyosó végéről többször is egy „motoros” fűrészből vagy marógép hirtelen felhangzó, sikolyszerű vagy „visító” zúgását lehetett hallani (frissen vágott fa és az ipari műanyag illatát is érezni lehetett, a hispán férfi átható kölnije és Hope szokásos „JOY” márkájú parfümje mellett), miközben a kihívóan érzéki technikusnő a lézeres mutatójával a Hope „agyhullámainak” szabálytalan vonalában feltűnő kiugrásokra vagy „csomópontokra” mutatott, jelezve – (és ezt már, magától értetődően, nyilván „mondanom sem kell”) mindkettőnk további meglepetésére – hogy nemcsak én, hanem Hope maga is kétséget kizáróan, *szintén* empirikusan és igazolható módon aludt azokban a rögzített periódusokban, amikor állítólagosan a „horkolásomat” „hallotta” (ráadásul mindeközben, vagy ezzel egyidejűleg, vélhetően a rendkívüli fáradtság vagy adrenalin miatt, egy irreálisan sűrű vagy látszólag felgyorsított, érzületekkel teli emlékképet [vagy mondhatni „belső filmet”] éltem át, amikor egy Alsó Squankum-i parkolóban, a sok párhuzamos felfestés között, Audrey-t arra tanítom, hogyan kezelje az új Mazda kupéjában ötfokozatú váltóját [a kocsi biztosítási okokból Dr. és Mrs. Sipe nevére írtattuk], Audrey sugárzó, vöröseshajna haja „szabadon” vagy kiengedve, a szájában valami élénkkék rágót forgatott, az utastér pedig napfényben úszott és a karácsonyi tusfürdőjének sáfrányos illata lengte be, az a taszító hang, ahogy levegőt vesz, és a lábainak formája, ahogy a pedálokon dolgozik, s fel-le mozgatja őket, a fojtott szitkozódás, mikor a motor erőlködni kezdett, s rángatott vagy lefulladt, a finom nyögések, az elharapott ajkak és a – [»Hagyd abba«] – és így, az orvos második diagnózisát követő újabb rövid és „döbönt” csendben sem diadalt, sem „elégtételt” nem éreztem, de még csak zavarodottságot sem az alvásra vonatkozó „ítélet” látszólagos vagy paradox megfordulását hallva. Mintha egy súlyos kő nehezedne rá, „összeszorult” a szívem; rettenetesen hiányzott Audrey; már másra sem vágytam, csak elmenni hozzá, egyedül, segíteni neki összecsomagolni, kijelentkezni és hazaköltözni [jóllehet, a keresztbe tett lábam ekkorra már annyira elzsibbadt, hogy szinte „alig éreztem”, és ha akartam sem tudtam volna kiegyenesíteni], mit sem törődve a sebességkorlátozással átszelni az államhatárt és megostromolni a kollégiomot, a „kastélyt” vagy „erődöt”, száműzetésének lőréses *várborjtönét*, és döngetni, csapkodni a masszív, tölgyfa bejárati ajtót, felcsengetni az éjszaka közepén vagy a hajnali órákban, és [mondanom sem kell, „Apával” ellentétben] hangosan kimondani, nyíltan bevallani, sírva kiáltani azt, amit soha, de soha, még csak gondolni vagy „álmodni” sem volna szabad. Már-már elsőprő erejű fáradtság és melankólia gyötört, kimerültnek és elhagyatottnak, „magányosnak” éreztem magam, és az ázott alsó felem vagy prosztatám is lüktetett, ráadásul az érezett

karfa oldalát markoltam, hogy egyenesen tudjak ülni), a szembetűnő vagy „éle-
sebb” EEG tüskék pedig, amelyek jól kimutathatóan épp azokat a periódusokat
előzték meg, amikor Hope hirtelen felült és kiáltozni kezdett, egyértelműen je-
lezték – a szomnológus szakmai elismeréssel nyilatkozott Hope EEG-jének ka-
rakteres „Théta” hullámairól, „szinte tankönyvbe illő” tüskék és „csomópontok”,
mondta –, hogy Hope, ezekben a kritikus, „vádoló” pillanatokban az alvás „ne-
gyedik fázisában”, az úgynevezett „paradox” szakaszban volt, amelyet izom-
bénulás, gyors szemmozgás és mély álm jelleméz. Bentről, az építkezés felől két
kalapács hangját hallani, ahogy a gyors csapásaik egy pillanatra összeolvadtak
vagy „eggyé váltak”, majd az egyik elhallgatott, mire a másik *mintha még hevese-
ben vert volna, hogy ellensúlyozza*. Én pedig ekkor vagy képzeltem, hallucináltam,
vagy ténylegesen tanúja voltam, ahogy Dr. „Desmondo-Ruiz” – a nagy szemű
latin ügyintéző vagy *konferanszié* – a szájával minden hang nélkül, mégis jól ki-
vehetően az *ön-gyil-kos-ság* szót formálja. Hope eközben szorosan keresztbe tett
lábakkal ülve a székében enyhén, némileg agresszívan előrehajolt, a jól ismert
rideg, érzelemmentes és megjátszottan higgadt modorában arra kérte az alvász-
szakértő Dr. Paphiant, hogy legyen szíves és segítsen „[neki] tisztázni a dolgot”:
itt tehát arról van szó, hogy az alváscsapat azt állítja, hogy az ő férje, Mr. Napier
volt az, aki ténylegesen aludt és horkolt, vagy pedig arról, hogy igazából „[Hope]”
volt alvó állapotban, és csak álmodta (vagy „képzelte”, netán „kitalálta”), mint-
egy „a légből kapta” ezt az egész horkolásos ügyet? Én közben továbbra is mere-
ven (vagy »...*fél!*») egyenesedve, szorosan keresztbe tett lábbal ültem, és közöm-
bösen először az egyik, majd a másik szememet takartam el.

Ezen a ponton a szomnológus – aki, mint tudjuk, csak a „vázát” vagy kör-
vonalát ismerte a házasságunkat ilyen példátlanul megrengető viszálynak, mel-
lyet ez az állítólagos „horkolás ügy” robbantott ki Hope és köztem, s amitől vég-
gül az Alvásklinikáján kötöttünk ki, szemlátomást félreértette a kialvatlan és
csüggedt ábrázatomat, s úgy vélte, hogy az csak közönyt, érdektelenséget vagy
„apátiát” tükröz, (ezzel szemben, Hope arckifejezése mindeközben, az orvosi
diagnózis e hirtelen és váratlan „fordulatának” hatására kísértetiesen megmere-
vedett, mondhatni „kővé dermedt”, a régóta hangoztatott álláspontomat világó-
san igazoló orvost hallgatva, miszerint a „horkolás” azon konkrét epizódjai,
amelyek őt annyira felzaklatják, nem is „valóság”, hanem csupán álmképek,
„laza képzettársítások”, az éjszakai vagy álomszerű „alvási rémület” termékei
voltak, pontosan úgy, ahogy azt én az elmúlt hideg hónapok fájdalmas és lélek-
ölő veszekedései során már számtalanszor állítottam, s a nyakán levő erek és
inak önkéntelenül is kidagadtak, és a keskeny, kissé farkasszerű, kérges arcának
minden vonása, ránca, redője, sebhelye, gyűrődése és „hibája” élesen kirajzolód-
ni látszott, ahogy az arckifejezése közben izmai görcsösen megfeszültek; egy
pillanatra szó szerint évtizedekkel idősebbnek tűnt, mint valójában volt, és el
tudtam képzelni, hogy tudattalanul vagy szándékolatlanul is mekkora sértést
jelenthetett Hope számára Audrey „harmatos” arcbőre, s tökéletes hámszöve-
te, még az államon kívülre való száműzetése előtt, mintha Audrey mindazon leá-
nyos bájnak az élő megtestesülése lenne, amelyről Hope olyannyira félt beismer-
ni, hogy számára „már a múlté”. [Lásd például az előző kora tavaszi „halasztha-
tó” vagy „nem létfontosságú”, s így a biztosító által sem fedezett ambuláns,

járóbeteg beavatkozást, amelynek célja az volt, hogy eltávolítsák vagy eltüntes-
sék a visszereket a fenéke és a combja felső része körül, mely műtétből való fel-
épülése nyilván olyannyira visszataszító, sőt, őszintén szólva, szomorú vagy
egyenesen szárnalmas volt, hogy az csak még hangsúlyosabban tükrözte nem-
csak a tehetetlen hiúságát, hanem annak a mondhatni „tagadását” is, hogy
mindez valójában már semmin sem változtat. (»ne kezd ezt megint«)), s most tu-
dattalanul vagy „önkéntelenül” a homlokán lévő keratózist tapogatta, és – egy
újabb, látszólag zavarbaejtő vagy „paradox” diagnosztikai fordulattal (Hope és
én egyetértettünk abban, hogy a flegmatikus vagy szangvinikus modorától elte-
kintve a szomnológus betegkezelési stílusa hagyott némi kívánnivalót maga
után) – kijelentette (vagyis az alvásszakértő kijelentette), hogy igen, technikai
értelemben véve a feleségem horkolással kapcsolatos vádjai, még ha belső, álom-
szerű élményen, és nem külső érzékszervi észlelésen alapultak is, orvosi vagy
tudományos értelemben „technikailag” mégis helyesek voltak. A tárgyilagosan
semleges szomnológus, a hatalmas védőbevonatos kulcsosomóval vagy „kariká-
val” immár a bal kezében, valamilyen arckifejezéssel vagy „jelzéssel” fordult a
vonzó technikusnő felé, majd elmondta, hogy a Hope hangos horkolásvádjait
megelőző, „negyedik” vagy „paradox” alvási fázisban rögzített időszakok „éj-
szakai” vagy infravörös fényű videófelvétele közül, mint mondta, kettő is meg-
erősíti, hogy ezekben az intervallumokban én valóban úgynevezett „elzáródá-
sos” vagy hivatalosan „nasopharyngeális” légzést folytattam, amit a laikus kö-
zönség rendszerint „horkolásnak” nevez, s ami, mint Dr. Paphian kifejtette,
különösen a 40 év feletti vagy annál jóval idősebb férfiaknál gyakorta jellemző
átmeneti vagy visszatérő állapot, illetve jelenség – főként azoknál, akik rendszert
(mint ahogy én is) hanyatt fekvő testtartásban alszanak, vagyis nem hason,
oldalt fekve vagy az úgynevezett „magzatpózban” –, és többnyire az alvás kö-
zépső, úgynevezett „mély” szakaszában, vagyis a kettes és a hármas fázisban
jelentkezik. A „negyedik”, „paradox” szakaszban azonban, mivel a kulcsfontos-
ságú gégeizmok részleges bénulása lép fel, amikor az ember aktívan álmodik,
vagyis a REM, avagy az „álomalvás” fázisában van, a tényleges „horkolás” fizi-
ológiailag lehetetlenné válik. Az alvásszakértő minden információja tömör volt
és közvetlenül a tárgyra vonatkozott. A feleségem mindeközben a halántékát
masszírozta, hogy ezzel is stresszt vagy türelmetlenséget jelezzon. A szomnoló-
gus alváscsapatának valamiféle alárendelt vagy „beosztott” segédje – egy körül-
belül egyetemistakorú fiatalember (vagy mai, népszerűbb elnevezéssel élve,
„csávó”), aki a kigombolt, és nem éppen steril vagy foltmentes „laborköpenye”
alatt egy rózsaszín, kifakult, vörös vagy fukszia színű pamut pólót viselt, mely-
nek elején egy megnevezetlen, de valahogy „bosszantóan” ismerős vagy híres
személy tanácstalan vagy bizonytalan arcának rajza vagy karikatúrája látszott,
alatta pedig, az öltözék anyagán az a mondat vagy felirat látszott, „A FELESÉ-
GEM SZERINT HATÁROZATLAN VAGYOK, DE NEM VAGYOK BENNE BIZ-
TOS”, ami szinte biztosan nem volt szó szerint vagy komolyan értendő, hanem
inkább valamilyen tréfás vagy ironikus megjegyzés volt – rövid távollétét köve-
tően most visszatért a konferenciaterembe, egy kisebb doboz hétköznapi vagy
„kereskedelmi” VHS típusú videókazettával, amelyekre fekete filccel írt „RN” és
„HS-N” felirat, valamint a Hope és az én egészségbiztosítási és klinikai „páciens-

kódom”, illetve a tényleges „alváskísérletek” rögzítésére vonatkozó szerdai éjszakák dátumai voltak feljegyezve; ez a fiatalember és a (»csak egy kicsit fog fájni«) szomnológus az acél vagy alumínium orvosi kartotéktartó felett arról tanácskoztak, hogy pontosan melyik kazettát „töltsék” és/vagy „rakassák be”, hogy empirikusan is igazolni tudják a szomnológus diagnózisát, miszerint Hope vád-jai végső soron valótlanok, hiszen egy álomszerű, egyértelműen „paradox” tartalomra épülnek. Hope ekkor ismét kissé előrehajolt és a keresztbe tett lábán idegesen rángatni, „rázogatni” kezdte a magassarkúját, majd megkérdezte, illetve felvetette, hogy a klinika diagnosztikai adatainak összességére alapozva az előfordulhat-e, hogy míg „ő” (vagyis én) az alvókamrában, az ágyában mélyen alszik és közben „horkol”, ezzel egyidejűleg az ébrenlét pontos „érzetével” vagy „tapasztalatával” azt álmodja, hogy a szűk és rácszott klinikai ágyban még mindig valahogy teljesen „ébred” van, mely lehetőség (vetette fel Hope) megmagyarázná, miért tagadom ilyen nyíltan és őszintén, hogy alszom, valahányszor hangosan ordítozni kezd, hogy felébreessen, mert „már nem [tudja] elviselni” – mire én kissé ingerülten közbeszóltam, és rámutattam Hope felvetésének „buk-tatójára”, hogy logikailag hibás az érvelése, és megkértem a szomnológust, hogy mintegy a „jegyzőkönyv” kedvéért még egyszer nyomatékosítsa, hogy az emberi alvás jól ismert szakaszaira vonatkozó magyarázata szerint fizikailag nem „horkolhatok”, amikor (»álmodom«) álmodom, mivel alapvető logika szerint, ha *a.*, ténylegesen azt „álmodnám”, hogy ébredem vagyok, akkor *b.*, definíció szerint a „negyedik” vagy „paradox” alvófázisban lennék, s így, *c.*, a „paradox” stádium jól ismert gégebénulása miatt *d.*, nem tudnék olyan hörgő, reszelő vagy „orrgara-ti” horkoló hangokat kiadni, amilyeneket Hope ilyenkor, mint utóbb kiderült, valójában csak álmában vélt hallani tőlem. Hope cipője, kesztyűje, valamint a drága pénztárcája vagy kézitáskája is tökéletesen illett egymáshoz, mind színben, mind a bőr anyagának tapintását tekintve; emellett, mint mindig, igen kellemes illata volt. A ruganyos alkatú, érett és vonzó, valahogy mégis komoly vagy „fenyegető” technikusnő nagyjából ekkortájt kezdte beilleszteni vagy „betölteni” a választott videókazettát a monitor hátulján található „résbe”, „lyukba” vagy foglalatba, majd a „gyenge” fényviszonyok között rögzített felvételt – egy kódolt (»Könyörögve kérlek!«) szomnológiai adatokat tartalmazó lap, meg a kézivezérlő segítségével – ahhoz a bizonyos negyedik fázisú, azaz „paradox” alvási szakaszhoz „tekerte” (legalábbis az alvászakértő „bevezetője” vagy magyarázata alapján így sejtettük [egyébként fiziológiai szempontból ekkor még mindig, mondhatni, „vigyázzban álltam”]), ahol a feleségem részéről éppen elkezdődtek a „horkolás” miatti hirtelen haragú, hangos és sértett vádaskodások.

Vészjóslónak tűnik vagy sem, ebben a pillanatban minden külső vagy idegen zaj, beleértve a mellőzött csipogómat is, hirtelen megszűnni látszott – még a füstös képű, elegánsan öltözött orvosi ügyintéző forró teájának hörpölése vagy „szürcsölése” is (idegesítő gyerekkori rossz szokásom, amelyet kézzel történő látványos szájtörlés követett) –, és egy hirtelen és mondhatni drámai vagy nyugtalanító csend, egy elnyújtott „szünet” állt be. Közben a szoba kijelzőjén a videófelvétel, amely egy diptichont formáló „osztott képernyőből” állt, a sötét alvókamrában most Hope-ot és engem ábrázolt, még hozzá az infravörös felvételek jellegzetes borostyánszínű fényeiben, a bal és jobb felső sarokban a vonatko-

zó dátum és a „0204”-es szám (ami tudományos „Zulu” idő szerinti 2:04-t jelent) volt látható, valamint az egymást követő másodpercek, tizedes pontossággal, a képernyő (tőlünk nézve) jobb oldalát egy kitartott, infravörös közelkép (vagy „premier plán”) tölti ki, amelyen az ágyban hanyatt fekve, a mellkasomon keresztbe tett karokkal mélyen alszom, de a legnyugtalanítóbb az, ahogy az arcom kinéz. Aligha meglepő módon mind ez idáig még soha nem volt alkalmam látni, milyen az „eszméletlen” arcom alvás közben; és most, a monitor diptichonjának *rektó* paneljén, vagy rendezői jobbján sugárzott közeli felvételen egy olyan arcot láttam, amelyben sehogy sem „ismertem” magamra, lelógó állkapocs, kidülledt toka, a mellkasomon nyugvó kezem pókszerűen rángatózott, az ajkam lazán lefittyedt és a szám, mint a bamba halaké, félig nyitva volt; és bár (az alváscsapat megdöbbenésére, mivel a segédek és technikusok pusmogása a monitor hátuljánál arra engedett következtetni, hogy bizonyára valamiféle „technikai hiba” vagy üzemzavar lépett fel) semmilyen hangot nem lehetett hallani (Hope merev borzalommal vagy csodálattal bámulta a jobb oldali kijelzőt, közvetlenül mellettem, mintha mozdulat közben maga is némán „ledermedt” [vagy „megbénult” (*»vagy bántani foglak, ha«*)] volna, a pupillái tágra nyíltak és sötétben csillogtak, mint egy fekete víztömeg), az arcomnak e petyhüdt, tátott szájú, lógó állú és megereszkedett, remegő tokájú, fekvő változata számomra teljesen idegen volt (mivel a legtöbb férjhez hasonlóan nyilván én is csak a tükör előtt ülve vagy állva láttam az arcomat, borotválkozás közben, a nem kívánatos orr- vagy fülszőr eltávolításakor, valahányszor a sáfrányillatú fehérneműre maszturbáltam, vagy a nyakkendőmet igazgattam, stb.), és bár a hibásan rögzített hangrész miatt hangot nem hallottunk, az alvó arcomról készült közeli felvételen vagy hajnali „jeletben” öntudatlanul elnyíló szám változó formái és torzulásai, ahogy Hope és én merev bámulattal néztük (mint amikor egy járműbaleset vagy „bűnügyi helyszín” roncsai és az áldozatok földön fekvő és eltorzult maradványai mellett haladunk el), azt „jelezték”, vagy arra utaltak, más szóval, hogy a képen látható arcom petyhüdt ajkainak váltakozó formái, valamint a nyitott szám sarkában fel-felbukkanó és eloszló kis köpet- vagy nyálbuborékok (az ajkam sarkában egyfajta vékony „hártya” vagy paszttaszerű réteg is látszott, ragacsos és barnás-szürke színű, ami kissé megnyúlt, ahogy a szám formát váltott) kétségkívül azt jelezték, hogy valóban olyan hangok és zajok hagyták el a torkomat a számon át, amelyekről semmiféle tudatos vagy „akaratlagos” érzékelésem nem volt – aki ezt látta, le nem tagadhatta –, és ahogy a videokamera fókusza „szűkülni” kezdett, szorosabbra zárult, s egyre közelebről látszott a teljesen ismeretlen, nem emberi és öntudatlan arcom, láttam, vagy csak „hallucináltam”, s „elképzelttem” (Hope ebben a pillanatban még mindig mereven, magzatpózba „dermedve” ült, eltátott szájjal és elkerekedő szemmel nézte, ahogy a szigorú technikusnő és a latin ügyintéző egyszerre kezdték letépni az arcukat, felülről indulva, lefelé irányuló módon, mindketten a halántékuknál kezdve, hirtelen és határozott, tépő vagy „rántó” mozdulatokkal hántották le a bőrüket, miközben a kubai férfi külföldi órája és a kezei egy borostyánszínű, sebes elváltozásokkal teli masszává olvadt össze), vagy pedig tényleg megfigyeltem, és szó szerint „szemtanúja” voltam, ahogy az egyik alvó szemhéjam alig észrevehetően, épp csak résnyire megnyílt, és egy picinyke, ezüstös, hajszálvékony vagy pengeélnyi fénysugár – olyan,

mint amelyet például sötét hálószoba csukott ajtaja alatt látni, amikor kint a folyosón világos lesz vagy „felgyullad a fény”, és a súlyos, ismerős léptek fel a viktoriánus lépcsőn lassan a szoba ajtajához érnek – hatolt át rajta, a gyorsan és eszméletlenül mozgó szemgolyómból, és láttam, hasonlóképpen, az osztott képernyő jobb vagy „szélső” oldalának felvételén, amint a nedves szám és az ernyedte és puhán szétterülő pofám lassan egy kísértetiesen ismerős „vigyorra” kezd torzulni, valamilyen kéjes vagy már-már szinte ragadozó arc kif

„fel. Ébredj már, a jó Ist.”

„Úristen. Te jó ég, szörnyet.”

„Kelj fel.”

„Szörnyű álmom volt.”

„Azt el is hiszem.”

„Borzasztó volt. Csak ment és ment tovább.”

„Csak ráztalak és ráztalak és.”

„Hány óra van ilyenkor.”

„Már majdnem – szinte 2:04. Féltem, hogy bántani foglak, ha még erősebben rázlak vagy bökdöslek. Egyszerűen sehogy sem tudtalak felébreszteni.”

„Dörgést hallok? Esett az eső?”

„Kezdtem nagyon aggódni. Hope, ez így nem mehet tovább. Mikor foglaljuk már végre azt az időpontot?”

„Várj csak – házas vagyok én egyáltalán?”

„Kérlek, ne kezdjük ezt megint.”

„És ki ez az Audrey?”

„Most csak aludj vissza szépen.”

„És az mi ott – Apuka?”

„Csak feküdj vissza.”

„Mi baj van a száddal?”

„A feleségem vagy.”

„Ebből semmi sem valóságos.”

„Jól van. Minden rendben van.”

SZÉKELY MÁTÉ fordítása

Földút, nyomok

*Végül nem marad más, csak a testem.
Kudarc, és mégis az egyetlen esély.
Ágak között a napfény stroboszkópja,
futok, lüktet előttem a földút.
Embermagasságú zöld, csalán,
papsajtmályva, cickafark, fekete nadálytő.
Ugyanaz, csak itt másképp hívják.*

*A lélegzetembe kapaszkodom,
viszem a sűrűséget, a súlyt, tartom magam.
A szívizom összehúzódik és elernyed,
szorít, enged, szorít, enged.
Izzadság csorog le a hátamon,
lassú forróság kúszik a végtagjaim felé.
Közben egy másik földútra gondolok,
egy másik, ismerős helyre.*

*A szokások nyomot hagynak a testen.
Hogy néha összeszorítom a fogam.
Hogy túlságosan is szeretem a sót.
Sokat ülök keresztbe font lábbal.
Hogy víz helyett is teát iszom.
És talán csak ennyi lennék én.
A kopások, visszerek, fogtömések,
kifehéredett hegek, a ráncok.*

*Lassan felejték és gyógyulok.
Észrevétlen különválnak bennem az,
aki nekem voltál, attól, aki vagy.
Így maradsz mégis valaki,
ha bennem leválsz magadról.
Lehetett volna könnyebb, de ne félj,
most már te sem kellesz hozzá.
Majd a testemre hagyatkozom.*

Mind the gap

*A vágányok mellett futó rozsdás csövek.
Graffiti, áthúzott évszám: 2020.
Hatalmas ventilátorok, ajtók, sehonnan sehová.
Egy téglafal réseiből kinőtt nyárfa.*

*Nézem, ahogy közeledik és távolodik egy arc,
nem tudom hozzáilleszteni magam.
Az üveg mögött felvillanó képek. Én maradok el,
vagy a város? Nem ugyanaz?*

*Csenevész pálmák és szederbozót.
Várakozók a reptéri busz megállójában.
Piszkos derengés a tetők felett,
kémények, vörös téglás házak.*

*Az állomás, ahová – úgy tűnt – megérkeztem,
mielőtt végleg elhagytam volna magam,
és a férfiakat, akik felneveltek.*

Belehalni kár

*Nehéz elfogadni a boldogságot is.
Hogy ilyen egyszerű lett minden.
Ülök a cseresznyefa alatt.
Lesepek magamról egy bogarat.
Valaminek a része lettem,
hiányos és tökéletlen.
Néha még várok emailekre,
de már nem olyan kétségbeesve.
Fogom valaki kezét.
Nincs más, ilyen szomorú az egész.*

A lamantin éneke

*Vesztettül keres
egy szót, gondolatot,
amin megpihenhet,
mindenhez csak
odakap, már száguld
tovább, nyugalmat
gyerekkoron, anyán,
apán, családon,
imán nem talál,
nem tapad meg
a figyelem, álomból
merítene erőt, csukott
szemmel fekszik,
ha kinyitja, meglátják
benne az örületet,
csak az orra ér
ki a langyos vízből,
őrzi féltett magányát,*

*körülötte így is zsinatolnak,
mondják a magukét,
semmit elintézni,
megy a fontoskodás,
múljék a kedves idő,*

*az idő, ez az ő élete,
a számára kiméretett,
azt eltölti benne, boci
szeme mögött szervesült
a másik arca, és ő végig
marad önmagával,
testben-lélekkben,*

*azoknak meg igazából
mindegy, majd elmennek
bölcességükkel haza,
a boltba, ott folytatják, ahol itt
abbahagyták, lerabolják*

*a pillanatot, a puszta
túlélés szándékával,*

*a lamantin ezalatt
világokat képzél,
melyek sebtiben
összeomlanak,
szavakat ismétél,
felismerhetetlenségig
roncsolva őket,
veszettül keres
egy gondolatot,
amin megpihenhet*

A költő

Fújd fel a költőt, kicsit nyúljon.
Vigyázz, ~~nehogy~~ kidurranjon,
mielőtt megtöltenéd. Feszítsd
ki a nyakánál és a nyílásánál,
ha korábban nem tágítottad ki
a testét, nagy a kockázat, hogy kiszakad.
Tedd a csap alá, és lassan, óvatosan
töltsd meg vízzel, ~~de~~ ~~hagyj~~-szabadon
két-három centimétert, hogy könnyen
be tudd kötni a nyakánál.
Majd nyomd össze a víz szintjénél.
Húzd a végét hosszúra,
és csavard a két ujjad köré,
melyekkel a nyakát lenyomod.
Húzd át a szabad végét, és szorítsd meg
a csomót. A víziköltő bevetésre kész.

Arany kefe mint jogar

Politikusunk szereti hibásan
idézni a költőt, de akkor is neki van
igaza, ha alszik. Az arany kefét
úgy tartja, mint jogart. Színdarabokat írok,
és ritkán megyek ki az utcára.

Társulatunk először nem is
álmodhatott róla, hogy közönség előtt
lépjen fel, csak a Gömbön keresztül látták
a darabunkat. Később a színházunkat
biztonsági okok miatt bezáratták.

Valaki elbizniszelta a város központjában
álló épületet. Mi meg tüntettünk körülötte
hónapokig, körbetekertük szalaggal.

*Majd elzárták a vizet és az áramot.
Napról napra kevesebbet aludtunk.*

*Csak akkor jöttünk rá, mit jelent
az édeskés szag az épületben,
amikor az első közüliünk összeesett.
Mind kórházban ébredtünk fel,
de már ott terveztük a következő bemutatót.*

*Tegnap arra ébredtem, hogy a sötét
színházban ~~fejhallgatóval~~ sétálok,
és közben a költő versét hibásan szavalom.*

Kaleidoszkóp

*A költő rágót vesz a szájába.
Ott rejtőzik egy szörnyű szó.
A következő pillanatban robban
a detonátor. A költő fülei egy kanál körül
táncolnak, szemöldöke a plafonra ragad,
fogai csattognak a gyomrában,
arca a csillár körül szvingel,
bőre nyugtalan ruha, és
megpróbálja magát minden tárgyra
ráhúzni, tüdeje beszívja
a porcicákat, lábai maratont futnak
a kamrában, veséje egy nikkellal számozással repül
a csukott ablakon keresztül a szabad
ég alá, és egy másikon bejön egy szomszéd,
csak a szív áll dühösen a hűtőben.*

Belépni tilos

*Egyél jókat, bekapcsolhatod a légkondit is,
nem szégyen, ha kényelemre van igényed,
erőt kell gyűjtened, bújj a térkép mögé,
közelíts rá, távolítsd el, pihentesd a szemed
úti célok helyett úti célok piktogramján,
válogathatsz, takarékoskodj a lépteiddel,
hamarosan újra szükséged lesz rájuk,
mikor megtalálod, amit nem kerestél,
ki keresne éjjel-nappal nyitva tartó
dzsesszbárt a szomszéd halászfaluban,
de ha egyszer elképzelted, nincs menekvés,
el kell indulnod az Orpheus Bar felé,
másfél óra sétatávra, meg se kottyán,
csavarj a fejedre vízes törölközőt
életed delén, az elvakító napsütésben,
pontosan tudod, hogy hová indulsz,
teheneket követsz majd a belvízen át,
szomorú kis szamarakkal baktatsz,
vigyori kecskegidákkal lófrálsz,
és szarvasok, szarvasok mindenütt,
szarvasok az elárasztott krikettpályán,
szarvasok az elhagyatott sírköveken,
varjak a fejükön, sirályok és varjak,
hattyúk és varjak, pávák és varjak,
gyönyörűszép kék madár és sárga madár,
hogy is jutna eszedbe, hogy visszafordulj,
izgatottan csivitelő mókusokra
tökéletesen lecsapó feketesas,
hangosan berregő, békés óriásbogár,
gázolj csak tovább a barna lében,
amíg el nem érsz a láncos elefántig,
lesd meg, milyen katatón táncot jár,
mondd el neki, hogy a szabad elefántok
hazájából jöttél, végre jó hírt hozol,
rögtönözz egy jó hírt, aztán indulj tovább,
hamarosan rád fog esteledni,
vízibivalycsorda vár a pálmafák közt,
nem harapnak, nem is téged várnak,*

mongúzik neszeznek, gekkók motoszkálnak,
nem rád szíszegnek a varánuszok,
nem téged keres az eltévedt krokodil,
csak a szűnyogok nem félnek tőled,
csak a bolhás kóbor kutyák és a majmok
érdeklődnek, élvezted-e az éjszakát,
hallottál-e zenét, ugye jól szólt,
természetesen még visszafordulhatnál,
van visszaút, nem is egyetlen visszaút,
keresztül a csillagfényen, keresztül a
nagyvárosban, ahol patkánykölykök
nyüzsögnek egy lyukas zsákban,
félíg szétaposott csótány kapkod feléd,
szárnyas hangyák özönlenek ki a csapból,
táncolnak a lámpa körül néhány percig,
aztán kalap-kabát, örökre eltűnnek,
minden úgy lesz, mintha továbbmennél,
annyi lesz a különbség csupán, hogy
nem hallod többé a szomszéd halászfalu
dzsesszbárjából kiszűrődő zenét,
ugye, milyen szomorú gondolat,
semmi okod még, hogy visszafordulj,
továbbra is életed delén jársz,
lebarnultál, ügyesen tartod a tempót,
előbb-utóbb viszont, hidd el,
mégis érdemes visszafordulni,
akármilyen nehéz lesz, még mindig
könnyebb lesz, mint megérkezni
vaksötétben oda, ahová a térkép mutat,
elhallgatnak az állatok, síri csöndben
SECURITY feliratú pólós férfi
lép ki ijedten az Orpheus Bar
helyén emelt rozzant fabódéből,
lámpalázasan fogja rád a fegyverét,
sorry but no entry, mondja,
hiába nyújtogatod a nyakad,
semmi nincs mögötte.

„MEGBŰVÖLTEN NÉZTÜK A ROBBANTÁST”

Melhardt Gergő beszélgetése Térey Jánosról

Melhardt Gergő: – Ismerted Térey írásait, mielőtt személyesen megismerkedtetek?

Szálinger Balázs: – Igen, de csak kevéssel, talán egy évvel előtte olvastam először. Én ugye az Előretolt Helyőrség bandájában indultam, ahol Jánost nagyjából félistenként kezelték. Térey meg Parti Nagy, ők ketten. És hát joghallgató voltam, hozzám csak rajtuk keresztül jutott el a kortárs irodalom.

– Melyik szövegre vagy kötetre emlékszel elsőként?

– *A természetes arrogancia.* Az volt nekem az abszolút csúcs. Orbán János Dénes adta a kezembe, nála szoktam ugyanis aludni Kolozsváron, és egyszer azt mondta, Balázs, most csukd be az ajtót, és olvasd el ezt a könyvet.

– Ez a kilencvenes évek végén volt?

– Igen, '98 körül. Aztán megtaláltam Pesten a Könyvudvarban – az akkor is ugyanilyen volt, mint most – húsz forintért. Kemény Istvántól *A néma H-t* is ott vettem húsz forintért. Baromi lelkes voltam Térey mindegyik könyvétől, szép lassan beszereztem az addigi összeset. A *Tulajdonosi szemléletre* és a Varsó-kötetre emlékszem. De *A valóságos Varsót* különben már később olvastam, máig nincs a kedvenceim között. A megismerkedésünk után a *Drezda februárban* volt az első friss könyve.

– Egy interjúban elmesélted, hogy egy szilveszteri buliban találkoztatok először.

– Igen, egy JAK-szilveszter volt, ha jól emlékszem, és 1999 végén. Tehát 1999. december 31-én ismerkedtünk meg, a Nagymező utcában, abban a házban, ami most a Capa Központ. Azelőtt nem sokkal olvasta a *Zalai Passióm* részeit, mert a *Sárkányfű* folyóiratnál dolgozott mint olvasószerkesztő, és ott is jelentek meg részek a könyvből. Ehhez a laphoz is OJD juttatott el, mert ő, amikor itt volt Pesten, gyakran találkozott a sárkányfüvesekkel, én meg mentem vele. A Lovag utca környékén volt a törzshelyük egy kocsmában, Király Levente volt ott, Karafiáth Orsolya, Cserna-Szabó András, és valamelyiküknek odaadtam a kéziratot. Aztán szilveszterkor, emlékszem, egy kör alakú asztalnál ültünk, és Jánoska megkérdezte Jánost, mármint OJD a Téreyt, hogy milyen lesz az új *Sárkányfű*-lapszám, mire János azt mondta, hogy szar, kivéve egy szöveget, de az meg nem normális... valami idióta eposz. Mondtam, hogy az én vagyok. Így ismerkedtünk meg. Volt már akkor mobilunk mindket-
tőnknek, de a vezetékes számát adta meg. Utána pár hónapon keresztül nagyjából minden-
nap beszélünk telefonon vagy találkoztunk. Általában hármasban, Harcos Bálinttal.

– Huszonegy éves voltál ekkor, Térey pedig huszonkilenc. Számított valamit a körkülönbség?

– Lehet, hogy a bátyusokra voltam ráfixálódva. János meg szerette, ha szeretik és felnéznek rá. Én kissrác voltam, ifjú padavan, nekem kritikátlanul tetszett minden, amit ő csinált. Ha visszagondolok, kicsit mulattat is az a pozíció, amit felvettem.

– Írtatok verseket is együtt.

– Igen, hármat vagy négyet. Mondtam, nagyjából egy évig nagyon intenzív kapcsolatban voltunk, ezeket is akkor írtuk. Az egyiknek nagyon jó története van. A címe *Túlutazni Zentát*. Haklik Norbert, aki közös barátunk volt, akkor a *Magyar Nemzet*nél volt újságíró, és meghívott minket Szerbiába, pontosabban valahogy elintézte, hogy meghívjanak minket Temerinbe a TAKT nevű képzőművészeti táborba. János – nem tudom, viccből-e, in-

kább komolyan – egyre nagyobb igényekkel állt elő: lesz-e minibár, kapunk-e nagyobb gázsit és így tovább. Norbi annyira izgatott volt, hogy mindent megígért. Az utazás előtti este a Sziget Fesztiválon volt fellépésünk, utána már nem volt időnk hazamenni, egyenesen a Szigetről mentünk ki a Népstadionhoz, onnan indult a busz korán reggel. Norbi és a felesége is a buszon ült, de ők legelől, mi meg Jánossal leghátul. Elég vicces út volt, mert mi be voltunk rúgva, és folyamatosan, egyre hangosabban Haklikot utánoztuk. Aztán jött a luxusszállás minibárral: villany nélküli tanya, a kertben egy jurta volt, a közepén egy huzat nélküli szivacs, azon kellett aludnunk, lényegében a földön. Éjjel, mikor mentem vissza, láttam, hogy egy ronda kóbor kutya fekszik Jánoshoz hozzásimulva. János nem tűrte a körülményeket, másnap reggel lelépett. Minden reggel jött valaki autóval a tanyára, aki hozott vizet, sört, kaját, ő bekérezkedett hozzám, és visszament Pestre. Én meg ott maradtam. Előtte nap egyébként Újvidéken sétálgattunk, majd spontán kitaláltuk, hogy megerkessük a magyar újságot, és bemegyünk interjút adni. Megkérdeztünk pár embert az utcán, a valahányadik magyar volt, és megmondta, hol a szerkesztőség. Beállítottunk, közöltük, hogy itt vagyunk mi, híres pesti írók, jöttünk a képzőművészek rendezvényére, és interjút akarunk adni. Előtte egy kocsmában írtunk egy verset, ez volt a *Túlutazni Zentát*, Térey Varsó-versének parafrázisa, azt is leadtuk az újságnál, másnap le is hozták.

– *Milyen volt a Vajdaság a háború után?*

– A frissen lebombázott hidakra emlékszem, még kiégett autót is láttunk a vízbe futó hídon. János annyira háborúmániás volt, hogy elszenesedett fadarabokat gyűjtögetett a zsebébe, hídszerkezetek apró darabjait, ilyesmit. Elmentünk meglátogatni Csorba Bélát, aki valószínűleg kicsit megijedt tőlünk, mindenesetre János arról kérdezgette, hogy a bombázások lehetett-e látni a Mirage-okat a falu fölött. Pár nappal a vajdasági kirándulás után elhívott a Millenárisra, vagyis ahol ma a Millenáris park van, akkor robbantották fel a régi gyárépületeket. A tömegből megbűvölten néztük a robbantást, ahogy összedől a ház. Ekkoriban írta a *Paulust*, annak a háborús képeihez kellett neki ezek az élmények szerintem.

– *Egy másik közös versetek címe Harkály és Sárkány derús duettje Prózaaffyról. Ez Haklik Norbertnek van ajánlva, és őt rejti a címzés is. Te vagy Sárkány, Térey a Harkály, de miért?*

– A Sárkány az *Esti Kornél*ből jön, ott ez Somlyó Zoltán álneve, én akkoriban nagy Somlyó-rajongó voltam. János azért lett Harkály, mert azt mondtuk, hogy neki harkályarca van. Én voltam a buzogányfejű, ő meg a harkályfejű.

– *Hogy lehet elképzelni azt az egy évet, amikor intenzíven együtt voltatok? Megmutattátok például egymásnak az írásaitokat?*

– Igen, mindent megmutattunk. És a közös írásból is nagyon sokat tanultam. Nagyon jó volt vele egy szövegben lenni. Megbeszéltünk mindent, telefonáltunk, leveleztünk. János apja bélyeget gyűjtött, de megszállottan, emiatt mindig elképesztő mennyiségű bélyege volt, egész asztalt betöltő régi 80 filléres bélyegek, amit a mai, vagyis akkori postás-kisasszony már 80 forintnak hitt, és János ilyenekkel levelezett. Nekem is adott pár négyzetméter bélyeget. Kétsoros csasztuskákat, pletykákat, minden hülyeséget leírtunk egymásnak. A múltkor megszámoltam, negyven levelem van tőle.

Különben sokat telefonbetyárkodtunk. Díjakat osztottunk embereknek. Kinéztünk valaki híres embert, színészt, rendezőt, zenészt János telefonkönyvéből, aki az én számomat nem ismerte, és a mobilomról küldtünk neki sms-t, hogy gratulálunk az ilyen-olyan díjhoz. Egyetlen ember látott át rajta, Peer Krisztián, neki is gratuláltunk valami nem létező kitüntetéshez, és azonnal jött a válasz Jánosnak, hogy „megint hergeled a gyereket?”... Egyszer Somlyó Gyuri bácsi rögzítőjére rámondtunk egy részletet Somlyó Zoltán valamelyik verséből, amiben az van, hogy ha a fiad verset írna, tekerjed ki bátran a nyakát, valami ilyesmi.

– *Egy másik közösen írt versetek A zalai menekült (töredék) címmel jelent meg. Verses regény lett volna, vagy eleve töredéknek készült?*

– Az benne is van a szövegben, hogy egy nagyobb szövegadagot elvesztettem. Ez tényleg így történt, és utána nem tudtuk tovább csinálni, egyedül fejeztem be, megpróbál-

tam elvarrni a szálakat, és fölé írtuk, hogy töredék. A zalai menekült természetesen én vagyok, a szövegben említett lakótársat az én lakótársamról mintáztuk, akit befogadtam ideiglenesen. Egy drámát is elkezdtünk közösen írni Jánossal, a címe az volt, hogy *Haklik, avagy a pokoli próza*. Ez is Haklikról szól, úgy látszik, minden róla szól.

– *Ihlető figurája volt a társaságnak?*

– Nem is tudom. Biztosan. Szórakoztatónak találtuk. János mindenkitől gyűjtögette a sajátos szavakat, mondatokat, hanghordozásokat. Norbitól sok ilyet lehetett átvenni, azt hiszem. Ők, úgy gondolom, évekkkel később újra kapcsolatba kerültek, Norbi szép nekrológiából ez derül ki. Végül 4-5 oldal után abbahagytuk a drámát, nem emlékszem, miért.

– *És mi vetett véget az intenzív időszaknak?*

– Nagyjából 2002 környékén-végén, amikor a második verseskötetem megjelent. Meg hát a családalapítás. De ezután is tartottuk a kapcsolatot. Nagyjából hetente így is találkoztunk, a Hold utcai Csarnok Vendéglőben verődött össze egy társaság minden pénteken.

– *Utaztatok együtt?*

– Igen, elég sokat. Egyszer hármásban voltunk Debrecenben, János, az első feleségem meg én. A Kétmalom utcai házat néztük meg, akkor volt János először úgy ott, hogy már nem az övé volt. Az új tulaj körbevezetett minket, elmagyarázta, mit hogyan fog átalakítani, átépíteni. Azóta meg is csinálták amolyan mézeskalács házikónak. Biztos ideges lenne, ha látná. A debreceni állomáson az újságos bódé elé voltak kitéve antikvár könyvek, dobozokban. János megvette nekem a *Kun Béla irodalomtörténeti tanulmányai* című kötetet, és dedikálta is.

– *A helyőrségekkel összeismerttetted?*

– Ismerték már egymást jóval korábról. OJD-t, Fekete Vincét, László Noémit biztosan. Ahogy elkezdtek Pestre járni a többiek is, Lövetei Lázár László, Farkas Wellmann Endre, akkor velük is jóban lett. Elmentünk vele és Harcos Bálinttal Erdélybe is, Kolozsvárra és Váradra. A váradi útról írt is egy verset, *Virágvasárnap* a címe. A Brüll-villáról van benne szó, „dögszagú odú”-nak nevezi a kastély vécejét, az tényleg egy ronda köpködő volt. Meglátogattuk Zudor Jánost is, akinek a helyőrségesek körében óriási presztízse volt, de szörnyű körülmények között élt. János is nagyra tartotta, egy hullámhosszon voltak. Ahogy ők beszélgettek a Posticum nevű kulturális központ udvarán, igazán szép jelenet volt.

– *Fiatalkori íróbarátai közül a Boldogh-ház, Kétmalom utca című memoárjában Keményt, Poóst és Harcost említi, máshol Peert is. De téged nem. Ennek mi lehetett az oka?*

– Idővel valahogy megfakult a barátság. Erről is inkább történeteket tudok mesélni. Egyszer mentem Bécsbe, és felírt nekem egy filozófiai könyvet, kérte, hogy vegyem meg neki antikváriumban, de teljesen elfelejtettem, meg hát nem is ilyen helyekre jártam, más dolgom volt. Eléggé begurult rám, azt mondta, hogy cserben hagytam. Amikor 2010–2011-ben Kolozsváron éltem egy évig, elég nehéz leveleket írtunk egymásnak. Illetve már e-maileket. Eléggé nehezményezte, ha későn válaszoltam. Hozzáteszem, hogy nem mindig érttem a verseit, talán ő se az enyémekeket, de ezt nem tudtuk megbeszélni, és mindig ott volt a kényszer, hogy valamit azért kellene mondani. De mit mondjak, ha nem értem. Igazából kölcsönösen bántottuk egymást, a végén már elég csúnyákat írtunk. Aztán hazajöttem Kolozsvárról, és összeöleleztünk.

– *Elküldtél még ekkor is a szövegeiteket egymásnak?*

– Igen – és akkor folytatom az előző választ –, a *Protokoll* volt az utolsó, amit elküldött, de azt már nem olvastam el. 2011 júniusában, a POSZT-on volt köztünk egy törés, onnantól kezdve más volt az időszámítás köztünk. Magánjellegű konfliktus volt, az irodalomhoz legkevésbé se köthető. A pécsi Király utca közepén találkoztunk utoljára barátként, és ugyanott, pár órával később kaptam azt az sms-t, amiből világos lett, hogy vége van.

– *Találkoztatok még ezután?*

– Persze, összefutottunk az utcán, könyvesboltban, itt-ott. Nem köszönt. Három éven keresztül mindketten bent voltunk az Örkény-ösztöndíj kuratóriumában, mindig ugyan-

úgy ültünk, János velem szemben. János volt az írnok, ő vezette a szavazási jegyzőkönyvet, tőle indult a kör, és mindig én szavaztam utoljára. Látványos volt, legalábbis számomra, a többiek nem tudom, mit vettek ebből észre, hogy bemegyünk, ott ülünk órákig, az emberek beszélgetnek, és köztünk pedig ott ez a nagy feszültség. Többször eljátszottam, mert provokálni akartam Jánost, hogy amikor a szavazásnál hozzám ért a kör, nem mondtam semmit, úgy csináltam, mintha elbambultam volna. Vártam, hogy János felszólítson, láttam rajta, hogy mindjárt felrobban, hogy meg kell szólítania, de nem mondott semmit. Radnóti Zsuzsa szólott rám ilyenkor, hogy figyeljek jobban.

– *Fegyelmezett volt, úgy látszik, még a haragjában is.*

– Kelet-magyarországi kálvinista erő. De sajnos más színvonalú dolgok is történtek: egy értelemszerűen dicsérő, rólam szóló laudáció a gyűjteményes kötetében már kissé átírva jelent meg. Összetett figura volt János, nem mindennapi, és gyakran hiányzik most is.

– *Kerested az említett sms után?*

– Nem. Közös barátaink ágáltak mindkettőnkél, hogy hagyjuk abba ezt a hülyeséget. Fekete Vince, Lövétei László, róluk például tudom, hogy próbáltak közvetíteni.

– *Mikor láttad utoljára?*

– Az utolsó évben, 2019-ben találkoztunk kétszer. Márciusban, Tandori temetésére mentünk, gyülekeztünk előtte, én valakit még vártam a megállóban. Jött a villamos, János is leszállt, mindenki köszönt mindenkinek, és akkor kezét fogtunk mi is, nyolc év után. Elindult a temető felé, én még maradtam, a zebráról visszanezéltem, és rám mosolygott, mintha azt mondaná, nézd, mibe keveredtünk, kezét fogtunk. A legutolsó találkozásunk a Három Hollóban volt, májusban, úgy két-három héttel János halála előtt. Kukorelly szervezte a Baumgarten-díjat, ez ügyben volt megbeszélés, ott volt Margócsy, Németh Gábor, Petőcz András, Garaczi és még sokan mások. János érkezett utoljára. Körbement az asztalnál, odaért hozzám, és azt mondta, szervusz, Balázs. És kész. Később angolosan távoztunk Margócsyval, és aztán az Astoriáig hallgattam, milyen hülyék vagyunk mi Jánossal, hogy nem beszélünk. Mondtam neki, hogy képzeld, pont most szólított meg János, nyolc év után először.

Bibliográfiai jegyzet

Térey és Szálinger közös verspublikációi: A zalai menekült (töredék). *Prae*, 2002/1–2, 93–97. (Ua. In: Márkus-Barbarossa János [vál., szerk.]: *Nagyböjti disznó. Kortárs literatúra és tsemege, I.* Sepsiszentgyörgy, Márkus Barbarossa János, 2001, 70–74.); Túlutazni Zen-tát. *Magyar Szó*, 2000. aug. 13., 12.; Harkály és Sárkány derús duettje Prózaffyról. *Prae*, 2001/1–2, 130–131.; Manastur újrászentelése. In: *Nagyböjti disznó*, id. kiad., 75–76.

Az újvidéki interjú: Zsoldos Zsaklina: Négykezes versek Újvidékhez. Térey János és Szálinger Balázs fiatal budapesti írók újvidéki körsétájukon szerkesztőségünket is útba ejtették. *Magyar Szó*, 2000. aug. 13., 13. (Térey *Szükséges fölösleg* című összegyűjtött interjúkötetében nem szerepel.)

A negyedik kérdésben említett interjú: Szálinger *Koncentráció* című kötetének pécsi bemutatója (2022), felvétele: <https://fb.watch/AamdU3-G8H/> Lásd még Mohácsi Balázs: Évtizedes vívóművészetének minden súlyával előadja nézeteit. *Műút*, 2024/1, 86–91., 88.

A nagyváradi Brüll-villáról szóló Térey-vers, a *Virágvasárnap a Sonja útja a Saxonía mozitól a Pírmai térig* című kötet *Platina* ciklusában olvasható.

Somlyó Zoltán említett versrészlete: „...Ám azért, hogyha fiad verset írna, / csak tekerjed ki mégis a nyakát!” (A *Nyitott könyv* című verses regény *Utóhangjában* szerepel.)

Haklik Norbert nekrológja-recenziója Téreyről *Újrადűlőzni a határt. Búcsúajándék Téreytől* címen az *Eső* 2020/4. számában olvasható (144–146.).

ELŐSZÓ BERTÓK LÁSZLÓ HAGYATÉKBAN TALÁLT VERSEIHEZ (2.)

A hagyaték legváratlanabb találat az 1981-es *Tárgyak ideje* kötet ikonikus, kétrészes hosszúversének, a *Dédapám, március*nak a folytatási kísérlete. Az 1979. március 12–23. között íródott hosszúvers jelentősége, hogy a rendszerváltást megelőzően Bertók talán abban írt a legnyíltabban az 1955-ös meghurcoltatásáról. Mind ez ideig sejteni sem lehetett, hogy lenne (sőt, egyáltalán lehetne) harmadik része is. Ennek persze az az oka, hogy az ismert két rész a betyárokkal barátkozó dédnagypa alakjával írja egybe az ÁVH által meghurcolt beszélőt. A harmadik, most megtalált rész viszont másként fikciós mű, hiszen elsősorban nem a családi emlékezetből és a személyes történetből indul ki, hanem a hidegháborús korszak félelmeit, a harmadik világháború kirobbanásának és az atomháborúnak a lehetőségét veszi alapul. Ambíciói szerint ez a harmadik rész olyan „civilizációvers” lenne, mint amilyen például nem sokkal később az 1984-es *Ágaktól gyökér* kötetben az *Ím, itt, leghátul, legelől*. Ez a párhuzam amiatt sem légből kapott, mivel mindkét szóban forgó vers kiinduló szituációja egy-egy allegorikusan értendő (vonat)utazás, bár komoly szövegszerű egyezést nem vettem észre, nem kizárt, hogy az élménymag azonos.

A függelékbe felvett szövegek közül talán ez, a *Dédapám, március* 3. a legkényesebb. A hosszú versrészlet valószínűleg nincs végigírva. Nehéz eldönteni, hogy a megtalált szöveg a készülség milyen állapotában van: a nagy része gépiratos, viszont számos kézjegy tarkítja. Bertók több részletet, hol egy-egy szót, hol összefüggő sorokat jelölt meg magának húzásra vagy átírásra, amelyek közül a legtöbbször nem áll új verzió, hogy azokat átvezetve alakulhasson ki a véglegesnek tekinthető vers. Ugyanakkor a megjelölt részletek egyszerű törlése sem opció, mivel megtörné a szöveg folyását. Az itt olvasható „zárlat” szintén kényes: négy gépelt oldal után, az ötödik tetején csupán három kézírásos vessző olvasható, egy tollal, kettő ceruzával, ám az utóbbiakat hullámos vonallal át is firkálta a szerző. Hogy a szöveg befejezetlen, az előzményekkel kompozicionálisan nem összedolgozott, az is mutatja, hogy amíg a publikált első két résznek a dédapa folyamatos vonatkoztatási pontja, ami által a dédapa beleíródik a lírai énbe és fordítva, a lírai én a dédapa alakjába, addig ebben a harmadik részben csupán egyszer kerül elő, akkor is szórmentén. Ha arról nincs is szó, hogy Bertók László társszerzőjéül szegődtem, ahhoz, hogy az ikonikus vers harmadik epizódját közreadhassam, kénytelen voltam eldöntetlen szöveghelekről dönteni, olykor a szerzői korrektúrát felülbírálni.

A következő, *Csak egy vén bolond* című vers a Bertók-líra fontos témáját-témáit és verstípusait árnyalják tovább: a versírásról, a költészetről gondolkodó verset, valamint az időskorral járó testi-szellemi tapasztalatok ábrázolását. Formanyelvi szempontból azonban érdekességnek tekinthető a szakaszokat záró refrén. A refrén alakzata nemcsak az 1998-as *Deszkatavasz* kötet anyagára – mellyel a vers egyívású – nem jellemző, hanem általában véve az életműre sem. Meglehet, hogy emiatt nem publikálta a verset. Ugyanis volt arra példa az évtizedek során, hogy Bertók amiatt hagyott ki verseket, mert poétikai-formanyelvi okokból nem illettek az adott kötetkompozícióba. Ilyen volt például a szintén a *Deszkatavaszban* megjelent *Öngürü csitáti* című „halandzsavers”, amely valójában

1986-ban, a szonettkorszak kezdetén íródott, ám a szonettek közül kilógott volna, így aztán tizenkét évig parkolt a fiókban.

A *Még mindig kihalássza valaki* „hosszúka”, vagyis a gondolkodást, a szöszmötölést formanyelvileg-grammatikailag is színre vivő szabadvers. Keletkezési dátuma alapján egyértelmű, hogy a 2007-es *Hangyák vonulnak* kötet megjelenése után született. S ugyan a 2014-es *Ott mi van?* kötet tartalmazott még újabb hosszúkákat, vélhetően a hármas számisztika szervezőelve miatt maradt ki abból a kötetből, ugyanis a kötetben így huszonegy darab hosszúka, harminchárom pillanatka és tizenöt csokor firka szerepelt.

Feltehetően az iméntihez hasonló okból nem jelent meg kötetben a *Mintha azért is, hátha egyszer* című „pillanatka”. A vers már a 2010-es *Pénteken vasárnap* kötet megjelenése után keletkezett, aztán vélhetően az *Ott mi van?* összeállításakor a hármas szám bővületében kialakított ciklusrendbe ez már nem fért be, Bertók ezt ítélte kihagyhatónak vagy ízlése szerint akár gyengébbnek. Bár egyszer-egyszer találtam – szignóval is ellátott – feljegyzéseket a versek gépiratán – vajon későbbi önmagának szánta ezeket? az utókornak? –, ennél a versnél nem derült ki, miért hullott ki a rostán.

Az itt és a megelőző lapszámban közölt versek egy jelentős, nagy formátumú költői műhelybe engednek betekintést. S megismétlem: 2025 késő őszén, vagyis most – amikor a Kedves Olvasó ezt olvassa – már nemsokára napvilágot látnak Bertók László összegyűjtött versei a *Magvető Kiadónál*, a függelékben mintegy kétszáz olyan szöveggel, amelyek korábban kötetben nem szerepeltek, s mintegy két tucat mindeddig közöletlen verssel. Ezekből ad ez a válogatás ízelítőt.

B E R T Ó K L Á S Z L Ó

Dédapám, március 3.

Én, ki a harmadik világháborút,
azt is elkerülném, de megérhetem,
ha mégsem patkolok el rövidesen
természetes halállal, ha van ilyen
egyáltalán még, vagy mégsem szállok ki
robogó gyorsvonatból önkényesen,
azt játszva, hogy valamit önkéntesen
választottam mégis, s mielőtt velem
történne meg a világtörténelem,
emberi méltóságom tudatában
befejezem, amit nem én csináltam,
én, aki egy végtelen utazásban
veszek részt, és most éppen kitekintek
az ablakon, mindeddig ismeretlen
szólításra, mondhatnám, pillanatnyi
ideig csak, betöltve valamennyi
törvényt mégis, mint része az egésznek,
vergődve az élet törvényeiben,

és fajoméban, mint „tudatos” egyed,
aki büszke lehet, hogy betöretett,
de aki nem érti már, hogy mit, minek,
hogy miért és hova fut a gépezet,
amit az ő nevében, s amit ő is
működtet valamiképpen, mert amíg
méltó lett hozzá, elidegenedett
tőle, én, egy örökre elveszített
éden csodájával emlékeimben,
ideírom annak, ki hevenyészett
soraimban, mint valami szövegben,
mondjuk, kétezeregyszázhuszonegyben
értelmet talál, és nem csak érdekes
témát és szép példát a természetes
kiválasztódásra, kipusztulásra,
tehát megértené, amit én most
beleordíthatnék az éjszakába,
hogy itt, Közép-Kelet-Európában,
vagy Közép-Európában, esetleg
Kelet-Európában, de mindenképp
nagyon messze például a Golf-áram
melegétől, és sokkal közelebb még
a nemzeti történelmekhez, semhogy
azt állíthatnám, Valahol-Középen,
vagy nagyképuén: az én nemzedékem
helyében-idejében – ez lehetne
még a legpontosabb négydimenziós
meghatározása létemnek, hiszen
mégiscsak benne a lényeg, senki sem
vétózhatná meg, ha létezne ilyen
kategória, „az én nemzedékem”,
csak hogy nincs, így „helyében-idejében”
sincs, nos, Közép-Kelet-Európában,
vagy mondjuk, hogy a Kárpát-medencében
élhettem volna boldogan, vagy sokkal
boldogabban is a huszadik század
közel-keleti háborúval kezdett,
s lassan el-közel-keletiesített
harmadik harmadában, a második
legelejéről indulva, elég nagy,
ha szabad mondanom: szakadékokkal
körülöttem, s nemcsak az első harmad,
hanem a tizenkilencedik század
e középkort, háborút, halált túlélő
néhány nemzedékével, sőt, minden nagy
eszméjével s minden téveszméjével
együtt, kézfogásnyira dédapántól,
akit megidézhetnék az Árpád-kor
magyar temetőiből is, holott csak
hetvennyolc esztendeje még, hogy meghalt,
s ha a vereckei szorosból nézem,
azt is mondhatnám, „az én nemzedékem

helyében-idejében”, hogyha lenne
ilyen kategória, hiszen itt van,
mikor leírom most, hogy boldogabban
is élhettem volna, bízva, hogy talán
megcáfoljuk az írást, s nemcsak ezer,
hanem *ezerek is bételnek*, csupán
számítási hiba történnhetett, vagy
így akarták megkötni álmainkat,
akik félték még, hogy elszabadulnak,
és ezerkilencszázhetvenkilencben
a legutolsó világháborúra
alkalmas lehet immár minden óra,
minthogy nincs szükség elefántra, lóra,
csupán egy emberre, aki megnyomja
azt a bizonyos gombot, parancsszóra,
avagy parancsszó nélkül, ha már gomb van,
és ember is van, és kirobbantani
elég ok is van, miképpen utólag
mindig volt és lesz, én, aki a mai
napon, még a mellemet verhetném, hogy
a négy és fél milliárdból valaki
én is vagyok, hiszen személyiséggé
váltam, vagy maholnap azzá válhatok,
miután legyőztünk minden állatot,
és minden növényt, emberek, és mint a
korona ráfeszülhetünk ragyogva
a földre, azazhogy ráfeszülhetek
magam is, mert már csupáncsak emberek,
a többi, az a négy és fél milliárd
van hátra, már csak négy és fél milliárd
irányban kell védekezniem alázat
híján, és mint személyiségnek olyan
ösztönösen s egyedül, mint az állat,
én, aki a kiszolgáltatottságnak
a nevét is gyűlölöm, de tízezer?
százezer? egymillió? évből csupán
kétszáz? száz? ötven? harmincöt? semennyi?
éve annak, hogy végleg megszüntetni
elkezdjük? vagy elkezdtem? valamiképp,
szabadság, egyenlőség, testvériség
jegyében, s néhány európai nép
nyomában, mondhatnám, hogy nagyhatalmak
árnyékában örökké, önmagamnak
sem vallva be, hogy folyvást megalkudva,
sőt, a Himalája magasságából,
vagy az afrikai Kilimandzsáró
csúcsáról, vagy egy pesti aluljáró
látószögéből: végleg belebukva,
én, aki elindultam vándorútra
és megérkeztem faluból városba...

(1979)

Csak egy vén bolond

Lazítani, ott hagyni szanaszét,
mintha szerelmes versbe kezdenék,
s nem érdekelne semmi, csak a vágy,
a minden szóval, szóközzel tovább,
a meg-megállni, ha a rím siet,
a szaladni, hogy utolérjelek,
de ha virággá bomlana a pont,
visszakozni, hogy csak egy vén bolond.

Összezavarni, ami tiszta kép,
mintha csak kedvtelésből festenék,
s nem érdekelne, aki belehal,
a vászonról tükröződő zavar,
a kontraszt, hogy történjen valami,
a fény, hogy nem lehet bevallani,
s ha egy-egy színben mégis ott szorong,
visszakozni, hogy csak egy vén bolond.

Keresgélni a hihető okot,
mintha ötven, száz éve hazudok,
s nincs magyarázat, csak a foglalat,
az ürességre kattanó lakat,
az elfordulni, sajogni, ahol,
a megvárni, míg elakad a sor,
s ha a szívdobbanás mindent kimond,
visszakozni, hogy csak egy vén bolond.

(1997. május 9.)

Még mindig kihalássza valaki

Még mindig kihalássza valaki, vagy magától
jut ki, harap rá, menekül valakinek a horgára
(markába?, búvkörébe?), fogalma sincs, hogy
miképp, mert annyira belesüllyedt (sült?, tipródott?)
a kishitőségbe (az időbe?, az iszapba?), hogy
meglepődik, ha kint van, s néz csak mereven,
mint a hal, sumákol, s azon tépelődik, vajon az
egyetemes lüktetés (a hiány?, a rutin? a
tehetetlenség?) lökte-e, szippantotta-e ki, vagy
az a nem tudni, kicsoda, micsoda szemelte ki,
kapta el (a saját erejéből), aki a jelen pillanatban is

a kezében tartja, és (a szájával is rá-rásegítve)
megpróbálja kióvatoskodni belőle a horgot.
Nézegeti, méregeti, szorongatja, simogatja, s
talán azon töpreng, hogy visszadobja-e vagy
megtartsa (megsüsse, fölfalja), miközben neki,
a tárgynak, a delikvensnek úgyszólván
semekkora része sincs a történetben, csak
elbambult, belefeledkezett a nyavalyáiba, a
hülyeségeibe, s kitárta, elhagyta (illegette?,
felkínálta?) magát. S mivel a helyzetet
sem befejezni, sem szétszálazni, de még csak
megérteni sem tudja (csupán megéli), fogalma sincs,
hogy akar-e tenni, kell-e tennie, tehet-e valamit
a foglárjának (a megmentőjének?, a végzetének?)
az étvágya (a szeretete?, a foga?, a nyála?, a
nedvei?) ellen, vagy az a legjobb, ha visszahúzódik,
elrejtőzik az ostoba, széthúzó, önfeladó részecskéibe,
és túléli a megmásíthatatlan egyesülést?

(2008. augusztus 22. – október 16.)

Mintha azért is, hátha egyszer

Valahogy át a másik sínre,
váltó nincs, csak a gyorsulás,
lesni, hogyan csinálja más,
s mintha a lendületed vinne.

Tudni, hogy voltaképpen senki,
hiába mind úgy, mintha ő,
hogy közben elfogy az idő,
és megállni se már, se menni.

Mintha azért is, hátha egyszer
magától másik sínre vált,
s nem is érzed a koppanást,
csak azt, hogy átszakad ezerrel.

(2010. június 17. – július 1.)

EGY UNALMAS VERSRŐL, MÁSKÉPP

Vita Beck Andrással

Elemzői számára Karinthy Frigyes élete és életműve kezdettől fogva fontosabbnak bizonyult műveinél. Szövegei helyett nagyon sokáig habitusa felől közeledtek a Karinthy-jelenséghez, s a habitusból magától értetődő gesztussal vezettek le konkrét szövegeket – nemcsak Karinthy életében, amikor ez többé-kevésbé normának számított, hanem sokáig a második világháború utáni New Criticism fojtogató, steril légkörében is. Így aztán a Karinthyról szóló irodalom fő műfaja az életmű egészét átfogó esszé lett, míg szövegközeli műelemzések sokáig csak elvétve bukkantak fel. Ebből kiindulva izgalmas utak nyílnak például annak vizsgálata felé, nem lenne-e érdemes az élet és az életmű felőli „pszichológiai megközelítést” megfosztani diabolizáltságától, és megkérdezni: vajon végső soron nem Karinthy maga kövezte-e ki elemzőinek útját? Nem ő volt-e az, akinek számára az írás javarészt egyet jelentett súlyos, örökölt pszichológiai konstitúciójától való szabadulásának kísérletével? Másrészt viszont: a Karinthy-szövegek elemezhetőségében nem okozott-e zavart a műveken átnyúló feszes motívumháló is, az életmű szövetének meghökkentően intakt folyamatossága, vagyis az, hogy konkrét szövegeit Karinthy maga is életműve felől komponálta?

Ezeket az utakon most nem indulunk el. A Karinthy-recepció e sajátsága itt és most csak annyiban érdekes, hogy megkésett vitám kiindulópontja: Beck András könyve éppen a szövegközeli elemzések ritka eseteit gyarapítja örvendetesen, lévén Karinthy *Nihil* című verséről írott négy tanulmányának kompendiuma.¹ Beck Karinthyval kapcsolatos – a kötetten messze túlnyúló – munkásságát becsülöm, megközelítéseit legtöbbször frissenek, távlatosnak látom. Magát a verselemzést, a kötet második tanulmányát olvasva történetesen mégis arra jutottam, hogy jó néhány kitűnő meglátása ellenére egészében véve félreértette a *Nihilt*. Mindenekelőtt a vers maga:

*Nihil**Recitativó*

Utoljára még elmentem volt szeretőmhöz
 És beszélgettem vele a lépcsőházban:
 Bementünk, mert kint nagyon fujt a szél
 És kemény csöppek estek.

Végleg elbucsuztunk, már nem szeretem:
 Aztán lementem a Rottenbiller utcán,
 Vettem gesztenyét, de nem tudtam lenyelni,

¹ Beck András: *Szakítópróba. Karinthy, a Nihil és akiknek nem kell*. Műút, Miskolc, 2015. Egyenként a négy tanulmány folyóiratokban jelent meg 2011 és 2014 között. A vers első megjelenésének centenáriumára időzített elemzést lásd: Beck: Közelebb a *Nihilhez*, i. m., 45–81. 81. A versről lásd még Radnóti Sándor: „És ha neked ez nem képez művészetet, kedves Ernő, hát akkor nem művészet”. Előadás fiatal művészek előtt. In: *Uő.: Recrudescunt vulnera*, Cserépfalvi, Budapest, 1991, 34–45.

Találkoztam Biró barátommal.
Biró beszélt a neo-impresszionizmusról,
Én mondtam: mindent abba kell hagyni:
A művészetnek ne legyenek korlátai –
Se ütem, se vonal, se szín.

Vagyis az a művészet, amit az ember gondol,
És ha nem gondol semmit, az is művészet –
És ha csak érez valamit, az is művészet
És ha neked nem, hát nekem.

És ha neked ez nem képez művészetet
Kedves Ernő: hát akkor nem művészet –
nem is az a fontos, hogy művészet-e
Vagy sem; – nem az a fontos.

És ha ez nem művészet: hát nem az,
De akkor nem is kell művészet –
Mert az a fontos, hogy figyeljenek
Az emberek és jól érezzék magukat.

Biró dühösen ott maradt az utcán,
Én meg bementem egy kávéházba:
Akkor egy szélroham jött veszekedve
És bevágta az ajtót.

A szélnek mondtam egy gorombaságot,
Kávét ittam és olvastam egy lapot:
Valami cikk volt a versköltészet céljáról,
De nem egyeztem meg vele.

Ja igaz: a lépcsőházból lejövet
(Még ott, volt szeretőmnél) arra gondoltam,
Hogy most meg kellene dögölni
És kiölteni a nyelvemet.²

Egy nem létező fordulat

A 3–6. versszakokat Beck mindvégig „művészetelméleti manifesztum” vagy „művészetelméleti traktátus” néven emlegeti elemzésében. Olyannyira nyilvánvalónak tekinti, hogy a négy strófába foglalt művészetfilozófiai állásfoglalást „névértéken” kell venni, hogy nem is bíbelődik indoklással. Ráadásul azt követően is ragaszkodik e prekoncepcióhoz, hogy dolgozatának Szerelem és művészetfilozófia című fejezetében maga szolgál ellenérvekkel. És minthogy a vers e szakasza engedelmesen „fölmondja” a fél évszázaddal későbbi Fluxus mozgalom és John Cage dogmáit az élet és a művészet közötti határok eltörléséről és a művészetfogalom univerzalizálásáról (vagyis lényegében a hagyományos művészetfogalom fölszámolásáról), máris kész Beck következtetése, mely szerint a vers

² A *Nihil* a *Nyugat* 1911/1. számában jelent meg először. (Majd Karinthy első verseskötetében, tévesen 1913-as datálással.)

„messzeható filozófiai fordulatot” hozott a magyar kultúrába. Csakhogy hol van bármiféle nyoma vagy következménye e „fordulatnak”? Beck erre nézvést semmiféle bizonyítékkal nem áll elő. És hol az avantgárd Karinthy? Miféle „messzeható fordulat” az, mely szerzője életében még saját életművén belül is ennyire elszigetelt? Ha Karinthy azonosult volna a *Nihil* „művészettörténeti manifesztumával”, akkor ez szükségképp valamiféle avantgárd fordulatot hozott volna munkásságában. Nos, jó tíz évvel a *Nihil* megjelenése után valóban bekövetkezik majd egy jelentős fordulat költészetében – csakhogy éppen az ellenkező irányba. De erről később.

A korabeli kritikákban sincs nyoma a *Nihil*nek. E hallgatásról Beck eléggé meggyőző föltevése szerint a *Nyugat* szerkesztőinek részéről, az idő tájt éppen támadások keresztüzében, nem lett volna szerencsés belső nézeteltéréseket nyilvánosság elé tárni. Sokatmondó: a *Nihil*ről nem bírálatok, hanem paródiák készültek.³ Mindenesetre a „rejtélyes hallgatásban” külső ok híján sem lenne semmi rejtély: nem hiszem, hogy a vers *hivatásos* olvasóinak lett volna miért megszólalniuk. Amikor Karinthy halála után mégis megszólaltak, mint Nagy Zoltán, akkor sem a méltatlanul elfeledett újítás narratíváját adták elő: „megjelenésekor sokan ‘tanköltemény’-félének nézték és komolyan vitatkoztak a benne előforduló zavaros művészeti elvekről, mintha azok a költő elvei volnának és mintha a vers is ezen elvek illusztrációját szolgálná”.⁴ Nagy Zoltán számára tehát nem kérdés, hogy Karinthy nem azonosult a manifesztummal. Értékelésének második felét már joggal kritizálja Beck: a *Nihil* sokkal súlyosabb művészi tett, mint egy „szomorú óra” terméke, több, mint egy pillanatnyi állapot lenyomata. Egészében véve azonban a hivatásos írótsadalomnak aligha volt mit félreértenie a *Nihil*en. Nehéz ugyanis elképzelni, hogy komoly Karinthy-kortárs irodalmár „névértéken” vette volna a szóban forgó strófákat, s ne érezte volna azok iróniáját. Hogy ne vette volna észre: Karinthy nem új művészetfilozófiát épített be versébe, pontosabban, hogy e filozófia végső konklúzióját: az „akkor nem is kell művészet” kétségbeesett imperatívuszát saját akkori szellemi válságának ábrázolására vetette be.

Vers vagy manifesztum?

Ha vannak is művészettörténeti vonatkozásai, a *Nihil* mindenekelőtt: vers. Ha ez a nem túlságosan kockázatos megállapítás elfogadható egy közös kiindulás minimumaként, akkor el kell fogadnunk a kötelezettséget is, melyet a vers műalkotás mivolta elemzőire ró, nevezetesen, hogy e szöveggel már pusztán formális okból is egységes és organikus rendszerként kell bánnunk. S ez esetben a versbe ékelt „manifesztumot” csakis az egész vers összefüggésében, nem pedig önállóan is helytálló, a vers dramaturgiájából és struktúrájából kiemelhető textusként *kell* értelmeznünk. Annál is inkább, hiszen versszerű nyelvi eszközök híján – túlon túl szabályos, bár rímtelen-ritmustalan négysorosaival is – jószeri-

³ Néhány nappal a *Nihil* megjelenése után a *Szeged és vidéke* című lap közölte a vers egy paródiáját, valószínűleg Lendvai István tollából. Néhány héttel később pedig ugyanezen lap egész „költői ankétot” szervezett Karinthy versének parodizálására. A részleteket lásd Fráter Zoltán: *Mennyei riport Karinthy Frigyesessel*. Magvető, Budapest, 1987, 19–23. Lásd még Beck: Közelebb a *Nihil*hez, i. m., 73–74.

⁴ Az idézet folytatása: „Holott az egész egy különös szerelmi elégia, melyben egy szomorú órájának zavartságát, nyugtalanságát, kétségbeesését írja meg, és a leírt zagya beszélgetések és történések, valamint a formátlan forma is mind csak eszköz az érzések kifejezésére. Abban az időben ez valószínűsítő volt. Gyengébb intellektusú költő esetleg valami izmust csinált volna belőle (amint hogy csináltak is később ilyesmiket).” Nagy Zoltán: Karinthy Frigyes versei. *Nyugat*, 1938/10. A jelek szerint ez a bírálat volt az első szöveg, mely becsatornáztatta a nyilvánosságba a *Nihil*t érintő korábbi privát, szűkkörű diskurzusokat, melyekre utal is. Lásd még Beck András: *A Nihil és vidéke*, i. m., 17.

vel éppen a gondolati ív az egyetlen, ami verset csinál a *Nihil*ből. Ez az ív a szerelem és a művészet témája között töretlen, hiszen a művészet felszámolásának koncepciója a végén éppoly fiaskónak bizonyul, mint a verset nyitó szerelmi történet, s az ok közös: mindkettő a nihil jegyében áll. Beck másképp gondolja: szerinte a vers befejezése törést, de legalábbis fordulatot hoz. „A vers vége – írja –, amely a kezdő író élethelyzetéhez vezet vissza, mintha visszamenőleg átirná, átszínezné mindazt, amit a művészetről mond. Olyan, mintha szavait nem kéne névértéken vennünk, mert megkaptuk pszichológiai magyarázatát. Ily módon már nem a művészet és az én világteremtő igényének feladását, az ego lecsendesítésével párhuzamosan születő új művészet programját olvashatjuk ki ezekből a szavakból, hanem olyan felkavaróan heves indulatot és életundort, amely jobb híján, áttételekkel és mintegy véletlenül fordul a művészet ellen.”⁵

Véletlenül? Egy műalkotás játéktérében semmi sem véletlen. Feszített térén belül a vonatkozási háló valamennyi pontja kapcsolatba kerül, míg esetleges elemeket kivet magából. Következésképp nem váltogathatom az olvasatokat egyazon versen belül. S a tény, hogy a *Nihil* hagyományos műalkotás, már eleve értelmezhetetlenné teszi Beck állítását arról, hogy a „manifesztum” – függetlenül a versben elfoglalt pozíciójától vagy poétikai jelentésétől – művészettörténeti kontextusban olvasandó. Pedig Beck még külön terminust is alkot a „manifesztum” elszigetelésére. „Vagyis úgy érvelhetnénk – írja –, hogy ez a művészettudomány, mely éppen a *Nihil*-ben érte el kristályosan köznapi megfogalmazását, olyan szokatlan, kora irodalmi közegének horizontjától olyannyira elrugaskodott, a művészet fogalmának olyan merész és teljes körű átértékelését implikálja, hogy Karinthy csak egy effajta szituációba helyezéssel remélhette legalább lélektanilag motiválttá tenni. Ez a manőver annál valószínűbbnek tűnik a *Nihil* esetében, mivel Karinthy lépten-nyomon ezt csinálja más műveiben is.”⁶ A „szituációba helyezés” terminusával Beck nem kevesebbet sejtet, mint hogy a „manifesztum” a *Nihil* centruma és esszenciája, ennek kedvéért írta Karinthy a verset, de mint-hogy egy manifesztum nem versbe való, ezért „lélektanilag” motiválni kell. E motiváció lenne a szerelmi történet, mely eszerint csupán utólagos és kényszerű keret vagy járulék. Ez az elemzői preconcepció, melyet még Beck saját ellenérvei sem tudtak megdönteni.

A „manifesztumot” Beck valószínűleg azért akarja mindenáron kiemelni a versből és megteremtteni a verstől független értelmezésének lehetőségét, mert attól tart, máskülönbben elvész annak művészettörténeti érvénye és merészsége. Holott miért veszne el? Csak épp művészettörténeti méltatása nem verselemzésbe való. Ha nem is föltétlenül egy irodalomtörténeti tanulmányban, Beck éppenséggel bizonyíthatta volna e strófák művészettörténeti vonatkozásait és jelentőségét – ez elmaradt. Beck ugyanis nem elemzi a „manifesztumot”.

Pedig van mit elemezni rajta. Benne kicsiben követhető nyomon, hogyan születik a Karinthy-féle abszurd: egy másik valóság iránti vágyában az író éppen a létező valóságot teszi még valóságosabbá úgy, hogy mintegy meghosszabbítja annak vonalait, s ezzel a valóságot annak saját logikájába fojtja bele. Így nem meglepő, hogy a „manifesztumban” is továbbmegy nem is egy, de több lépéssel: először a műalkotás formájával számol le („a művészetnek ne legyenek korlátai – / Se ütem, se vonal, se szín.”), azután anyagával is („Vagyis az a művészet, amit az ember gondol, / És ha nem gondol semmit, az is művészet –”). Majd megvon a művészettől minden kollektív értéket, és az értékítéletet teljes mértékben relativizálja, kiszolgáltatva azt az individuum önkényének („És ha csak érez valamit, az is művészet / És ha neked nem, hát nekem”). Sőt még innen is hidegvérrel továbblép, és – kegyelemdőfésként – a művészettől annak szükségességét, sőt létjogosultságát is megtagadja („És ha ez nem művészet: hát nem az, / De akkor nem is kell művészet –”). Nehéz elhinni Becknek, hogy ez a megállíthatatlan előretörés „az ego lecsendesítésével párhuzamosan születő új művészet” programjának kódja volna. Egyébként sem

⁵ Beck: Közelebb a *Nihil*hez, i. m., 58.

⁶ Uo., 62.

merném az ego lecsendesítésének nevezni azt a szöveget, amely a művészet meghatározását ilyen szélsőséges mértékben szolgáltatja ki ugyanezen egónak, és amely ilyen radikálisan tagad meg mindenfajta, az egót fölülbíráló metafizikai értékszempontot. Beck értelmezése legföljebb a művészi forma fölszámolását kínáló első strófára lehetne érvényes. Mindaz, ami azután következik, már kevésbé egy új művészet megteremtése, mint inkább a művészet fölszámolása.

A látszólagos természetesség, mellyel a „manifesztum” négy strófája elemzés híján is középpontba kerül Beck írásában, háttérbe szorítja a vers zárópoénját. Pedig a kiöltött nyelv erős metafora.⁷ Hosszú árnyéka az egész versre rávetül, és annak gondolatmenetét visszamenőleg egységes vonalba rendezi. Ha odáig készpénznek vette volna is az olvasó a „manifesztumot”, a slusszpoén már lehetetlenné teszi ezt. Megmutatja, hová vezet a „mindig tovább egy lépéssel” végzetes művészi és lélektani stratégiája: a nihilbe. Sőt: voltaképp már maga a „manifesztum” is a zárómetafora terméke – mintha a versalany, a nihil fogságában, nyelvével együtt a „manifesztumot” is jó előre kiokádta volna magából. A zárójel révén még inkább hangsúlyossá váló szavak ugyanis visszautalnak a vers elejére, és a zárópoént összekapcsolják a verset indító szerelmi fiaskóval: „Ja igaz: a lépcsőházból lejövet / (Még ott, volt szeretőmnél) arra gondoltam”. Karinthy tehát fontosnak tartja hangsúlyozni: a fiatalember önpusztító közönye már a „manifesztum” megfogalmazása előtt is főnállt. Ugyanezt erősíti, hogy a szorongatottság ábrázolása már a „manifesztumot” megelőzően, a vers elején elkezdődik („Vettem gesztenyét, de nem tudtam lenyelni”). A nyelésre való képtelenség, az elszoruló torok kitűnő metaforája a világ befogadására való képtelenségnek. A kiöltött nyelv a vers utolsó sorában pedig e metafora szerves következménye: nemde az ölti ki a nyelvét, akit valami, netán valaki szorongat.

A művészet és az élet közé egyenlőségjelet illesztő filozófia szükségképp földadja a művészet „világteremtő igényét” (Beck). Márpedig világteremtő igény híján kérdésessé válik az ember mint teremtő lény mágiája. S mivel a fiatal költő a művészettel együtt az életet is elveszíti, nem marad más lehetősége, mint *kiöltenie a nyelvét*, azaz megfulladnia az emberi képzelet teremtőerejétől megfosztott világ léttelenségében. Karinthy verse föltárja, hogy a korlátlan szabadságról szőtt liberális vágyálmok nem egyeztethetők össze a művészet hagyományával. A kötöttség ugyanis nem akadály, hanem föltétele a művészi szabadságnak: kötöttség nélkül nincsen szabadság sem, viszont a szabadság korlátlansága nem vezethet máshova, mint ahová a versben is vezet: a nihilbe. Valóban ez lenne hát „az új művészet programja”? Szerintem inkább: kórkép – pontosan az, amire Karinthynek szüksége volt költői céljának: a nihilállapot megragadásának eléréséhez.

Avantgárd és rezonancia

Ha mégis megengedném magamnak, hogy az érintett strófákat kimetsszem a versegészből és művészetértörténeti párhuzamaik után kutassak, különböző irányokba indulhatnék el. Az egyik irány: Duchamp, aki 1912-ben hozta nyilvánosságra a „retinális” művészet ellen irányuló koncepcióját, s vele az igényt, hogy a műalkotás közvetlenül szellemi megnyilvánulás legyen, független maradvá bármilyen irányzattól.⁸ A *Nihil* „manifesztumában” megfogalmazott tetetlen művészet gondolata kétségkívül közel esik Duchamp koncepció-

⁷ A *Budapest nagyregény* című, ötfejezetes irodalmi karikatúra utolsó fejezetében Karinthy az erotikus giccs parodizálására ismét használja a kiöltött nyelv motívumát. („Címlap: zöld háttérben egy meztelen női arc, nőies szemekkel, előrenyújtott mutatoujjal – a kép bal sarkában egy vörös nyelv lóg le, tövissel átszúrva.”)

⁸ Lásd A. Schwartz: *The Complete Works of Marcel Duchamp. Volume One: The Text*. Revised and Extended Edition, Delano Greenidge Editions, New York, 1997, 8–9., 21.

ójához, de korábbi annál. És a hétköznapi nyelvből a vers terébe átemelt mondatoknak is van köze a ready-made-hez akkor is, ha magát a megjelölést Duchamp csak 1915-től kezdve használta. Egy másik lehetséges irány: Cage. Beck mindkét szerzőre csupán érintőleg hivatkozik, így érdemi kutatás híján semmi nem tudható az esetleges hatásokról. S ami a korábbiaknál ígéretesebbnek tűnhet Beck olvasói számára: az orosz avantgárd épp csak megpendített szála, amely szintén kifejtetlen marad.

A Beck írásában követett nyom: Karinthy és a futurizmus kapcsolata viszont semmit nem mond a *Nihil* esetleges futurista vonatkozásairól. Nem meglepő: ehhez a háború- és erőszakpárti, hagyomány- és múltgyűlölő mozgalomhoz és annak fasiszta vezéréhez sem a vers stílusának, sem témájának nincs köze, s Beck tanulmánya végül meg is erősíti ezt. Karinthyt kétségkívül érdekelte a futurizmus (mi nem érdekelte?), ám egyszersmind irritálta is éppúgy, mint bármely izmus. Tulajdonképp regresszióknak tekintette valamennyit: a 19. századi Ernst Haeckel később is népszerű, biogenetikus elméletét követve, mely szerint születése előtt az emberi magzat a teljes filogenezisén végighalad, az izmusokat olyan fejlődési stádiumként kezelte, melyeken minden szerzőnek szükségképp át kell vagy kellene esnie ahhoz, hogy eljusson az immár szuggesztíóktól mentes normalitáshoz mint „abszolút értékhez”.⁹ (Hasonlóképp a *Cirkusz* című novella hőséhez, aki csak a szuggesztíók látszólag fölös körei után kapja meg az esélyt, hogy játszani kezdhesen saját életének húrjain.) Röviden: a futurizmus minden jel szerint téves nyom, fölös kitérő nemcsak a *Nihil*, de a Karinthy egész művészetszemlélete felé vivő úton is. Ha viszont közel s távol valóban nem volt előzménye a *Nihil*ben kifejtett művészetfilozófiának, akkor hogyan fordulhatott elő, hogy a fiatal Karinthy nézetei jó negyven évvel megelőzték korukat? Sajnos ez a kérdés sincs körüljárva Beck tanulmányában.

A vers „verstelenítésének”, vagyis a rezonanciamentességnek – a világgal való együtt-rezgéssre való képtelenségnek mint a modernitás egyik alaptapasztalatának – ábrázolása mindennek ellenére a 20. századelő modern költészetének sok irányzatában stílussá vált.¹⁰ A *Nihil*ben a rezonanciamentesség nemcsak a verstelen tónusban, hanem a mondatfűzés szögletességében is tetten érhető. A vers mondatai nem rezonálnak egymásra, hanem a belső megéltétség folyamatosságtapasztalatának híján nyersen és keményen egymásra vannak dobálva. Ebben a felsorolásszerű, gépies mondatfűzésben az egyes sorok ritmustalanul és ütemtelenül, az élőbeszéd logikátlanságával csapódnak egymáshoz. (Például: „Végleg elbucsuztunk, már nem szeretem: / Aztán lementem a Rottenbiller utcán, / Vettem gesztenyét, de nem tudtam lenyelni, / Találkoztam Biró barátommal”). A hagyományos négy soros strófászerkezet pedig mintha csak kiemelné ezt a megkomponált szétesettséget.

Az alcím (Recitatív) szintén összefüggésbe hozható a versműfaj zenés eredetétől való elszakadás igényével. Más szóval: a vers líraiságának megtagadása valójában a műfaj éne-

⁹ Egy interjúban Karinthy a futurizmust nemes egyszerűséggel a szellemi filogenezis majomstádiumával azonosítja. „Hiszek a művészlélek biogenetikus fejlődésében, s meg vagyok győződve róla, hogy úgy mentem keresztül ez idők folyamán az irodalom háromezer éves szerves fejlődési processzusán, kicsinyben, kezdve a naiv költészettől egészen a futurista költészetig, mint ahogy a kis embrió kilenc hónap alatt az ebihaltól a majomig (futurizmus) mindenféle fajta állattá válni megkísért. Húszéves koromban tiszta voltam, e fejlődési folyamat harminc bőrét levedlettem, s megírtam az *Így írtok ti-t*; ez egy karikatúrasorozat volt, amiben végleg meg akartam tisztulni minden hatástól, amivel élet és művészet szuggeral bennünket, hogy a végén abszolút értéket hozzak létre.” (1914) Lásd Fráter Zoltán: *Mennyei riport Karinthy Friggyessel*. Magvető, Budapest, 1987, 384. Karinthy érvelése mindenestre nagyrészt utólagos konstrukció: egyrészt az *Így írtok ti* anyagát nem „megírta”, hanem összegyűjtötte a korábbi évek vicclap-terméséből; másrészt ha érvelése teljesen igaz lenne, miért írt volna irodalmi paródiákat még évtizedekkel azután is, hogy „megtisztult minden hatástól”? Lásd még Beck András: *Közelebb a Nihilhez*, i. m., 79.

¹⁰ A rezonanciáról lásd Hartmut Rosa: *Resonanz. Eine Soziologie der Weltbeziehung*. Suhrkamp Verlag, Berlin, 2021.

kelt eredetének és vele mindenekelőtt a ritmusnak megtagadását jelenti, mindazt, aminek okán a versek sokszor még a 20. században is dalnak nevezték magukat. Az alcím tehát számomra azt is üzeni, hogy a *Nihil* – együtt a másik recitatívval (*Vacsora*) – nem „énekelni”, hanem mondani, recitálni kell.

A verstelenítés egyáltalán nem mindig jelent maradéktalan rezonanciamentességet. Akár a magyar avantgárd vezéralakja, Kassák Lajos is említhető azok között, akiknek nyelvezete az avantgárd közepette is igényt tart a versműfaj pátoszára, az emelt beszéd retorikájára. Ezért a *Nihil* rezonanciamentes nyelvhasználatának párhuzamait keresve a kör még az avantgárdon belül is erősen leszűkül. 1913 előtt rímtelen és ritmustalan versek még a két, német nyelvű avantgárd folyóiratban (*Der Sturm*, *Die Aktion*) sem igen fordultak elő. Így hát nagyon kevés Karinthy-kortárs kerülhet itt fókuszba, közülük elsősorban Gottfried Benn. Az első verseskötetét (1912)¹¹ nyitó *Morgue* című sorozatának legtöbb darabja a hullaházak és boncterem világának illúziótlan materializmusából táplálkozik, akárcsak a vele egyidős Karinthy írása, *A halottas kocsi*, melynek címe azonos Benn ciklusáéval.¹² Tudjuk: Benn és Karinthy egyaránt orvostanhallgatók voltak. A *Morgue* egyik versét (*Nachtcafé*), hasonlóan a *Nihil*hez, a Nő figurája keretezi, és a helyszín: a kávéház is megegyezik Karinthy versének második színhelyével.¹³ Érzékszerveikkel azonosított embereken vagy tárgy-szerű nyelvi fordulatokon túl száraz címek, számok és adatok szerepeltetése is jelzi a hagyományos költészettel való radikális leszámolás igényét és a *Nihil* rezonanciamentes nyelvvel való közeli rokonságot.¹⁴ Ugyanakkor meg kell különböztetni egymástól a verstelen tematikákat a versműfaj egész habitusának (a vershelyzeteknek, hasonlatoknak, metaforáknak, szimbólumoknak, költői képeknek és a költői retorika más eszközeinek) felhasználásától: úgy tűnik, a verstelenítésnek a *Nihil* képviselte radikális fokát sem Benn, sem az orosz avantgárd nem érte el, a dadaisták pedig még nem is léteztek 1910 körül.

A két vers kapcsolatánál jóval nyilvánvalóbb Karinthy korai novelláinak közelsége Benn *Morgue*-ciklusával. Például az *Esik a hó* című kötet (1912) egyik novellájában (*Könnyek*) közvetlenül egymás mellett áll egy éjszakai kávéháznak és zenészeinek (mint a *Nachtcafé*-ban), meg egy boncolásnak a leírása (mint a *Morgue*-ciklus több darabjában). A kötet címadó novellájában szintén van egy műtéleírás, amely feltűnően közel áll Benn verses esettanulmányaihoz. Egyébként Karinthynak láthatóan volt kapcsolata a német nyelvű irodalmi avantgárdal, hiszen a *Cirkusz* című novellája megjelent a német expresszionizmus fellegvárának számító berlini *Der Sturm* 1915–16. áprilisi első, összevont számában.

¹¹ Gottfried Benn: *Morgue und andere Gedichte*. A. R. Mayer, Berlin, 1912.

¹² *A halottas kocsi* (vlsz. 1913, megjelent 1918) az *Így írtok ti* első kiadásához (1912) csatolt egyik szatíra (*Május*) verses változata. Szövegére Hetényi-Heidelberg Albert már 1913-ban kabarédalt komponált. Lásd Kórizs Imre (szerk.): *Karinthy Frigyes összegyűjtött versei*. Magvető, Budapest, 2017, 242–243.

¹³ Eörsi István magyar fordításában is elérhető a világhálón.

¹⁴ A két vers közül minden bizonnyal a *Nihil* a korábbi, bár a Benn-ciklus keletkezésének pontos ideje nem ismert. Mindenesetre a német költő verseskötete könnyen Karinthy kezébe kerülhetett, minthogy annak megjelenése, 1912 márciusa után mindössze néhány héttel frissen megszőkötetett felesége társaságában maga is hónapokig a kötet megjelenésének helyszínén, Berlinben időzött. A Benn-kötet pontos megjelenési dátumát lásd Annette Tuffis: *The morbid poet: Gottfried Benn, the morgue and the mysterious postcard*. *Hektoen International. A Journal of Medical Humanities*, 2017. <https://hekint.org/2017/05/09/the-morbid-poet-gottfried-benn-the-morgue-and-the-mysterious-postcard/> Egyébként Benn hamarosan megírta a ciklus öt versből álló második részét is, melyet a *Die Aktion* című berlini avantgárd folyóiratban publikált (1913/2, 39.). Az *1866* című versének tanúsága szerint Benn évtizedekkel később még egyszer visszatért korai kísérletéhez. Ezúttal a címébe foglalt év német sajtójából vett ipari, kereskedelmi adatokkal és dátumokkal él. Érettkori Karinthy-verseken ugyanez csak néhány cím erejéig hagyott nyomot (*Zivatar. 1927. április 2.; Ezerhatszázharminchárom június 22.*).

Semmi és unalom

Annyi mindenképp látszik, hogy a *Nihil* radikális rezonanciamentessége nem áll teljesen magában Karinthy kortársainak törekvései között. Ha azonban ténylegesen elindulnék Duchamp, Cage vagy Benn útján, akkor éppen a „manifesztum” elszigeteltségének mítoszát erősíteném. Ezért inentől kezdve inkább a manifesztumtól való szerzői távolságtartás evidenciáit keresem a versen és az életművön belül. Az első ilyen hely egy németből származó tükörfordítás: „És ha neked ez nem képez művészetet...” Ez a fordulat a német szavakkal és magyar germanizmusokkal tűzdelt korabeli pesti szleng fanyar terméke. Egy ilyen fülsértő kiszólás tökéletesen illeszkedik a *Nihil* prózai hangjához, ugyanakkor az ironia regiszterében válik hallhatóvá, egyszersmind futólag behozza a versbe Karinthy humoreszkjeinek nyelvét.¹⁵ Viszont semmiképp nem illik egy „művészetelméleti manifesztum” hangjához. Azon nyelvgyötrések közé tartozik, melyektől hemzsegek Karinthy gyermekkori naplói, és amelyeket Kiss Endre kitűnő tanulmánya a gyermek Karinthy környezetének kétnyelvűségéből vezet le.¹⁶ A naplóból nyomon követhető, hogy az ingerszegény környezet generálta unalomtapasztalat a gyermek Karinthyban miképp váltott ki nyelvertermő energiákat. Nyelvi eseményekkel pótolta a valóság hiányzó intenzitását. Túlzás nélkül: Karinthy egész világlátásának nyelvi jellege levezethető a „nem történik semmi” és a „semmi sem eléggé valóságos” léthiányos gyermekkori tapasztalatából. Nemsokára magam is ezen a nyomon, az unalom motívumának nyomán folytatom az érvelést.

A másik hasonló hely egy visszhangszerű ismétlés: „nem is az a fontos, hogy művészet-e / Vagy sem; – nem az a fontos”. A palindróma költői alakzatát azért alkalmazta itt Karinthy, hogy egy szemantikailag fölösleges ismétléssel lerombolhassa a versműfaj hagyományos retorikáját, és beemelhesse a vers terébe az élőbeszéd pongyolaságát – megerősítő szándékú ismétléseként egy olyan mondatnak, melynek kimondója tétován próbálja meggyőzni magát annak igazáról. Mindkét nyelvi eszköz a szoros olvasat elégtelenségére figyelmeztet. S hogy e figyelmeztetések magának a „manifesztumnak” a szövegében található, az már önmagában erősen kétségessé teszi, hogy Karinthy azonosult volna a művészet felszámolásának ötletével.

Karinthy nihil-értelmezéséhez a környező prózáitól is segítséget kell kérnünk. Az egyidős novellák többsége monologisztikus, és első személyben íródott. Legtöbbjük az *Esik a hó* című novelláskötetben jelent meg, mely két, különböző novellatípusból lett összeválogatva: az egyik a nődémon körül forog (*Esik a hó, Két verssor között, Melankólia, Könnyek, Körhinta, Verkliszó, A pilóta, Jó vicc*), a másikba egymástól egyébként független realista novellák tartoznak. Akadnak azért átfedések. Például *Az intő* témája maga talán a korabeli napisajtóból származik, ám a kisdiák öngyilkosságának történetét lezárandó, a novellához epilógust illesztett Karinthy, melyben a fiú korábbi álmaiból életre kelő nődémon szelíden hívogató halálangyalként várja a fiút a Karinthy- és Benn-féle morgue kocsiában. De még *Az asszony* gyerekkori emlékképének realiztikus figurája mögött is fölsejlenek a nődémon körvonalai. Így végül csak négy novella mentes e figurától (*Cipőcsokor, Géníusz, A dárda, Tapsoljanak a mamának*).

Formálisan a legközelebb a *Jó vicc* című novella áll a *Nihil*hez. Egy fiatalember a kedvével sétál a városban, s a lány korábbi szeretőjének lakásához érkeznek. A férfinak ördögi

¹⁵ Ugyanez az ironikus germanizmus fordul elő Karinthy egyik, egyidős humoreszkjében is („ez hasfájást fog képezni”). *Johnson – Jeffries bokszmérkőzés. Hangok a moziban*. Első megjelenés: 1910, kötetben: *Görbe tükör*, 1912.

¹⁶ Kiss Endre: *Nyelvi relativizmus és osztrák–magyar mélykultúra. Karinthy Frigyes gyermekkori Naplójának tanulmányai*. In: Angyalosi Gergely (vál., szerk.): *Bíráló áruhában. Tanulmányok Karinthy Frigyesről*. Maecenas, Budapest, 1990, 74–87.

ötlete támad: felküldi a lányt a régi szeretőhöz, hogy kínálkozzon fel neki. A terv szerint a férfi kicsivel később becsönget majd, és felfedik a volt szerető előtt, hogy a tréfát együtt eszelték ki. Így is történik minden egészen addig, míg a férfi be nem csönget. Az ajtó ugyanis az ismételt csengőszóra sem nyílik ki.¹⁷ Végül a férfi „ott dögölt meg az ajtó előtt”. Megtoldhatnánk e zárómondatot a *Nihil* hozzáigazított zárósorával: ...és kiöltötte a nyelvét.

A *Jó vicc* történetében a férfi nem le-, hanem föfelé megy szeretője házának lépcsőjén, ami szimbolikusan jelzi, hogy míg a *Nihil* férfi szereplője kiszeretett a nőből, addig novel-labeli alteregója éppen szerelme beteljesítésére készül. Legalábbis látszólag; mert a *Jó vicc* ötlete, mely itt Macbeth-jóslattá vált, valójában éppen a férfitől származott. Ennek ellenére a *Jó vicc* férfi hőse ugyanúgy utoljára még elment volt szeretőjéhez, mint a *Nihilé*, és a slusszpoén is majdnem szóról szóra megegyezik a versével („És ott dögölt meg az ajtó előtt, illetve „Hogy most meg kellene dögölni”). A novella során mindvégig *esik a hó* – a férfi halála előtt még jobban rákezd –, s ez már önmagában szorosra fűzi a szálakat a vers, és a kötet-cím mindent a nihil egyformaságába simító halálszimbóluma között.

A *Jó vicc* mellett az *Unalom* című novella rejti a *Nihil* másik kulcsát.¹⁸ Ez a monologisztikus írás azonos évben jelent meg az *Esik a hó* kötettel és tematikusan is szorosan annak anyagához tartozik. A novella vége felé olvassuk: „Jöhet még, ami érdekel? Igen, emlékszem. Ezt úgy szoktam mondani: a Halál – és borzongó érdeklődés fog el olyankor. Végtelenség, mondom olyankor. De hiszen nem is igaz, a halál se igaz. Ezt is csak kitaláltam az Unalom ellen: csörgő játékszer volt, és mindenféle pántlikát akasztottam rá, ilyen felírásokkal: Megsemmisülés, Nyugalom, Végtelenség, Öröklét. Csak ezeket a szavakat nem használtam: Semmi és Unalom.”

Csakis a semmi és az unalom maradt tehát kívül a halál illúziójának körén. Ami *van*, az egyedül a semmi és az unalom szinonimapárjával körülírható nemlét. Hogy a semmi és az unalom szoros kapcsolata közvetlenül vonatkoztatható a *Nihilre* is, azt látványosan mutatja, hogy az *Unalom* a próza lazább föltételei között a vers költői tartalmát dolgozza ki: követi a *Nihil* cselekményvázát, motívumait és helyenként szófordulatait is. Mindegyelőtt a novella külső cselekményének csomópontjai megegyeznek a versével: az író egyes szám első személyben beszélő alteregója a vers és a novella kezdetén egyaránt ki-megy az utcára; mindkét szöveg elején éppen szakított szeretőjével; később mindkét hős találkozik valakivel, akivel idioszinkratikus értetlenség jegyében párbeszédbe keveredik. Végül mindkettő a halál körébe lép: a vers hőse a kiöltött nyelv metaforája révén brutálisan ad hangot halálvágyának, a novelláé pedig egyenesen egy halottaskocsira kapaszkodik föl és befészkel magát két hulla közé.¹⁹

S ha mindez nem elég: az *Unalomban* Karinthy helyenként szó szerint átveszi a vers fordulatait, mondatait is. „...a szeretőmre gondoltam, nagy, mérges pisztollyal főbe akartam lőni magam...” (*Nihil*: „(Még ott, volt szeretőmnél) arra gondoltam, / Hogy most meg kellene dögölni ...”). „Visszafordulok a József körúton...” (*Nihil*: „Aztán lementem a Rottenbiller utcán...”). „De hát mi a fontos akkor?” (*Nihil*: „Nem is az a fontos, hogy művészet-e / Vagy sem; ...”). A novella végi ásitás (unalomszimbólum) és a vers végi nyelvköltés (nihilszimbólum) szintén nem áll éppen messze egymástól. Ezenkívül a novellában Karinthy, egy Kosztolányira való utalás révén, tudatosan fogalmazza meg metaforátlanításra vagy rezonanciátlanításra való törekvését („eszembe jut egy barátomnak egy verse, ahol trombitának nevezi magát. De hiszen ez nem igaz, az ember nem trombita”), a verstelenítés eszközeit tehát. Ugyanakkor mint minden, a nihil téma is műfajsemleges a

¹⁷ Az *Unalom* visszautal a *Jó vicc* alapötletére: „Látja, ott a negyedik emeleten egy szenvedélyes természetű úr most harapja le a szeretőm bal fülét szerelmi elvakultságban”.

¹⁸ Az *Unalom* első megjelenése Bányai Elemér (szerk.): *Budapesti Újságok Egyesülete Almanachja*. 1912, 240–243. Kötetben: *Találkozás egy fiatalemberrel* (1913), *Két mosoly* (1922).

¹⁹ Lásd 11. jegyzet.

Karinthy-életműben. A vers nihilizmusának másik oldala ugyanis egy körülbelül egyidős Karinthy-humoreszkben bukkan fel: „Én most már többé nem foglalkozom semmivel. Én, barátom, a Semmivel foglalkozom.”²⁰ Végül az *Unalom* e mondatai: „az egész élet küzdelem az Unalom ellen. (...) Meg lehetne írni egy nagy filozófiai munkában, vagy verset lehet írni róla” – mintha megint csak a *Nihil*t modelleznék, mely – legalábbis formális szempontból – egyidejűleg vers és művészetfilozófia.

Nem mellesleg az *Esik a hó* című novella helyszínei (utca, kávéház) és a benne foglalt találkozás is megegyeznek az *Unalom* és a *Nihil* helyszíneivel. Ám ami ennél is fontosabb: miközben az unalom motívuma az *Esik a hó* mondatait is át- meg átszövi, ezúttal új elem csatlakozik hozzá. „Üljünk le és beszéljünk okosan; unatkozom.” „Unatkozom és okosan szeretnék valakivel beszélni: (...) De ti mind örültek és unalmasak vagytok.” Az unalom tehát az örület egyik váltószavává lesz itt. Bizonyosság rá a Karinthy *Kötéltánc* című regényében szereplő Kalp István kórképe. Hasonlóan a *Nihil* főhőséhez, Kalp – akit az író állítólag Károlyi Mihályról mintázott – elidegenedett, katatón személyiség: mindketten éles határt vonnak önmaguk és a világ közé, így képtelenek érzelmileg bárkivel vagy bármivel azonosulni. Kalp minden tettet a modernitás istene, a pusztaság ész irányítja, s mindazt, amit az épeszűek zsigerből tudnak, neki elme útján meg kell tanulnia és pusztaság rutinjából reprodukálnia – „emlékeznie” kell mindarra, ami számára ösztönös és természetes. S mivel a merő rutin az életből kilúgozza mindazt, ami benne megismételhetetlen: ezért valójában az unalom melegágya. Ami a *Nihil*ben csak közvetetten, a kiöltött nyelv metaforája által fogalmazódik meg, azt Kalp István nyíltan kimondja: a rezonanciamentes, tiszta ész valójában maga a téboly. Kalp legszívesebben hazamenne „közéjük, a boldogok közé, akik szabadon dühönghetnek, és okádkhatják a vért, nekimehetnek, akit gyűlölnék – állhatnak a fejük tetejére, és megnevezhetik a látomást”. Hozzátehetne volna: *és kiölthetik a nyelvüket* – amire a *Nihil* antihőse vágyik. Hogy a versbéli fiatalembert rezonanciaszegénységéből fakadó katatóniája megakadályozza csödbe jutott szerelme miatti gyászának kifejezésében („Már nem szeretem”), az kérdésessé teszi azt is, vajon korábban tudott-e egyáltalán szeretni. És ha irodalmi művek szereplőinek lenne léte a művön kívül, megkérdezhetnénk azt is, vajon a szerelmi csodáló okozta-e rezonanciaszegénységét és empátia-képtelenségét, vagy – ami lélektanilag sokkal hihetőbb lenne – eleve meglévő rezonanciaszegénysége tette már korábban is érzelmileg képtelenné a szerelemre.

Az unalom tapasztalata tehát a korai novellák tanúsága szerint nem más, mint újabb távlata a rezonanciaszegénységnek, az empátiahiánynak, a kapcsolódásokra való képtelenségnek, egyszóval: a szenvtelenségnek – mindannak, ami a *Nihil* hőst mozgatta, s amit ha éppen nem unalomnak és tébolyoknak, akkor közönynek nevez Karinthy. Egyik novelláskötetének ajánlásában ténylegesen egymás mellé kerül a két szó („átadom könyvemmet a hideg közönynek és unalomnak”²¹). Az unalom és a közöny az ajánlás címzettje – Karinthy fiatalon távozott első felesége – révén a halál kontextusába kerül tehát. Akár csak az író kamaszkori Petőfi–Reviczky-utánérzésében, amelynek témája szintén a közöny (*Közöny*, 1906). Ugyanakkor a *Nihil* és az *Unalom* szövegében nagyon is vannak indulatok, mint például a vers fiatalembérének egyoldalú vitája („Bíró dühösen ott maradt az utcán”), az időjárással folytatott küzdelem („akkor egy szélroham jött veszekedve / És

²⁰ Karinthy Frigyes: Egy ember, akinek abszolúte semmi érzéke a szimbolizmushoz. *Görbe tükör*, Athenaeum, Budapest, 1912, 175–180.

²¹ Az ajánlás teljes szövege: „Ezt a könyvemmet feleségemnek akartam ajánlani, aki a boldogság, a szépség, a jóság, az élet és az öröm volt e Földön és akit 1918 októberében megragadott és a Föld alá tiport gyűlölet és téboly mocskos magzatja: a dögvész. Most, hogy immár nem ő olvassa többé, ő, a szeretet és megértés, mint a többi – átadom könyvemmet a hideg közönynek és unalomnak, mely semmit meg nem ért, semmiben nem hisz, és mindent eltemet.” Karinthy Frigyes: *Gyilkosok*. Dick Manó, Budapest, 1920.

bevágta az ajtót. / A szélnek mondtam egy gorombaságot”), de még a kávéházban olvasott újságcikk („nem egyeztem meg vele”) is feszültséget gerjeszt. De hát hogy is lehetne itt összhang? Ez egy szétesett világ, amelyben minden csakis önmagát jelenti és semmi nem lép kapcsolatba semmi mással.

A novellában még erősebbek az indulatok, hiszen ha semmi sem valós, akkor bármi megtörténhet. Aki a *Nihil* hőiséhez hasonlóan maradéktalan korlátlanságra vágyik, annak érvénytelen a létezés, s ez esetben bármi megtehető, például beletaposhatunk egy embert a flaszterbe (*Unalom*: „Pofonverem, hogy elesik. Rátaposok, kitaposom a belét, széttapossom a flaszteren, mint egy rohadt barackot, csak egy folt marad belőle.”). Viszont ha bármi megtörténhet, akkor valójában semmi sem történik. Az *Unalom* és a *Nihil* morális súlytalansági állapotában a szenvedélyes indulati megnyilvánulások éppúgy semmiek és az érvénytelen létezés szakadékába hullanak, mint a szenvtelenség megnyilatkozásai.

Ugyanakkor az *Unalom* szövegében, akárcsak – mint láttuk – a *Nihil*ben, elidegenítő, ironikus köznyelvi fordulatok vannak elhintve. Például: „Az abszolút, az egyetlen igaz állapot tehát: az Unalom. Borzasztó.” Az utolsó szó híján a megelőző mondatot valóban „névértéken” kellene vennünk. A *borzasztó* azonban nyomban elveszi az élet a sokkoló állításnak, és az irónia vizeire evez (akárcsak az *Esik a hó* kötet *Könnnyek* című novellájában). Azután: „Az egész embernek semmi célja nincs. De igen, aszongya, mert az egész ember a társadalomért van. Igaz persze. De mi célja van a társadalomnak? Hja, úgy.” A filozofikus nyelvi környezetből élesen elütő és azon ironizáló köznyelvi beszédfordulatok (*borzasztó, aszongya, hja úgy, tamtadaram, ja igaz*) a versben és a novellákban egyaránt kioltják a másik fajta iróniát: a nihilizmus eredendő iróniáját.

Leejtett játékszer

Unalom, téboly, közöny. Mindháromban az elkülönülés a közös, az, hogy az alany leválik a külvilágról, mert hiányzik a tertium datur, az a metafizikai közös nevező, mely érzékelhetővé tehetné kint és bent eredendő egységét, röviden: mert hiányzik az idea, az eszme, melytől a fiatal író egyfelől szabadulni akar (ezért versének verstelensége), másfelől mégis képtelen létezni nélküle (ezért a kiöltött nyelv). „...játékszerem, az Eszme, kiesett kezemből” – olvassuk az *Unalom* utolsó bekezdésében. Ez a mondat kulcs a novella korábbi, álomszerű történéseihez. De kulcsmondat ez a *Nihil* szempontjából is, hiszen arról beszél, hogy milyen lenne a világ, ha megszűnne az ember által belevetített értelem, vagyis ha megszakadna az emberi imagináció világteremtő áradata, röviden: ha az emberi világból kivonnák az eszmét. Ha az ember nem *akarná* a világot. A világ ekkor elveszítené értelem-összefüggésének látszatát, és leleplezné eredendő értelmetlenségét. Erre tapinthatott rá Hatvany Lajos is, amikor Karinthy viceinek stílusáról azt állította, hogy „rémséges háttere van, a torznak, az idétlennek látott élet”.²² E mondatból nyilvánvaló, hogy az „idétlen” jelzőt Hatvany eredeti értelmében, azaz „idea nélküli” jelentéssel használja itt. Ha ez igaz, akkor a szó pontosan egybevág az „eszme elvesztésével”, vagyis az unalomnak azzal a metafizikai értelmezésével, amelyet a *Nihil*t övező korai novellákból, elsősorban az *Unalomból* olvastunk ki.

Ekként a *Nihil* sem művészetfilozófiáról, hanem az eszme nélküli élet pokláról szól. Hogy valaki olyasféle szélsőséges gondolatokra jutott a művészetről, mint a *Nihil* hőse, az csakis azért volt lehetséges, mert *játékszere, az eszme kiesett kezéből*. A „manifesztum” tehát az eszmétől, nem pedig a nőtől való elhagyatottság következménye. Ha nincs idea, akkor elvesz a nő és a művészet, velük együtt pedig az élet is. Ez a hiány teszi gondolatilag egységessé a verset. Az avantgárd művészetfilozófia nem a megoldás, hanem a probléma

²² Hatvany Lajos: *Harcoló betűk*. Gondolat, Budapest, 1981, 379. Idézi Beck: *A Nihil és vidéke*, i. m., 39.

Karinty versében – terméke, nem pedig fölszámolása az unalom és a közöny hipertrofikusra duzzadt tapasztalatának, vagyis a nihilnek.

A világ akarásának imént megpendített motívuma, ha hiány alakjában is, elárulja, hol keresendő a vers filozófiai forrásvidéke. Karinty egyik hőse, a már idézett *Könyvek* című novella hisztérikus nő monologistája két Schopenhauer-idézetet szegezett ki falára: „Az élet olyasvalami, aminek nem kellene léteznie”, és „Úgy látszik, nem érdemlünk jobbat e kettőnél: élet és halál”.²³ Előbbit a fiatal Karinty is mondhatta volna – az idealista jellegzetes észjárása ez, mely az életet nem tudja az ideából levezetni, ezért az előbbit véletlenszerűnek, esetlegesnek tapasztalja. A második a modern ember poláris észjárásának korlátairól szól – a tertium comparationis híján.

És pontosan az *eszme mint játékszer* elejtése kényszeríti ki a művészet létmódjára való végzetes rákérdezést a versben. A kérdés radikális föltevése ugyanis már önmagában egyet jelent a művészi gyakorlat fölszámolásával. Tudjuk: „nem fog a macska egyszerre kint s bent egeret” – ha a költő pontosan tudja, mi a költészet, akkor többé már nem költő. Aki a végső okot is be akarja vonni művébe, az maga elől zárja el az utat: a művészet intellektuális megközelítése fölemésztí magát a művészetet mint eleven, teremtő gyakorlatot. A *Nihil* nihilizmusa tehát mindenekelőtt a művészetre való rákérdezés önpusztító radikalitásában érhető tetten: a „manifesztum” föltárja, miként számolódik fel a művészet eszméje a rezonanciamentesség kontextusában. És a költői alany katasztrófája révén rávilágít arra is, hogy a művészet szabadságának korlátatlansága csakis a művészet érvénytelenségének árán valósulhat meg.

Végső esély

A *Nihil* úgy is zárulhatott volna, ahogyan Karinty egy korábbi költeménye, a *Naplómból*: „Elvégeztetett”.²⁴ A bibliai súlyú szóban rejlő abszolút véget a *Nihil* költője ennél nyersebben, a kiöltött nyelv halálos metaforájával nyomatékosítja. A két befejezés mintegy egymásban tükröződik: mindkettő egy illúzió végéről ad hírt. Nemkülönben a szoltárok paralelismus membrorum formuláira hivatkozó utolsó két verssor bibliai csengése a *Nihil*ben („most meg kellene dögölni / És kiöltetni a nyelvemet”) a *Naplómból* már idézett zárósorára rímel. Utóbbi vers már címében is az unalom és az abból kinövő nihilista tapasztalat forrását rejtő gyermekkori naplókra hivatkozik.²⁵ Ennél azonban fontosabb az „utolsó esély” vershelyzetének azonossága a két költeményben („Most vége. Ez volt, ez lett volna még / Végső esélyem”, illetve „Utoljára még elmentem volt szeretőmhöz” –

²³ Az első – melyet a novellában németül, de pontatlanul idéz Karinty – magyar fordításban így szól: „Mi voltaképp olyasvalami vagyunk, minek nem kellene lennie: azért megszűnünk lenni”. A második idézet pontos szövegalakja – kontextusával együtt – pedig: „És hogy a halál komoly valami, már abból is következik, hogy az élet, mint mindenki tudja, éppen nem tréfadolog. Alkalmasint nem is érdemlünk jobbat e kettőnél.” Mindkettőt lásd Schopenhauer: *A nemi szerelem metafizikája I. A halálról*. Ford. Schmidt József, Farkas Lőrinc Imre, h. n., 2004, 65. és 7. A novella Nietzsche *Imígyen szóla Zarathustrájára* is hivatkozik.

²⁴ A *Naplómból* pontosan egy évvel a *Nihil* előtt látott napvilágot ugyanott: a *Nyugatban* (1910/1.), és abban is közös a *Nihil*lel, hogy alcímként pontos datálással (1909. szept. 1.) jelent meg. A *Naplómból* Karinty verseskötetében közölt szerzői datálása („1907”) ennél fogva valószínűleg téves. Az itt használt szonettforma az 1910-ben indult *Die Aktion* című avantgárd folyóiratban közölt versek között is feltűnően gyakori volt (G. Heym, A. Ruest, E. Blatz stb. verseiben). Lásd még Beck András: *A gondolkodás börtönében. Kísérlet Karinty Frigyes művészetének értelmezésére*. In: *Uő.: Nincs megoldás, mert nincs probléma*. József Attila Kör – Pesti Szalon, Pécs – Budapest, 1992, 9–19., valamint Dolinszky Miklós: *Szó szerint. A Karinty-passió*. Magvető, Budapest, 2001, 25–26.

²⁵ Lásd 15. jegyzet.

„Végleg elbucsuztunk”). Erre felel a *Naplómból* bibliai hangütést kiteljesítő, egyszersmind adys tónusú, elégikus zárósora: „És most, uram, bocsásd el a te szolgád”. Ennek fényében nehezen tudok egyetérteni Beck Andrással, aki szerint: „Noha ennek a radikális lezárulásnak, mely a beteljesülés jézusi 'elvégeztetett'-jét visszahangozza, jelentése rejtélyes, aligha lehet kétséges, hogy valamiképpen az irodalmisággal való szakítás, és egy másfajta tájékozódás igényére utal”.²⁶ Úgy vélem, hogy egy „másfajta tájékozódás” esélyének felvetése valamiféle reménytelibb tónust vitt volna föl a vers vásznára. A *Nihil* és az alább taglalt *Találkozás egy fiatalemberrel* fényében úgy tűnik: a jézusi *consummatum est* a *Naplómból* végén nem az irodalmisággal való szakítás vágyát, hanem éppen az irodalomba való belépés szomorú elkerülhetetlenségét írja körül.

Karinthy ugyanis ráébredt, hogy az ideák világában csak akkor időzhet tovább, ha nem ír. Ha ír, akkor mindaz, amit papírra vet, irodalommal lesz. Hogy „elvégeztetett” az ideák paradicsomának elhagyása és az életbe (az irodalomba) való belépése azért, hogy az ifjú költő megdöglés helyett egyszer majd kivívhatta a meghalás jogát. „Itt ugyanis földi paradicsomnak kellene lenni, ezen a világon” – idézi Füst Milán a fiatal Karinthy kulcsmondátát.²⁷ Az ifjú idealista szenvedéstörténetének utolsó stációja a *Találkozás egy fiatalemberrel*. A novella ugyanis az ideához való rögeszmés ragaszkodáson túllépő, rezignált megoldást: a reménytelen küzdelem feladását is előrevetíti, eltemetve az élet ellenzékében harcoló fiatal író heroikus-tragikus korszakát. Amit a *Naplómból* költője így fogalmazott: „ez volt, ez lett volna végső esélyem”, a *Nihilé* pedig így: „Utoljára még elmentem...”, illetve „Végleg elbucsuztunk”, az a novellában így szól: „Emlékezz rá, hogy egyszer még, utoljára, találkoztál velem...” Mielőtt a látomás végleg útjára bocsátja az élet világában immár otthonra lelt védencét a siker, azaz a korrupció útján, „utoljára még” számonkéri tőle, hogy hűtlen lett az ideák világához, és hogy kézzelfogható műalkotások és javak aprópénzére váltotta – magyarán a lineáris időbe helyezte – a tökéletesség steril és testetlen eszméjét.

A látomás fiatalemberre nem találja az átjárót az idea és az élet között: ha enged az életnek, akkor vele a hazugságot, a valótlanyságot választotta, ha viszont kitart a tiszta idea mellett, az szükségképp halálhoz vezet, hiszen elszívja a levegőt az élet elől. A makulátlan igazság hónapja vágyik, ahol minden maradéktalanul azonos önmagával, és mentes az anyagba zártsággal járó töredékességtől és az élet zavaros mágiájától. Élet és idea összeérhetetlenségét a fiatal Karinthy hazugságként éli meg („Én gyűlöltem ellenségem, hazugság, hadd abba” – *Esik a hó*). Élni számára annyi, mint korrupcióban élni. Az igazság formája a halál: vagy élek és hazudok, vagy ragaszkodom az igazság ideájához és belehalok. A *Találkozás egy fiatalemberrel* viszont annak jele, hogy megszületett Karinthy fájdalmas döntése a súlyos gyermekkori ideafüggőségétől való elszakadásáról. „És csak tompán fáj már a seb” – a novella utolsó mondata arról vall, hogy az archaikus felnőtté avatási szertartásokon ejtett szimbolikus sérülés modernebb korokban sem megtakarítható.

A jelenés vége egy, a giccshatáron egyensúlyozó, szentimentális retorikai fogás révén a novella írásának kezdetével esik egybe. A novella tehát önnön elkezdődésével zárul, vagyis az író – a látomás fiatalemberének ironikus szavát kölcsönözve – egy „elég jó” novella révén illusztrálja az élet korrupcióját az ideális világ tisztaságával szemben. „Elég jó”: azaz csupán annyira jó, amennyire az anyagi világban jó lehet valami. S a fiatalembernek ez kevés. Ám akinek van füle a hallásra, az hallani fogja azt is, hogy a látomás fiatalemberének utolsó monológjába foglalt vádak sugallata szerint az ideák világából a valóságba való átlépés antropológiai elkerülhetetlenségébe időközben ő maga is beletörődött.

²⁶ Beck: A gondolkodás börtönében, i. m.

²⁷ Füst Milán: Találkozásom egy fiatalemberrel. A fiatal Karinthy Frigyes emlékezete (1955). In: *Uő: Emlékezések és tanulmányok*. Magvető, Budapest, 1987, 112–120, valamint Domokos Máttyás (szerk.): *A humor a teljes igazság*. In *memoriam Karinthy Frigyes*. Nap kiadó, Budapest, 1998, 27–34.

A fiatal Karinthy szellemi válságának forrása tehát – amint Beck is hangsúlyozza – no-tórius idealizmusa. Ezért, hogy sok korai írásában magának az ideának megsemmisítésére tör, s ezért számol le a versben a hagyományos művészettel is. Számára az eszme: rögeszme. Tipikusan fiatalkori tünetről van szó, egy elkerülhetetlen csatáról a felnőtté válás véres háborújában: a tiszta ideák angyalait meg kell ölni a művészi továbblépéshez és a szellemi értelemben való felnőtté váláshoz. Ehhez az írónak le kellett mondia a kényszeresen ismételtetgetett, egyre kínosabban kiüresedő „végtelen” hivatkozási pontjáról, mely életművét csaknem mindvégig fogságban tartotta (rá is játszik erre a „végtelen” ironikus ismételtetgetésével az *Unalom* lapjain is), és amely valójában prózáinak éppen leg-provinciálisabb mozzanataiért felelős.

A tudásvers

„Azt hiszem, mindig az élet húz ki minket a csávából” – vallja egy démonaival küzdő másik zseni. „Mindig tartogat valami meglepetést a tarsolyában. Megváltoztat bennünket, szétmorzsolja kínzó vágyunkat az erkölcsösség, a szavakkal ki nem fejezhető becsületesség után, megszabadít az elvesztett ártatlanság siratásától. Nem lehet úgy élni és dolgozni, hogy közben állandóan egy anygali tudat birtoklására sóvárgunk kielégíthetetlenül.”²⁸ Ez az anygali tudat, az ártatlanság elvesztésének csakis a halál árán való elkerülhetősége nemcsak Fellini, hanem a fiatal Karinthy életproblémája is volt, melyet a *Nihil*ben megfogalmazott művészi-filozófiai zsákutca révén megmutatni tudott ugyan, de meghaladni ekkor még nem. Az abszolútum elengedéséhez, az élet tökéletlenségének és az ideákhoz való megfeleltethetlenségének – a felnőtté válás föltételeinek – elfogadásához azonban nem zsenialitás, hanem éppen a zsenialitás meghaladására lett volna szükség.

Ezt Karinthy csak bő tízéves versszünetet követően ismerte föl: 1912 (az *Álom*) és 1923 (a *Hess, madár* és a *Halott* megjelenése) között – már ha hihetünk saját, nemegyszer megbízhatatlan datálásainak – mindössze egyetlen verset írt.²⁹ A *Nihil* képviselte irónia sikeres meghaladását olyan versei jelzik, mint a *Lecke* (1923), a *Méné, tekel...* (1924) és az *Előszó* (1926). Mindhárom a költészet szóbeli átadása, illetve a memória alapú tanulási folyamat témáját járja körül. Az *Előszó* Karinthyja a halálának tízéves évfordulója kapcsán kirobbant sajtóvita jóvoltából ismét fókuszba került Ady versét parafrázálta saját antiindividuális művészetszemléletének kimondására, a 19. század versmodelljétől való elhatárolódásra.³⁰ A *Méné, tekel...* a lélektől lélekig hagyományozást, az élettudáshoz való visszatérést hirdeti a 20. századi kataklizma egyetlen lehetséges föloldásaként, a *Lecke* pedig a *Méné, tekel...* „mondd utánam ezt” fölszólítását bontja ki, és transzponálja az emberi kapcsolatok szintjére („Megcsókoltalak, megmutatni, / Hogyan kell nékem csókot adni”; „Mindössze ennyi a titok, / De jaj neked, ha nem tudod.”). A három vers együtt arról tanúskodik, hogy Karinthynek utóbb sikerült megtalálnia a menekülőutat az irónia szorításából és az avantgárd korlátlan liberalizmusba csomagolt nihilizmusából – azon elvekből tehát, amelyeknek tarthatatlanságára a *Nihil*ben oly emlékezetes radikalitással világított rá. Itt, az újabb versekben – szemben a *Nihil*l – már nagyon is az a fontos, hogy a vers

²⁸ Federico Fellini: *Mesterségem, a film*. Ford. Székely Éva, Gondolat, Budapest, 1988.

²⁹ *Prologus egy cirkusz-filmhez*; első verseskötetében 1914-re keltezve. Önálló megjelenésének helye és ideje, ha volt, ismeretlen.

³⁰ „Hogy az Ady revíziós-kérdés legaktívabb szorgalmazói között voltam, mégsem szóltam hozzá? Szintén felületes megállapítás. Mert azóta megjelent egy verseskötetem, s a kritikuskak tudnia kéne, hogy például egy ilyen verseskötet is válasz vagy legalábbis hozzászólás” – figyelmeztet egy interjúban, az *Előszó* Ady-parafrázisára célozva. Lásd Fráter Zoltán: *Mennyei riport Karinthy Frigyessel*, 194.

művészet-e, vagy sem. Viszont immár egyáltalán nem az a fontos, hogy jól érezzék magukat az emberek, hanem hogy – elvetve a *Nihil* mintáját – az iróniát az olvasónak komoly egzisztenciális munkát és életfeladatot kínáló tudásra cseréljék („de jaj neked, ha nem tudod”). Szemben a *Nihil*l, a tudásversek nem ismerik a pusztá létezés elvont, modernista fogalmát. A tudásnak ebben az archaikus fogalmában a valódi létezés egyszersmind tudás is. Hogy ezt követően Karinthy csakhamar rátalált a szabadvers műfajára, mely bizonyos fokig visszaautal ifjúságának monologisztikus novelláira, és amelyet immár közvetlenül az előbeszéd formált – az már szerves folyománya volt Karinthy ráébredésének a szóbeliség kardinális szerepére a költészet premodern hagyományozásában, és felélesztésének szükségességére a 20. század széteső, tárgyiasult világában. Csupán néhány évvel az említett versek után, még első verskötetében sorolva, megjelent ugyanis Karinthy első szabadverse: egy *Jób könyve*-parafrázis („Átkozd meg a világot s halj meg...”, 1929), melyet a következő évtizedben egész kötetnyi hasonló követett. Szabadverseit műfaji értelemben az avantgárd és a neoklasszicizmus kibékítéseként írám le, hiszen egyszerre képesek nyújtani a modernség izgalmát és a klasszicitás patináját.

Karinthy már a *Nihil*l rámutatott arra, hogy számára a „manifesztumban” körvonalzott avantgárd művészetértelmezés zsákutca – de alternatívát akkor még nem tudott fölmutatni. A kiöltött nyelv metaforája erről az alternatívahíányról, a művészet és az élet egyidejű elvesztéséről szólt. A világháborúnak és következményeinek traumája, az egyéni vagy kollektív megújulások és újrakezdések radikális fordulatainak kora, az 1920-as évek neoklasszicizmusának talaján újraformálódó szellemi környezet azonban Karinthy segítségére volt művészetszemléletének és világnézetének megújításában s benne a vers és a költészet újraértelmezésében. Ebben az új értelmezésben a vers – összhangban a költészet archaikus szerepkörével és a neoklasszicizmus modern követelményével – eredendően nem érzéseket, hanem tudást közvetít. Ehhez a közvetítés semleges, távolságtartó technikája helyett a szóbeli átadás személyes autoritására volt szüksége. Mert Karinthy „tudásversei” nem az információ alapú modernista tudásfogalmon nyugszanak, nem elvont ismeretet, hanem élettudást közvetítenek. Az élettudás – a tudás archaikus koncepciója – márpedig nem ismeri a semmi fogalmát, mert mindenhol létezészt érzékel. Ugyanakkor ez a tudásfogalom egyfelől közösségi természetű, így az individuuum alárendelődik és föloldódik abban; másfelől természeténél fogva csakis személyközi kapcsolatokban, magyarán élőszóban adható tovább. Ez az irodalom archaikus állapotához visszanyúló tudatos művészi mozdulat volt az, ami egyszerre segítette meghaladni a zseniközpontú művészetszemléletet és az avantgárdot, becsatornázva Karinthy művészetének kései hullámát az európai neoklasszicizmus áramlatába. Ez már nem a *Nihil* végletes tárgyszerűsége. Inkább egy magasabb, integratív objektivitás, amely – szemben a *Nihil*l – nem a személytelenből, hanem a személyfölöttiből fakad.

Appendix: Osvát nevet

Beck András éles szemmel rögzítette, hogy a *Nyugatot* szerkesztő Osvát Ernő szigorú alakja milyen közel áll a fiatal Karinthyhoz.³¹ Osvát, a szépirodalom papja hasonló dogmatikus szigorral állt ki a klasszikus irodalomfogalom mellett, mint a huszoneves Karinthy az irodalom ellen. Osvát potenciális irodalmi életművét, a fiatal Karinthy pedig az irodalmiság eszményét áldozta föl idealizmusáért cserébe. Osvát aforizmáit, egyetlen kötetben eléfő írásait, melyek mind posztumusz jelentek meg, a hallgatás formáinak tekintem. S azzal, hogy voltaképp akkor sem írt, amikor írt, Osvát – amint Beck is megfigyelte

³¹ Beck: Közelebb a *Nihil*hez, i. m., 68.

– tulajdonképpen megvalósította a fiatal Karinthynak a művészet és élet összemosásáról szóló, a *Nihil*ben lefektetett ironikus gondolat kísérletét.

Beck szerint Karinthy e hasonlóság ellenére „tisztelenül és lekezelő” módon tünteti föl Osvátot a *Nihil*ben. Ez az állítás azon a föltevésen alapul, hogy a költő Biró Ernő versbéli figuráját Osvát Ernő alteregójának szánta. Valójában nem látszik ez többnek egy irodalmi legendán nyugvó közmegegyezésnél, melyet Beck érvelés nélkül vesz át. Pedig éppenséggel szólnának mellette érvek. Például Osvát teli szájú nevetése Dezső Alajos remek skiccén az *ős-Így írtok ti* legutolsó oldalán.³² Úgy fest, hogy valójában éppen a Karinthy-humort a *Nyugatból* kirekesztő Osvát a zárókő a legendás karikatúrákötet végén. Amíg a *Nihil* színpadán ágáló költő még ragaszkodott saját igazához „Osvátéval” szemben, a következő évben publikált karikatúrákötetben már átengedi Osvátnak az utolsó szó jogát. A hieratikus szigorú szerkesztő ezzel, bár potyautasként, maga is részese lesz legalább a rajzos karikatúrák vonulatának. Meghívása az *Így írtok ti*be nagyon is könnyen lehetett az Osvát és Karinthy közötti feszültség feloldásának kísérlete. Füst Milán szelíden ironikus Karinthy-memoárjainak egyikéből tudjuk, hogy a két férfiúnak valóban volt vitája egymással.³³ Ráadásul Füst memoárjában a Duna-korzón Osváttal lázongva vitakozó, botjával (kardjával?) harciasan hadonászó fiatal Karinthy Don Quijote-i alakja megöklentően emlékeztet a *Találkozás egy fiatalemberrel* lapjain az ideához heroikusan ragaszkodó alteregóra. Még a Duna-parti helyszín is egyezik. Füst ifjú költője a harcos öntudat páncéljába igyekszik rejtetni önismeretének bizonytalanságait, hasonlóan a *Nihil* – kétségbeesését radikális nézetekkel sikertelenül leplező – fiatalemberéhez. Egyáltalán nincs kizárva tehát, hogy a Biró = Osvát toposz mégiscsak helytálló, és hogy Karinthy ezzel a verssel vezekelt Osváttal szembeni korábbi éretlen viselkedéséért. Ahogyan az sem zárható ki, hogy az Osvát (valós) konzervativizmusából és a Karinthy (vélt) modernségéből fakadó feszültséget a skicc a nevetés terápiájával próbálta – korántsem tisztelenül – föloldani.

Abban sem látok semmi rejtélyeset, hogy Osvát leköszölte az állítólag ellene irányuló verset. Hiszen ha Biró figurájában Osvátot ábrázolta is Karinthy, akkor sem Biró az, akit a vers megalázó helyzetbe állít, hanem az életét egzisztenciális csődbe kormányzó kezdő író. Az utcán faképnél hagyott Biró kényelmetlen helyzetbe legfőljebb pár percig áll fenn, az ifjú titán csődje viszont tartós. Ezt bizonyítja a vers folytatása és befejezése, amely végső soron e csőd kiúttalanságának beismerése. Osvát, ha magára ismert is Biró alakjában, az akkor sem lehetett dehonesztáló a számára tehát. Ha a művészetnek valóban olyan alapkérdéseiről folyt a vita Osvát és Karinthy között, mint amilyenekről a versben, akkor Osvát elkönyvelhette magában, hogy vitapartnere a *Nihil*ben fölülbírálta a korábbi vitáikban képviselt harcos elveit. Ezek az elvek aligha a fiatal Karinthy avantgárd iránti lelkesedésén nyugodtak. Hiszen a „neo-impresszionizmusról” – amely Beck szerint nem más, mint a futurizmus – éppen Biró beszél az ifjú költőnek, nem pedig fordítva. Mellesleg nehezen hihető, hogy a futurizmusra éppen a viszonylag konzervatív szerkesztő hívta volna fel kezdő pályatársa figyelmét. De valójában nem is az a fontos, pontosan mit értett Biró vagy Karinthy neo-impresszionizmuson. Nem a konzervativizmus és az avantgárd állhattak szemben Osvát és Karinthy vitáiban: Biró aligha azért ingerelte vitára Karinthyt, mert a „neo-impresszionizmus” túlságosan konzervatív vagy túlságosan avantgárd lett volna számára. Hanem inkább azért, mert az pusztán az irányzatok egyike volt: mulékony, és

³² A skicc felirata: *Osvát nevet*. Lásd Karinthy Frigyes: *Így írtok ti. Irodalmi karikatúrák*. Modern Könyvtár, Budapest, Athenaeum, s. d. [1912] Lásd ehhez Karinthy Frigyes: *Így írtok ti*. Az első kiadás teljes, gondozott szövege. Szerk., komm. Reményi József Tamás – Tarján Tamás, Matúra Klasszikusok, Ikon, Budapest, 1994. E kiadás bírálatát lásd Dolinszky Miklós: *Így írtok ti. Holmi*, 1996/1, 141–143.

³³ Lásd 26. jegyzet.

kiszolgáltatót a művészettörténeti divatok hektikus változásainak. Mert lehetett róla karikatúrát írni.

S mivel Karinthy szerint semmilyen izmus nem hoz megváltást, ezért „mindent abba kell hagyni”. A művésznak éppen a művészettől kell megváltania magát. Ezek a viták – Füst idézett írásából sejtethetően – a generációs küzdelem közhelyes szcenárióját követhették. Csakhogy a vers végén éppen ez a „mindent abba kell hagyni” fut zátonyra. Az utolsó strófában kiderül ugyanis, hogy ha az eszmétől való menekülés jegyében a kezdő író valóban *mindent abbahagy*, akkor a művészettel együtt saját élete is ellehetetlenül, hiszen idea nélkül nemcsak az alkotás, de a létezés is lehetetlen, s ami marad: pusztán biológiai vegetálás, vagyis a nihil. A csódnak ezzel a közvetett beismerésével és Karinthy kinyújtott békejobbjával Osvát inkább elégedett lehetett, hiszen önmagát láthatta igazolva.

Ebből a meaculpából – ha valóban az volt – a legkevésbé se arra következtessünk, hogy a fiatal Karinthy vissza akart volna térni az 1909 előtti verseihez. Utóbbiak, tanúskodjanak bármekkora tehetségről, mégiscsak a 19. századi magyar költői hagyomány epigonális folytatói voltak. Inkább arról van szó, hogy a hagyománnyal való szakítás belső és külső imperatívuszát egy újabb avantgárd mozgalom kreálása helyett az érett Karinthy magának a versműfajnak a tudásban rejlő eredetéhez és szóbeli életmódjához, mondhatni: a kultúra másodlagos (muzeális) állapotából az elsődleges állapothoz való visszavezetésként értelmezte. Míg az avantgárd – a haladás 19. századi ideológiájának jegyében – valójában továbbra is az idő foglya maradt, addig Karinthy neoklasszikus fordulata az élettudáshoz tért vissza. Az élettudás az, ami fölülírja az izmusokat, mivel igazsága időtlen, és nem függ történelmi változásoktól. Annak a „tartalomesztétikának” a terméke, amely a leginkább közérthető versformákat szükséges rosszként használja, s amelyek föloldódnak az általuk közvetített tudásban. Akárcsak a görög ókor versbe szedett és énekelt törvényei: minél hagyományosabb a forma, annál előzékenyebben engedi át a teret a továbbadott tudásnak.³⁴ Mindent egybevetve akár úgy is fogalmazhatunk: Karinthy e neoklasszikus fordulata bátrabb és radikálisabb volt, mint korábban az avantgárdé.

---

³⁴ Lásd Platón: *Törvények*. Ford. Kövendi Dénes. In: *Platón Összes Művei* III. Európa, Budapest, 1984, 583–585., 734–735., valamint Pszeudo-Arisztotelész: *Természettudományi kérdések*. In: Ritoók Zsigmond (vál., ford. bev., jegyz.): *Források az ókori görög zeneesztétika történetéhez*. Akadémiai, Budapest, 1982, 524., 124. jegyzet

EMBEREKNEK FORDÍT

Tóth Krisztina: Szeleknek fordít

Tóth Krisztina legutóbbi verseskötete, a *Bálnadal* a költészet haszontalanságának, sőt, kárteknységének szólamával ért véget. Az indulatos versbeszélő felpanaszolta a költők önzőségét, élehetlenségét és művük hazugságát, csalárdságát, azt, hogy „csak még többet szenvedünk miatta”. Többen ironikusnak vélték a szóban forgó záróverset, mint ami a kultúraellenes barbárságot állítja pellengérré, de könnyen lehet, hogy ez túl kényelmes és magabiztos olvasat. A vers kifogásait érdemes lehet komolyan venni: ahogy Tóth Krisztina egész életműve komolyan veszi a költészet létjogosultságának problémáját, és minduntalan szembenéz a kérdéssel, hogy mi végre is a líra. Költészete sok explicit és implicit válasszal szolgál, és nincs ez másként legújabb, az elmúlt hat év verseit felvonultató *Szeleknek fordít* kötetben sem.

A legfontosabb implicit válasz továbbra is a magas formakultúra, legyen szó kötött-szabályos versformákról, metrumról, a szótagszám megtartásáról, látványos vagy épp visszafogott rímelésről. A gondos műforma Tóth Krisztinánál sosem technikai kérdés, pláne nem a költői tudás fitogtatása, hanem mindig szemléleti összefüggése van. Mindezekelőtt kitartó bizalom abban, hogy még a legfelforgatóbb tapasztalatok is formába önt-hetők, vagyis szembe lehet nézni velük, ha nem is feldolgozni, de birokra kelni, aztán a kifejezésben elrendezni és ezáltal mások számára is megoszthatóvá tenni, felkínálva a szembesülést. Másként szólva: ez a költészet afirmálja az integráns traumareprezentáció legitimitását. A forma melletti kiállítás más szempontból is meghatározó: alighanem Tóth Krisztinára is igaz, hogy a válogatott verseit írja, mind mennyiségük, mind cikluson-kénti elrendezésük magas fokú arányérzékről tanúskodik. S az is a megformáltság, a bevált formához ragaszkodás része, hogy Tóth Krisztina nem a látványos újragezdek költője, életműve sokkal inkább a finom elmozdulások jegyében alakul, miközben bámulatosan sok mindenre képes.

Ez a költészet továbbra is erősen követi a klasszikus modern hagyományát, nemcsak formai fegyelmében, hanem a lekerékítettségben, a motívumok gondos elrendezésében és összevarrásában, a zenei jólhangzás mellett a találékony képi fantáziában. Persze a késő modern disszonanciák, váratlan asszociációk vagy a hétköznapi világ evidens jelenléte legalább annyira jellemző. Az avantgárd formabontás viszont csak nagyon mérsékelten érhető tetten, ugyanakkor az egyes képekre (kevésbé azok összekapcsolására) vonatkozó, főleg francia ihletésű szürrealizmus, valamint az álomlogika az új kötetnek is erőteljes irányvonala. Posztmodern nyelvjátékokra, regiszterkeverésre és fékezetlen intertextualitásra most sem bukkanni, miközben a költői hagyományokon

Magvető Kiadó
Budapest, 2025
80 oldal, 3499 Ft

nyugvás, a mások hangjának megkerülhetetlensége még mindig magától értetődő szemléleti alapja Tóth Krisztina lírájának.

Amelyben ezúttal is a szubverzív tapasztalatok szólalnak meg legerősebben, sőt, a *Szeleknek fordít* az életmű eddigi legsötétebb, legkomorabb darabja, a kötet elején még fel-feltűnő játékoság és humor egyre inkább visszaszorul. A megrendült emlékezés, az idő és a mulandóság, a test romlása, a legközelebbi szeretetkapcsolatok sérülékenysége és fájdalmai, a bármikor és bárhol felbukkanó kegyetlenség a versek alapvető tapasztalatai közé tartoznak. A költemények személyes hangon szólnak, de kettős visszafogottság jellemző rájuk: egyrészt bármennyire áthévíti őket a megéltség és az érzelmesség, tartózkodnak az alanyiságtól, vagyis a csak privát- esetleges-különös mozzanatok sorjázásától, valamiféle életrajzi metakeret létrehozásától. Másrészt a közvetlen vallomásosság és önfeltárulkozás helyett a versek rendre tárgyakon keresztül juttatják szóhoz a szubjektum belső világát, amivel mások számára is hozzáférhetővé teszik a beszélő tapasztalását, és a tárgyak felmutatása által létrehoznak egyfajta többértelműséget. A tárgyak ráadásul sokféleképpen jelennek meg a kötet verseiben: van, hogy eleve metaforák, mint az *Égősorban*, ahol a címadó tárgy az élet fonálának allegóriája. Máskor amolyan talált objektumokként bukkannak föl, és a költői szubjektum váratlanul fedez fel bennük valamit, mint a *Takarítószekrényben* a zöld flakon, amely egy énekes sztárra emlékeztetve a tárgyak titkos, rejtett életét villantja fel – annak a *Világadapter* című kötetben megszólaló, Nemes Nagy Ágnesre emlékeztető képzetnek a jegyében, amely szerint a világ dolgai rímelnék egymásra, a költészet feladata pedig ennek észrevése. Megint máskor a tárgyak a költői énhez tartoznak, ezért eleve az ő és a kapcsolatai révén, történetek és emlékek nyomán telítődnek jelentésekkel. Ennek egyik legszebb példája rögtön a kötetnyitó *Mi legyen*, amely így kezdődik: „Mi legyen kérdezem ezzel a sok CD-vel itt sorakoznak dobozban / ezek szóltak amikor szeretkeztünk főztünk utatunk mi legyen / üres tokok borítók összekarcolt korongok címek hol van / az a sok-évnnyi dallam ki játssza őket újra egyszer le nekem” (5.). Figyelemre méltó, hogy a hosszúra nyúló, zaklatott sorokat most is rím, a forma tartja kordában, tereli mederbe. A vers végül a megmaradt tárgyak számbavétele és sorsuk latolgatása után a halál küszöbére érkezik, ami az új kötet egyik jellemző elmozdulása: a múlt és a jelen fájdalmas kapcsolata mellett, illetve helyett a versek egyre inkább a jövő felé sandítanak, és az érkező halálra figyelnek föl.

Nagyon szép és megrendítő az *Edényfogó* című vers tárgyiassága. Itt a címadó tárgy rögtön mint átértelmezett látvány jelenik meg, és csak a második sorban válik világossá, hogy egy hétköznapi tárgy indította be a költői képzeletet: „Sápadt, kéregető tenyér. / Kimosott edényfogó kesztyű: / összegyűrt textilöble ráncos. / A hosszú szegítésben összemert.” Némi késleltetés után a kesztyű az anya kezét idézi fel, majd meglepő módon az anya megtestesítőjévé válik, a beszélőt pedig a lábos személyesíti meg – és azt a jellemző hétköznapi helyzetet, hogy az emberek általában egyetlen edényfogó kesztyűt tartanak, a vers az anya nem teljes odaadásának kifejezőjévé értékeli át, a lábos és az egy szem kesztyű pedig az interszubjektív viszony hordozójává válik: „Vajon mit kérsz, anyám? / Gyűrött, pecsétés kéz vagy. / Nincs a kesztyűnek párja. / Tudod, mindig csak egy volt. // Kevés ölelni, felemelni. / Forró kislábos, láztól / gyöngyözve, párologva / vártam: hozzám se értél.” Ezt követően a kesztyű további jelentéseket vesz magára, hogy aztán a vers lekerekítésében immár az anya-lánya kapcsolat megannyi gyötrelmes és visszavonhatatlan tapasztalatával telítődve újra a tárgy szinte póre látványa zárja a szöveget: „Csak ez a sápadt, fél pár / emberkézforma kesztyű” (68–69.).

A kötet másik jellemző verstípusában nem feltétlenül egy tárgy, hanem inkább egy hétköznapi élethelyzet áll a középpontban, és egy váratlanul fellépő esemény, egy felbukkanó látvány vagy emlék gyűjtja be a verset, elvezetve valamilyen felismeréshez, kérdéshez vagy fordulóponthoz. Leginkább a kötet első ciklusa bővelkedik ilyesfajta epikus-narratív jellegű költeményekben, amelyek egyetlen szóból álló címet viselnek, így épp visszafogottságukban ébresztenek várakozást. Az idetartozó legjobb versek nem csupán

kibontják a központi motívum jelentésrétegeit, hanem kibillentik és akár az ellenkezőjére fordítják a szöveg hangulatát, vagy éppen meglepő léptéket váltanak. Ilyen az *Április*, amelynek első mondata akár egy tárcza felütése is lehetne (a prózaírás ennyiben a költő Tóth Krisztinát is befolyásolja): „Vágtam a hajad az áprilisi kertben.” A fordulatot az hozza, hogy felbukkan egy rigó, és csőrébe kapja az egyik levágott tincset, felröppenve vele az ágra. Az alapvetően derűsen taglalt vers az utolsó versszakban hirtelen gellert kap, ahogy felseljlik a halál képzete, és ebben rejlik a költemény fő esztétikai erőforrása: „Kinevettük a bajszos rigót. / Fészket rak, mondtad. Lesöpörtem a vállad. / Újjászületni hol fogunk, ki kezdte / halálunk fészket kibélelni, mondd?” (21.) A *Bója* szintén bensőséges helyzetet szólaltat meg, és itt a Másik látványa indít el olyan képzeteket, sejtelmeket, amelyek racionálisan aligha igazolhatók, nincs bölcséleti fedezetük, de épp az ilyen alig kimondható, alig megfogalmazható pillanatok nyitnak kaput az ember életében valamilyen magasabb rendű létezés felé. A vers a jelen felől nem a múltba, és nem is a jövőbe tekint, hanem az időtlenbe. Csak két szép sorpárt idézve (az elsőt Pilinszky is írhatta volna): „Naptól meleg a vállad, / ismerem ezer éve”; „Mikor még sirály voltam, / egeden átropültem” (16.).

A *Szeleknek fordít* sokszínűségét további verstípusok is jelzik. Egyes daraboknak az a jellegzetes vonása, hogy a korlátozottságként értett szubjektivitást oly módon lépik át, hogy a versbeszélő amolyan mindentudó szerepbe kerül, és olyasmikról ad hírt, amik rejtve maradnak az egyes emberek előtt. Egymásba fonódó sorsok, némán egymás mellett zajló életek rajzolódnak ki ezekből a mély szolidaritással áthatott versekből. Jellemző, hogy a „helyszín” nemzetközi: messzire kerültünk már a 2009-es *Kelet-európai triptichon* versben megjelenített térségi elesettségtől és tanácstalanságtól. Az epikus versek mintegy ellenpontja a már az előző kötetben is megjelenő haikuk sora, amelyek pillanatképeként villantják fel Tóth Krisztina lírájának fő érdeklődési köreit. Ott vannak még az emlékező vagy köszöntő hommage-versek, amelyek közül kiemelkedik a Vörös Istvánnak ajánlott *Nénibácsi* fanyar humora a nénisedő bácsi és a bácsisodó néni költőkről, akik az irodalomnak áldozott élet kárpótlásaként éheznek a díjakra. S bár a posztmodern nyelvjáték tényleg nem Tóth Krisztina védjegye, a Parti Nagy Lajost köszöntő *Mintamókus* üdítő módon szúr oda a végzetes kultúrpatoszban szenvedő Márai-idézetnek, és külön fricska (no meg a kiadó nagyvonalúsága), hogy épp a Magvető szlogenjéről van szó: „És már tudom, hogy csak az ember odvas”. A legutóbbi kötetre jellemző sorozatversek (szintén alighanem a prózaírás ihlette a *Bálnadal* azon szövegeit, amelyeknek a címében is megjelenik a tér szó, és rendre valamilyen tér köré épülnek) most visszaszorulnak, csupán három egymásra rímelő költemény alkot miniszériát. Az utolsó darab két utolsó szava fogalmazza meg a köztük lévő kapcsolatot: zavarodott világ. És bár a közéletiség, a politikai költészet már egy ideje nincs jelen Tóth Krisztina költészetében, most épp a zavarodott világ égisze alatt szólal meg a kötet egyik csúcspontja, az általános romlást kérlelhetetlenül sorjázó, késleltetésre épülő *Hell*, amely bár talán helyenként nem szerencsés módon kerül közel Erdős Virág költészetéhez („a szatyros néni, fél szemén tapasz / a műszempillás, tetovált kamasz, / a párdükkörmű lány a mekiben, / az ugyanolyan mintás dzsekiben”), végül épp azért is válik átütővé, mert a pusztuláshoz közeledést („mindenre kiül a halála”) a beszélő önmagára, sőt, úgyszólván az olvasóra is kiterjeszti: „a saját arcod, mikor feladod” (39–40.).

Végül mégsem ezzel, hanem egészen különös módon a feltámadás reményével?, sejtelmével?, képzetével? zárul a kötet. A *Fészek* az egész eddigi életmű egyik magaslati pontja, amelyben nagyon sok minden összeér ennek a nagyszerű lírának a sajátosságaiából: az álomlogika, az asszociatív emlékezet, a tabu alá eső fájdalmak és szégyen kibontása, a családi szál, a tárgyiaság által felkínált önszembenézés, az élővilág egészére kiterjedő szolidaritás. A vers megbonthatatlan egész, amelyből nehéz idézni, és azon sem lehet csodálkozni, hogy a szerző a legutóbbi pécsi estjén nem szerette volna felolvasni. De a költemény már önmagában igazolja a költészet létjogosultságát: kevés olyan dolog van, ami ennyire közel férközik a törekény emberi lény érzelmeihez, fájdalmaihoz és reményeihez.

„KÉSVE ÉS ELŐSZÖR...”

Az eredetiség és az elsőbbség ideológiái a magyar neoavantgárdban

Müllner András: *Neoavantgárd mozaik. Tanulmányok, kritikák, esszék*

1. Bevezetés

Müllner András tanulmánykötete szerzőjének a magyar neoavantgárral kapcsolatos kutatásait összegzi. A *Neoavantgárd mozaik* erősen retrospektív jellegű, a súlypontját alkotó írások a könyv megjelenésekor tíz-tizenöt-húszévesek voltak; erre az előszó is utal. Mindezenre Müllner kutatói pályáját végig meghatározta a magyar neoavantgárd története és elvi problémái iránti érdeklődés, a Fogarasi Györggyel közös *Rátévedések* kötettől kezdve a *Tükör a sötétséghez* című könyvterjedelmű *Kollapszus orv.*-elemzésen keresztül a *Neoavantgárd mozaikig*.¹ Amennyiben előzetesen szeretnénk meghatározni Müllner vizsgálódásainak irányzati/szellemi karakterét, akkor a legfőbb hatásokat a dekonstruktivista kritika, ezen belül annak hazai válfaja, a szegedi deKON-csoport környékén kell keresnünk. A dekonstrukció szolgáltatta Müllner számára azt a megközelítésmódot és eszköztárat, melynek segítségével alternatívát tudott nyújtani mind a neoavantgárd történetének hazai emlékezetét uraló (hol heroizáló-mitizáló, hol a szaknyelv köntösében jelentkező) anekdotizmushoz, mind a magyar neoavantgárd kutatásának szinte kanonikussá vált útjához, az alkotóművész és a művészetkritikus szerepét nagyon sikeresen egybeolvasztó „Beke László-paradigmához” képest.

A magyar neoavantgárd kutatásának egyik fő (bár nem kizárólagos) irányát sokáig a Beke által emblematisztikus érvénnyel (és igen erős autoritásigénnyel) képviselt megközelítés jellemezte. Ennek jegyeiként említhető a művész és az értelmező közötti perszonálunió, a szubkulturális bennfentesség, az aktív jelenlét a szcena történéseiben, a művészek által messzemenően akceptált teoretikus fölény, illetve az információs tőke birtoklása, mely fontos szerepet játszott a korszakot jellemző informá-

¹ Doktori disszertációján (*Neoavantgárd szövegek posztstrukturalista olvasatai*. Szeged, 2001) túlmenően lásd: Fogarasi György – Müllner András: *Rátévedések*. Szeged, JATE Irodalomelmélet Csoport – Ictus, 1998; Müllner András: *Tükör a sötétséghez*. Erdély Miklós *Kollapszus orv. című kötetéről*. Budapest, Magyar Műhely Kiadó, 2016. Noha Müllner *A császár új ruhája* című könyve (Budapest, Typotex, 2007) nem foglalkozik a neoavantgárral, egy tanulmány erejéig (*Az anekdotáról*) itt is felmerül a téma. E tanulmány be is került a *Neoavantgárd mozaikba*, annak egyik legfontosabb, tanulságokban leggazdagabb egységét képezve.

Magyar Műhely
Budapest, 2023
378 oldal, 3750 Ft

cióhiány² leküzdésében. Az itt tárgyalt megközelítésmód másféle, melyben közrejátszik, hogy Müllner egy újabb és Bekéhez képest fiatalabb kutatógeneráció képviselője, melynek számára az államszocializmus által meghatározott viszonyok már történelemmé, illetve filológiai tárggyá váltak, míg a fent vázolt „Beke-paradigma” összetevői és funkciói a hatvanas-hetvenes évek magyar kultúrájába beékelődő, ott zárványként létező hazai neoavantgárd sajátos feltételei között kaptak kiemelt jelentőséget.

Müllner szövegeit erősen meghatározza a neoavantgárd körüli diskurzusokat jellemző dichotomikus szemlélet lebontása, valamint a szövegeknek és a szöveggént felfogott egyéb műveknek a figurativitás legapróbb részleteire ügyelő olvasása. A kötetbe foglalt írások talán legfőbb karakterjegye az amerikai képzőművészeti kritika, illetve a posztstrukturalista és dekonstruktivista szövegértelmezés felismeréseinek együttes alkalmazása. Írásai ezzel együtt egyik dimenziójuk szerint sajátos historiográfiai távlatba kerültek, noha mindez semmit nem von le értelmezéseinek fontosságából és aktualitásából. Ennek említésekor a kilencvenes és kétezres évek irodalomelméleti vitáira gondolok, melyek során egy kompetitív mozzanatokkal erősen átszőtt erőterben zajlott a dekonstruktivizmus, a hermeneutika, illetve (többek között) a cultural studies meghonosodása a hazai irodalomtudományban.

A kötet írásai, túl azon, hogy a neoavantgárd törekvésekhez kapcsolódnak, nagyon szerteágazók, nem véletlen, hogy a szerző a „mozaik” szóval összegezte őket művének címében. Az első fejezet írásai az eredetiség problémáját és az ehhez kötődő ideológiákat járják körül, a második fejezet tanulmányai pedig az életrajzság-önéletrajzság kérdéseit vizsgálják, elsősorban Hajas Tibor és Erdély Miklós bizonyos szövegeit illetően. A harmadik fejezet a magyar neoavantgárd médiahasználatának és médiafelfogásának formáit elemzi, a negyedik pedig (mely nagyjából a kötet teoretikus centrumát alkotja) az allegória és a montázs viszonyát tárgyalja, elsősorban a konceptuális művészetre, illetve (és megint csak) Erdély Miklós munkáira helyezvén a hangsúlyt. Az ötödik fejezet kisesszét, katalógusba szánt írásokat, illetve recenziókat tartalmaz, többek között Kappanyos András, Kálmán C. György, Hajas Tibor köteteiről. A bemutatás módjával nem a tanulmányról tanulmányra haladás lineáris útját és az összes szöveg megvitatását választottam (azért sem, mert egyes írások annyira tömények, hogy egyenként történő érdemi bemutatásuk vállalhatatlanul hosszú kritikát eredményezett volna), csupán kijelöltem a számomra legfontosabb kérdésköröket, és ezekhez kapcsolok majd idézeteket, példákat, megállapításokat.

2. Mítoszkritika, kultuszkritika, eredetkritika

Müllner írásai nagy terjedelemben és részletekbe menően foglalkoznak a magyar neoavantgárd kultikus megközelítésével, az alkotók heroizálásával, valamint az egyes alkotók által bejelentett eredetiségigény-koncepciók bírálatával. A hazai neoavantgárd történetével, emlékezetével, aktualitásával foglalkozó kutatók számára jól ismert tényező, hogy az ideköthető diskurzusokat a mitizálás, a heroizálás, a kultuszépítés motívumai szövik át. Ennek egyrészt különféle okai, másrészt különféle következményei vannak. A

² A kelet-európai neoavantgárd kutatásának egyik újabban meghatározó kérdése, hogy a vasfüggöny miatti elszigeteltség és információhiány *valójában* mekkora lehetett. A totális információhiány koncepciójának revíziójára lásd Klara Kemp-Welch: *Networking the Bloc. Experimental Art in Eastern Europe, 1965–1981*. Cambridge, Mass. – London UK, MIT Press, 2018. Ami a vasfüggönnyel illeti, előtérbe kerülnek azok a koncepciók is, melyek a vasfüggöny viszonylagos áthatolhatóságát emelik ki; lásd: György Péteri: Nylon Curtain – Transnational and Transsystemic Tendencies in the Cultural Life in the State-Socialist Russia and East-Central Europe. *Slavonica* (10), 2004/2, 113–123.

kutatók számára mindez azért is probléma, mert a kultusz akadályozza a szakmai diskurzusok kialakulását, illetve a kultuszban érdekeltet illetéktelennek minősíthetik az egyéb jellegű értelmezői próbálkozásokat. (A teljesség kedvéért azért hozzá kell tennünk, hogy ezek a jelenségek és folyamatok körülbelül a kétezres évek végéig voltak meghatározók, a kutatás monopolizálására és a kultikus szemlélet kizárólagosságára vonatkozó igények és törekvések ezt követően alábbhagytak.) Minthogy a magyar neoavantgárd a hatvanas-hetvenes évek folyamán a vele szemben ellenséges politikai közegben bontakozott ki, az irányzat képviselői körül hamar kialakult az ellenállás aurája, illetve (Becskeházi Attilát idézve) az „illegális legendáriuma”. De a (kultur)politikai kérdésektől függetlenül is látható, hogy az olyan művészeket, mint Baksa-Soós János, Molnár Gergely, Szentjóby Tamás, Bódy Gábor, és különösen Hajas Tibor, valamint Erdély Miklós, kultikus-mitikus motívumokból szövődő réteg vette körül, mely erősen hatott tevékenységük értelmezésére. Másrészt a kultusz bírálóit (ők lennének Szentjóby Tamás szép szavával „az ökölrázó filológusok”, 60.) illetékteleneknek vagy a kultuszban érdekelt személyekkel szemben tiszteletlen magatartást tanúsítóknak könyvelték el.

Az anekdota a tapasztalatok szerint rendkívüli módon alkalmas a kultikus szemlélet megalapozására. A kultikus szemlélet által pedig hősét olyan nagyra növeli, hogy ahhoz elemző nyelv és szempont nem fér. Ez összefüggésben van azzal is, hogy a kortársak gyakran érzik úgy: az, aki nem volt ott, nem érti, nem tudja, miről is van szó, mi is történt valójában, és nyelve, szempontjai ezért „hidegek”. A kortársak tehát anekdotáznak, és inadekvátnak tartják a későbbiek nyelvét, míg a későbbiek lenéznek az anekdotát, és kultikusnak tartják a kortársak viszonyulását. Mindenki azt gondolja a másíkról, hogy kisajátít. (103.)

A múlt eseményeire irányuló rekonstrukciókat erősen megnehezítő információhiány ugyancsak arra készítette az értelmezőket, hogy a különféle hiátusokat a kultusz paneljeivel töltsék fel. Részben a kultusz kérdéséhez kapcsolódik, részben talán független ettől a neoavantgárd szcéna résztvevői részéről a törekvés arra, hogy valamiképpen kontrollálják a velük kapcsolatos későbbi értelmezéseket. Szeretnék, ha foglalkoznának velük, de azt is, hogy a megszülető értelmezések és rekonstrukciók összhangban legyenek mitikus önképükkel, az önmaguk (valahai) jelentőségéről szóló, általuk még elfogadható leírásokkal. Müllner hosszan foglalkozik (a fent már vázolt kultuszproblémától sem függetlenül) az eredetiségigény és az eredetiségkritika kérdéseivel. Ennek több okát említhetjük. A hazai neoavantgárd diskurzusaiban általában véve is fontos szerepet játszott és játszik a proto-kronizmus kérdése, magyarul, hogy ki, mit, mikor csinált meg „először”, megelőzve a hazai, sőt, esetleg a nyugati pályatársakat (sőt, versenytársakat).³ Rosalind Krauss egyik írását⁴ forgatva Müllner arra a felismerésre jutott, hogy az eredetiségigény a (neo)avantgárd törekvéseken belül elsősorban kényszer hatására, illetve az alkotók törekvéseire visszaható öngazoló ideológiák következtében fogalmazódik meg. „Logikusnak látszik, hogy ott, ahol az eredetiség követelménye vált az uralkodó eszménnyé, az ismétlés traumatizáló hatású legyen, következésképpen az elődök megtagadásának kényszerével járjon” (57.). A dekonstrukcióhoz vonzó gondolkodóként szinte szükségszerűen arra a belátásra kellett jutnia, hogy az eredetiség mint olyan valójában nem is létezik, legfeljebb különféle esztétikai ideológiák formájában. Ez utóbbiak bírálata Müllner egyik fő célkitűzése, és joggal feltételezhet-

³ Az obligátnak mondható magyar vs. nemzetközi párhuzamokban (Erdély és Beuys, Hajas és Schwarzkogler, a Spions és a Laibach stb.) is ott kísért a protokronizmus és az eredetiségigény problémája.

⁴ Rosalind Krauss: Az avantgárd eredetisége. Fordította Vajdovich Gyöngyi. *Enigma* (1), 1994/3, 88–101.

jük, hogy részben ezért is vonzódik erősen Erdély Miklós életművéhez, aki egyrészt maga is határozott eredetiségigényt jelentett be saját magával kapcsolatban, másrészt sokrétűen bírálta is az eredetiséghez kapcsolódó esztétikai ideológiákat.

Erdély Miklós egyenlők között az elsőként tudott kisajátítani elsősegeket, erre számtalan példát lehetne hozni, és ezen elsősegek értékét rendre azzal emelte, hogy önmagát mindig öntudatlannak állította be. Olyanként, aki például úgy honosított meg neoavantgárd műfajokat Magyarországon, hogy nem ismerte azok nyugati „megalapításait”, hanem mintegy abszolút módon intuitív művészként, a kor hívó szavára hallgatva elkezdte az adott műfajt művelni honi környezetben. (58.)

Erdély mellett az eredetiségigény másik fő példája Müllner számára Szentjóby (St. Auby) Tamás működése. (Fontos látnunk, hogy az Erdélyhez és Szentjóbyhoz kapcsolódó esetek egyszerre példázzák általában véve a neoavantgárd szükségszerűen jelentkező, *ab ovo* eredetiségigényét mint esztétikai ideológiát, illetve a szóban forgó művészek által bizonyos konkrét esetek kontextusában maguknak követelt elsőbbséget.) Szentjóby példája szorosan kapcsolódik egy több szempontból is kellemetlen incidenshez. A 2004-ben kiadott *Né/Ma?* című, a magyar neoavantgárd történetével foglalkozó tanulmánykötetben publikálta Müllner az első magyar happeningről szóló írását.⁵ Ebben Szentjóby szerint tévesen állította, hogy az „aktorok” (Szentjóby Tamás és Altorjay Gábor, Jankovics Miklós) Erdély *Montázséhség* című esszéjéből merítették volna a szóban forgó happening koncepcióját vagy a koncepció bizonyos elemeit. Az Erdélynek tulajdonított kezdeményező szerep, illetve Erdély közreműködésének pusztá feltételezése felháborította (mondhatnánk: teljesen feldühítette) Szentjóbyt, aminek a *Puskin Utca* folyóirat részére adott interjújában adott hangot. A részleteket mindenki elolvashatja Müllner könyvében (23–55.), ami pillanatnyilag lényeges számunkra, egyrészt, hogy Szentjóby (meglehetősen durva) reakciói szinte a neveltségességig híven példázzák a Rosalind Krauss, illetve Müllner által vizsgált eredetiségigény-problémát, másrészt, hogy talán ezen incidens is hozzájárult ahhoz, hogy Müllner kiemelt jelentőségűnek tekintse az eredetiségigény bejelentésére vonatkozó alkotói megnyilvánulásokat. A történet egyúttal jól példázza a neoavantgárdot övező diskurzusok köréből a protokronizmust, illetve az interpretáció-ellenességet, valamint a (szem)tanúságnak tulajdonított jelentőséget. Miként Szentjóby fogalmazott Erdélyt illetően: „Vannak, akik azt állítják, hogy Erdély, élete utolsó éveiben, amikor cezaromániájában már az ujsa köré tekerte a fél várost, azt mesélte úton-útfélen ájult hallgatóságának, hogy mindent ő talált ki és fel, mint a Szovjetunió” (59.).⁶ Müllner értelmezése szerint Szentjóby indulatkitörései, melyek nemcsak Erdély, hanem a kutatók ellen is irányultak (lásd: „vannak, aki azt állítják”, stb.), maguk is sajátos, a múltat újra-lejárszó „eredetiség-performanszok”, hasonlóan azokhoz, melyekkel annak idején a saját alkotói-szerzői eredetiségüket performálták, saját eredetiségigényüket jelentették be.

⁵ Müllner András: Az első happening. A magyarországi neoavantgárd akcionizmus vázlatos története. In: Derék Pál – Müllner András (szerk.): *Né/ma? Tanulmányok a magyar neoavantgárd köréből*. Budapest, Ráció, 2004, 182–204. Új közlése: Müllner András: *Neoavantgárd mozaik*, 27–55.

⁶ Az USA–Szovjetunió világhatalmi versengésnek köszönhetően a Szovjetunió szívesen hangoztatta, hogy bizonyos tudományos és technológiai felfedezéseket ő valósított meg elsőként, ezzel is kifejezve a magának követelt politikai, gazdasági, tudományos felsőbbrendűséget.

3. Retorika, allegória, montázs

A kötet írásait leginkább meghatározó elmélet a dekonstruktivizmus, illetve az ezzel rokonítható olyan megközelítések, mint a posztstrukturalizmus vagy (az ugyancsak deKON-tag Kiss Attila Atilla által koncipiált kifejezéssel élve) a posztszemiotika.⁷ Mind-ezen teoretikus iránymutatások és a hozzájuk kapcsolódó fogalmi eszközök segítenek lebontani Müllner számára a neoavantgárral kapcsolatos olyan prekonceptiókat, mint az elsőbbség-kérdés, az eredetiségigény, az alkotó-teremtő szubjektum heroizálása. Körültekintésére vall, hogy nem csupán az ezekkel kapcsolatos, esztétikai ideológiaként tételeződő jelenségeket kezeli gyanakvással, hanem azt is, hogy e jelenségek miként szivárognak vissza azokba a diskurzusokba, melyek maguk is meghaladottaknak tekintik ugyanezen ideológiákat. Szereti felhívni figyelmünket arra, hogy miközben valamely szerző kijelent valamit, ezzel egyidejűleg miként hagyja figyelmen kívül a saját előfeltevéseiből egyébként törvényszerűen következő implikációkat, és alkalmazza aggálytalanul mindazt, amit ugyane szerző az elmélet szintjén elfogadhatatlannak tart. Müllner szerint ez a visszaszívargás már akkor szükségszerűen végbemegy, ha használunk bizonyos, akár értelmetlennek vagy semlegesnek tűnő fogalmakat. Így könyve egyik helyén Kappanyos Andrászt idézi (egyébként igen elismerő recenziójában), aki szerint az avantgárd jobb meghatározásához szükséges valamiféle „hipotetikus norma”, amihez képest az avantgárd „eltér”. E koncepció alapja pedig (Müllner szerint) a látens elképzelés, hogy a művészet képes a valóság reprezentációjára, vagy legalábbis valamiféle mimetikus illúzióra. Ezt ássák alá (legalábbis Kappanyos szerint) az avantgárd művészet eszközei: az absztrakció, az aktivizmus, valamint az antiművészet (312.). Így (írja Müllner), Kappanyos gondolkodása egyrészt továbbra is a mimetikus felfogás keretein belül marad, másrészt (talán csak öntudatlanul) úgy tesz, mintha az avantgárd mozgalmak jelentkezése előtt vagy azokat követően e valóság-reprezentációs cél valaha is sikeresen megvalósult volna.

Müllner könyvének alapvető elgondolása, hogy az avantgárd és a neoavantgárd központi és szinte mindenre magyarázatot nyújtó alakzata az allegória. Müllner az allegóriáellenes és egyúttal avantgárdellenes Lukács György, az allegóriapárti és avantgárdpárti Peter Bürger, majd az allegória fogalmát a nyolcvanas évek amerikai kortásművészeti diskurzusaiba átemelő Craig Owens és Benjamin Buchloh tanulmányai alapján fejti ki idevágó nézeteit.⁸ Az allegóriakérdés Müllner tálalásában annyira részletekbe menő és szerteágazó, hogy csak a legfontosabb felvetéseket idézem. Az első egy most éppen százéves esztétikatörténeti fordulathoz kapcsolódik, ez lenne az allegória „rehabilitációja”, melyre Walter Benjamin tett kísérletet *A német szomorújáték eredete* című, 1925-ös írásában. Mint Benjamin kifejti, a romantikusok rossz véleménnyel voltak az allegóriáról, mert mesterséges, hideg, túlzottan intellektuális jelalkotó eljárásnak tartották, és szembeállították a formát és a tartalmat elválaszthatatlan egységbe olvasztó szimbólum magasabbrendű

⁷ Ez utóbbira lásd: Kiss Attila Atilla: *Betűrés. Posztszemiotikai írások*. Szeged, JATE Irodalomelmélet Csoport – Ictus, 1999, illetve a *Helikon* folyóirat általa szerkesztett *Posztszemiotika*-összeállítását (1995/1–2. sz.)

⁸ Lásd: Lukács György: *Az avantgardizmus világnézeti alapjai*. In: uő.: *Művészet és társadalom*. Szerk. Fehér Ferenc, Budapest, Gondolat, 1968, 331–356.; Benjamin H. D. Buchloh: „Allegorikus folyamatok: kisajátítás és montázs a kortárs művészetben. Fordította Müllner András. *Enigma* (66), 2011, 40–62.; Craig Owens: *Az allegorikus impulzus: egy posztmodern elmélet felé*. 1–2. rész. Fordította Müllner András, *Enigma* (66), 2011, 24–39.; második rész: *Enigma* (67), 2011, 5–20.; valamint: Peter Bürger: *Az avantgárd elmélete*. Fordította Seregi Tamás. Szeged, Universitas, 2010.

mivoltával.⁹ Az avantgárd recepciója szempontjából igen lényeges körülmény, hogy például Lukács György is ezt az allegóriaellenes álláspontot foglalta el, mint erre Müllner is utal. Lukács úgy vélte, hogy az avantgárd művészet karaktere alapvetően allegorikus, és ezért (is) bírálható irányzat.¹⁰ Fontos látnunk, hogy az avantgárd allegorikus alaptermészetében sokan nem kételkedtek, csak egyes gondolkodók ezt fogyatékoságnak tartották (mint Lukács), mások viszont pozitívnak, vagy kritika nélkül elfogadhatónak, mint Peter Bürger, majd később Benjamin Buchloh és Craig Owens (és maga Müllner). Müllner elemzései arra mutatnak rá, hogy az allegorikus jellelésítés maga is montázsalkotás („a montázs eljárása az, amelyben minden allegorikus elv beteljesül”, 64.), a montázs pedig az avantgárd és a neoavantgárd alapvető eszköze és szemléleti kerete. Az avantgárd műalkotás *lényege szerint* montázs, és ha montázs, akkor *allegorikus* egyúttal. Ebből következően a konceptuális műalkotások is allegorikusak (262.). Úgy vélem, hogy a (neo)avantgárd törekvések (bár olykor spekulatív keretben jelentkező) bevonása az allegória értelmezési körébe valóban termékeny kísérlet, már csak azért is, mert mind a nemzetközi, mind az itthoni neoavantgárd praxisokban hatalmas mennyiségű teoretikus igényű szöveg keletkezett, mintegy altámasztva az irányzat hol elismeréssel, hol feddően emlegetett elméletieskedő, „fejnehéz” karakterét. E szövegek a műveket allegorizálják, a művek pedig a szövegeket, tehát egymás allegorikus interpretációiként, illetve egymás jelentéseinek kölcsönös (allegorikus) újratelmezteléseiként olvashatók.

Müllner utal rá (egy 2008-as szegedi konferencia tanulságai alapján), hogy míg a montázs fogalmát széleskörűen elismerik az Erdély-életmű kulcsaként, központi fogalmaként, addig az allegóriát nem; „az allegória már túl messze van mindattól, amit a hazai neoavantgárd jeles képviselője művelt” (248-249.). Az Erdély „allegorikus” művészetéhez történő közelítés első lépése az allegória és a montázs rokonságának feltételezése. A kisajátítás, a töredékesség, a kiszakítás és beillesztés (tehát a montázstechnika szokásos műveletei) egyaránt kulcsfogalmi az allegóriát adaptáló avantgárdelméleteknek, illetve Erdély működésének. „Erdély művei kapcsán az nem szorul bizonyításra, hogy a montázs elsősorban kiszakítás és beillesztés, de- és rekontextualizáció. Ez pedig azért nevezhető allegorikus impulzusnak, mert éppenséggel ez az allegória képződésének alapmozganata: valami elveszti az eredeti jelentését, és újjal ruházzák fel” (259.). Valamint: „Az allegória a huszadik század előtti montázs; a montázs a huszadik századi allegória” (259.). Ebből egyébként az a megdöbbentő (egyébként általam is nagyjából osztott) álláspont következik, hogy Erdély művei nemhogy „érthetetlenek” (miként valamely kívülálló gondolná), hanem nagyon is érthetőek (hiszen: allegorikusak, készen hozzák az értelmet), miként ez Müllner olvasataiból is nyilvánvalóvá válik. Legalábbis az elemzés egyik dimenziója szerint, hiszen az Erdély műveiben és szövegeiben elhelyezett „beépített hibák”: a paradoxonok és ambivalenciák következtében ez az érthetőség folyamatosan megkérdőjeleződik.¹¹ A neoavantgárd művészek behatolása az értelmező kritikusok felségterületére ellentmondásos következményekkel zárul: e fúzióban a művész teoretikussá válik, a teoretikus pedig (legalábbis az egyik lehetséges reakció szerint) nem tehet mást, mint hogy maga is művész lesz. Fontos látnunk, hogy Erdély Miklós (mint művész) és Beke László (mint teoretikus) viszonyában pontosan ez a szerepcserre valósult meg, amint erre Beke László is utalt (258–259.).

⁹ Lásd: Walter Benjamin: A német szomorújáték eredete. Fordította Rajnai László. In: uő.: *Angelus Novus. Értekezések, kísérletek, bírálatok*. Szerk. Radnóti Sándor, Budapest, Magyar Helikon, 1980, 191–482., 358. skk.

¹⁰ Lásd: Lukács György: Az avantgardizmus világnézeti alapjai, valamint uő.: *Az esztétikum sajátossága*. Fordította Eörsi István. Budapest, Magvető, 1978, II. kötet, 771–778.

¹¹ A „beépített hiba” kifejezést Pynchon *Inherent Vice* című regényének magyar fordításából vettem (lásd: Thomas Pynchon: *Beépített hiba*. Fordította Farkas Krisztina. Budapest, Magvető, 2013).

4. Médiafelfogás és médiahasználat

Müllner értelmezései nagy hangsúlyt helyeznek a neoavantgárd médiahasználatára. Mint írja, amikor 2007-ben tanítani kezdett az ELTE médiatanszékén, valamiféle kettős identitás jellemezte: egyrészt magával hozta a szegediek felől jövő ösztönzéseket és az ott szerzett tapasztalatokat, másrészt áttemelte mindezt a médiatudományba. „Ha médiaelemzés a tárgy, akkor a neoavantgárd médiamegszállásairól, kisajátításairól, kísérleteiről, montázsairól lehet szót ejteni, mert a radikális montázmunka tükrében jobban látszhat a rejtett” (79.). Neoavantgárdkutatás és médiakutatás egysége persze nem előzmények nélküli, hiszen (hogy a legfontosabb, a kötet ajánlásában is megnevezett elődre utaljak) Beke László is kivételes érzékenységet és értelmezői felkészültséget mutatott ezt illetően.¹² Müllner elemzései felhívják figyelmünket arra, hogy a neoavantgárd művészek (Erdély, Szentjóby, Bódy, Hajas) nem egyszerűen csak használták a közvetítő apparátusokat, nemcsak kísérleteztek velük (expanzió, roncsolás, végtelenítés, montírozás, kisajátítás), hanem ezzel párhuzamosan mintegy „mediatizáltak” önmagukat. A közvetítettség tudata és a közvetítő eszközökön át megvalósított önelidegenítő gesztusok tevékenységük alapját képezték. A médiahasználat esetükben a mimetikus illúzió, illetve a műalkotás és a valóság közötti problémátlan leképezésen alapuló kapcsolat elképzelésének mélyreható kritikáját jelentette. Ehhez járult a sokrétű és reflexív médiahasználat tanulságai alapján megfogalmazott (többnyire igen radikális) képkritika, illetve médiakritika (32.). Müllner itt is a montázselvhez fordul:

A konkrét realitásban való megnyilvánulás a *közvetítettség kritikája* és egyben *radikális közvetlenség*, a montázs pedig elidegenítő mivoltában éppen hogy nem közvetlen, sőt, az össze nem illő elemek révén éppen a közvetítésről szól, azt tematizálja, valamiféle metaközvetítés, vagyis a *közvetlenség* – a „realista illúzió” kritikájaként is érthető. Nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy a realista illúzió kritikája a hamis illúzió kritikája; elidegeníteni a valóságot hamisan közvetítő médiumtól kell, ez[t] pedig következetesen csak „konkrét” realitás munkába állításával lehet. (32–33.)

Ami a jelek szerint Müllnert (és az általa vizsgált neoavantgárdokat) leginkább izgattatja, a kettősség: a jelenlét totalizálása (illetve a totális jelenlét mediatizálása), valamint a totális jelenlét elhalasztódása vagy viszonylagossá tétele a rögzítésnek köszönhetően, mely utóbbi a közvetlenség és a közvetítés kudarcához vezet. Bonyolult kérdés, hogy egyáltalán zárójelbe tehető-e a megismételhetetlenség ideológiáját hirdető akciókat rögzítő (és így megisméltő) technikai apparátus jelenléte vagy az események ugyancsak rögzítettséget és közvetítettséget eredményező leírása. Müllner józanul azt sugallja, hogy e zárójelbetétel aligha lehetséges. Erre utal mind a Szentjóby-féle *Az ebéd*, mind a Ladik Katalin–Szentjóby-féle *UFO*, mind egyes Hajas Tibor-performanszok elemzésekor.

A *Neoavantgárd mozaik* teoretikus alapjait illetően erős a médiakutatás torontói iskolájának, mindenekelőtt Walter J. Ong és Marshall McLuhan műveinek hatása. Az olyan technológiai apparátusok mellett, mint a fotó, a film, a rádió, a tévé, a videó, Müllner nagy jelentőséget tulajdonít a hang médiumának. Ez több szempontból nézve is érthető. Egyrészt a hang sok esetben domináns és sokféleképpen értelmezhető része a művek (filmek, akciók, performanszok, happeningek) zömét meghatározó médiahasználatnak. Másrészt a neoavantgárd irodalom kontextusán belül is komplexebb funkciókat tölt be és komplexebb összefüggésekben jelenik meg a hang, mint az avantgárd territóriumain kívüli irodalomban. Harmadrészt, a neoavantgárd praxisokban többnyire erőteljesen tematizálódik

¹² Lásd: Beke László: *Médium/elmélet. Tanulmányok 1972–1992*. Budapest, Tartóshullám – Intermédia, 1997.

a hang és a hangrögzítés kapcsolata, különösen az élőszó és az írás viszonyát illetően. Müllner szerint a hang (és az élőszó) történeti-metafizikai prioritása egyidejűleg érvényesül, illetve kérdőjeleződik meg *hangfetisizmus* és *hangrombolás* egységében és egyidejűségében. Ugyanis (miként ezt Walter J. Ong megfogalmazta), ebben az esetben másodlagos szóbeliségről beszélünk: újra dominánssá válnak az írást nem ismerő társadalmak kommunikációs gyakorlatai. Ezek ellentmondásokkal terhes jelenségek. Egyes alkotók szembefordultak az élőszó szervességétől és komplexitásától elidegenedett írással, illetve (Tábor Ádám szavával élve) az „ólommérgezett” nyomtatott szöveggel mint médiummal, ezzel szemben mások előszeretettel éltek a hangrögzítő apparátusok használatában és a hang technikai manipulációjában rejlő lehetőségekkel.¹³

Müllner elemzéseiben utóbbira (és általában a médiaérzékenységre és médiatudatosságra) kiváló példa Hajas Tibor művészete. Hajas akciói eleve a performer már előzetesen rögzített „élő” hangját használták, ezzel a színre vitt másodlagossággal is hangsúlyozva, hogy a rögzített hang (legyen lemezre-szalagra vett, vagy éppen írott hang) paradox módon mégiscsak halott, egy másodlagos médium koporsójába zárva szikkad, vagy úgy jelenik meg, mint az élő beszéd, az orális kommunikáció nyugtalanító kísértete (89.). Müllner itt is nagyon komplex diszkurzív térben fogalmaz, egyszerre utal az élőhangfetisizmus és az íráskritika olyan klasszikus képviselőire, mint Friedrich Nietzsche, az írás nélküli törzsi világokat ünneplő Marshall McLuhan, a másodlagos szóbeliség koncepcióját megalkotó Walter J. Ong, valamint az írás metafizikai leértékelésével a *Grammatológia* lapjain vitatkozó Jacques Derrida.

Jól kiegészíti a szóbeliség-problémát Müllner kiváló anekdota-tanulmánya, mely egyszerre kapcsolódik könyvének kultuszkritikai, illetve médiumelméleti, itt jelesül a mediális determináció fontosságát kiemelő rétegéhez. A hazai neoavantgárd szcena jelentős képviselőiről számos anekdota maradt ránk, és ezek az anekdoták fontos szerepet játszanak mind a szcena közösségi emlékezetében, mind a tudományos igényű feldolgozásokban. Ennek oka részben az, hogy az anekdoták sok esetben a hiányzó forrásokat és információkat helyettesítik, részben pedig, hogy ezek szereplői (W. J. Ong szavával élve) úgynevezett „erős karakterek” voltak, akik körül szinte szükségszerűen formálódtak meg és akikkel kapcsolatban szinte szükségszerűen őrződtek meg a színes történetek. A hazai neoavantgárddal kapcsolatos anekdotakultuszt már többen bírálták (így például Forgács Éva), utalva arra, hogy ezek a történetek eltakarják a tényeket, illetve tovább mitizálják és heroizálják a színtér amúgy is (részben saját maguk önépítő törekvéseiből is következő) mitikus arányokkal rendelkező szereplőit. Az anekdotapártiak pedig arra hivatkoztak, hogy e történetek elválaszthatatlanok hőseiktől, szerves részei a szcena történetének, az itt és most szituáció hitelességén, a szemtanúk valamikori jelenlétén és mostani tanúságtételén alapulnak. Sőt, maguk is „művek”, és az anekdotakritikus filológusok afféle értetlenkedők, korlátozott szaktudósok, röviden, illetéktelenek csak (103.). Müllner egyrészt komolyan veszi az anekdotakritikus érveket, ugyanakkor az anekdotákat is, bizonytalan valóságtartalmuk helyett inkább azt firtatva, hogy milyen okok rejlenek létrejöttük, hagyományozódásuk, népszerűségük, illetve a nekik tulajdonított kiemelkedő jelentőség mögött.

¹³ Így például a Müllner-könyv ajánlásában felsorolt mesterek közül Szkárosi Endre.

5. A deKON

A *Neoavantgárd mozaik* ismertetése során nem hagyhatjuk figyelmen kívül Müllner kapcsolátát a szegedi deKON csoporttal,¹⁴ sőt, a kötet írásai közül több a csoport aktív időszakában keletkezett. Mindez itt nem konkrétan irányzati hovatartozást jelent: írásain hol egyértelműen, hol nyomokban, de átszűrődik a dekonstruktivista kritika, illetve annak szegedi mutációjának szellemi hatása, valamint a szegediek által használt excentrikus (egy-egy bírálóiak szerint: narcisztikus) értekező stílus. Ez markánsan megkülönböztette törekvéseiket a rendszerváltás utáni hazai irodalomkritika professzionalizációjának főirányát jelentő hermeneutika tanáros komolyságától. Amikor Müllnert illetően a deKON-t említem, akkor nem szeretném kizárólag a dekonstrukcióra szűkíteni az irányzati hovatartozást (vagy csak személeti rokonságot), hanem felhívni a figyelmet arra a bátor kritikai hangra és szellemiségre, mely a szegedieket akkor irigylésre méltóan jellemezte, és ami Müllner könyvének írásain is áthat.

Ezek konstatálásakor nem a szakmai és historiográfiai részletkérdések mérlegelését tekintem feladatomnak (a dekonstrukciót illetően erre nem is lennének illetékesek), csupán felidézését egy olyan időszaknak, melyben a professzionalizáció lehetőségei és keretei a maiaknál jóval nyitottabbaknak és távlatosabbaknak látszottak. Müllner esetében is jól megfigyelhető az értekező próza konvencióinak fellazítása, ezen belül a neoavantgárd és a posztmodern „szövegirodalom”, valamint az avantgardisztikus eszközöktől vissza nem riadó Derrida-féle nyelvhasználat (valamint a kései Roland Barthes) hatása. Joggal feltételezhető, hogy ez az értekező nyelv, vagy valamivel kritikusabb hangon fogalmazva: zsargon (Kulcsár-Szabó Zoltán szavával: „anti-szcientista maszkírozás”)¹⁵ nemcsak bizonyos teoretikus szövegek (így Derrida, Barthes, de Man) olvasásából, közvetlen hatásából, hanem a deKON által közvetített szellemiségből is létrejöhetett. Jelen voltak ebben egyrészt a posztstrukturalista-dekonstruktivista törekvések, melyek a szubjektumnak, a jelentésnek, a műalkotásnak, a nyelvnek, a szövegnek „rögzített rendszer”-ként történő elgondolása ellen irányultak, másrészt azok a nyelvkritikai hangok, motívumok, melyek áthatották Esterházy Péter vagy Kukorelly Endre akkori prózáját vagy Farkas Zsolt kritikai munkásságát. Az olykor kissé hajmeresztő ötletekkel dúsfított esszencializmuskritika, a tipográfiai eszközökkel hangsúlyozott törekvés a szöveg „megszállására”, az önmagunk előtt is takargatott előfeltevésekkel kapcsolatos „vakság” szellemes és éles kritikája, illetve e kritika tanulságainak visszaforgatása az értelmezés „szigorú tudományos” folyamatába – mindezen kezdeményezések rokonszenves módon élnek tovább Müllner munkásságában.

---

¹⁴ A csoport tagjai többek között Odorics Ferenc, Kovács Sándor s. k., Kiss Attila Atilla, Hárs Endre, Szilasi László, Hódosy Annamária voltak. Müllner lazábban kötődött a csoport működéséhez, formálisan nem volt csoporttag.

¹⁵ Kulcsár-Szabó Zoltán: „Többféleképpen kellene mindent olvasni”. A deKON-sorozat új köteteiről. *Literatura*, 1997/3, 320–325., 322.

ÍME AZ EMBER? FORMAPROBLÉMÁK ÉS KARAKTERTÍPUSOK

Tallár Ferenc: *Mítosz és regény. Dosztojevszkij A Karamazov testvérek című művének értelmezése*

Tallár Ferenc újonnan megjelent Dosztojevszkij-könyve – ahogy arra maga a szerző is utal –, bizonyos szempontból korábban megjelent könyvének¹ folytatásaként is értelmezhető; legalábbis amennyiben Tallár korábbi, 1984-es intencióit vizsgáljuk: „Lermontov-, Gogol-, Turgenyev- és Goncsarov-elemzései is egy Dosztojevszkij-könyv bevezetésének voltak szánva” (9.). Ez előbbiekhöz egy rövid megjegyzést fűzve, Tallár utal rá, ahogyan a fiatal Lukács György *A regény elmélete* című művét, úgy az *Utópiák ígészetében* is „egy Dosztojevszkijre való »kitekintés« zárja” (uo.). E zárlat az új könyv, a *Mítosz és regény* szempontjából egészen frappánsnak és játékosnak bizonyul; a lukácsi párhuzam ugyanis a művek közti igen erős kapcsolatra mutat rá, jelesül, hogy Lukács György korai gondolatvilága az utóbbi kötet szinte egész koncepcióját meghatározza és átszövi.

A *Mítosz és regény* témáját tekintve kifejezetten Dosztojevszkij egy műve, *A Karamazov testvérek* több aspektusból történő, mélyreható elemzésére fókuszál. Tallár célja, hogy átfogó elméleti keretben, a túlbuzjángást azonban elkerülve pozicionálja és tárgyalja a regényt mind tartalmi, mind pedig formai szempontok alapján. Tallár egy fontos kiindulópontjában Bahtyin abbéli állításával szemben pozicionálja magát, mely szerint „Dosztojevszkijnél [...] a szerzői szemléletnek és ábrázolásnak mindössze egyetlen tárgya van: [az] öntudat működése” (12.). Ő ugyanis úgy gondolja, hogy „Dosztojevszkij egészen különös regényeket, de mégis regényeket írt, nem pedig hősei fenomenológiai feljegyzéseit adta közre” (uo.). Ebből az alaptézisből kiindulva közelít Tallár *A Karamazovokhoz*; szempontjait tekintve kifejezetten „polifónia és cselekményszövés, dialógusetika és megfelelés-etika”, valamint „mítosz és etika” (13.) fogalomgyűjtései a meghatározók és mérvadók. A kötet szerkezeti felépítése e szempontokat követi, melyhez magától értetődően hozzátartozik, hogy a fogalompárok elméleti pozicionálása és akkurátus elemzése aktív részét képezi a szóban forgó Dosztojevszkij-mű értelmezésének is. A kötet jól strukturált, gondolatmenete követhető. Ez az átláthatóság pedig nagy segítséget jelent az olvasó számára, megkönnyíti ugyanis a meglehetősen komplex és szövevényes műelemzések befogadhatóságát; utóbbiak ugyanis összetettségük és tartalmi mélységük okán több helyütt feladják a leckét az alaposágra törekvő olvasónak, meglehetősen elszántságot kérve tőle. Tallár azonban rendre kitűnő érzékkel, világosan közli tézi-

1 Tallár Ferenc: *Utópiák ígészetében*. Magvető, Budapest, 1984.

L' Harmattan Kiadó
Budapest, 2025
176 oldal, 3490 Ft

seit, ahogyan az is kivétel nélkül követhető, hogy azok miben térnek el a korábbi Dosztojevszkij-értelmezők megállapításaitól.

A kötet három fő részből és egy függelékből áll, s ahogyan arra Tallár maga is utal – meglehetősen komplex regényről lévén szó –, „egyáltalán nem magától értetődő, hol és hogyan kezdhetünk hozzá az elemzéshez” (uo.). Végül a könyv első része Iván történetére fókuszál, és Tallár azt igyekszik bizonyítani, hogy „Iván regénye a Raszkolnyikov-motívum olyan invenciózus és nagy hatású újraírása, mely a történetmondás formaproblémáját életproblémaként veti fel” (uo.). A szerző által itt elvégzett gazdag elemzői munkát nem részletezve, csupán egy – talán első ránézésre apróságnak tűnő – jellemzőre mutatnék rá, mely viszont, azt gondolom, jól szemlélteti a kötet részletgazdag és aprólékos voltát. A szerző igen érzékletesen képes az olvasót „kiszélesíteni”, a megértést támogató információkat a szövegbe oly módon integrálni, hogy azok egy pillanatig sem bontják meg a műelemzés szigorú és következetes menetét, sőt hozzátesznek azok értéséhez. Jó példának tartom erre többek között a justizmord esetén megfogalmazottakat, itt ugyanis Tallár egy fél mondat erejéig kitér rá, hogy „egyébként az 1864-es bírósági reform után, tehát a KT cselekménye idején már az orosz jogrend is [elutasítja a halálbüntetést]”; úgy gondolom, ez alapján látható a kötet (társadalom)történeti finomságokra hangoltsága.

A könyv talán legfontosabb része a második fejezet, amely mítosz és regény kettősségében igyekszik értelmezni *A Karamazov testvéreket*. A kiinduló állítás szerint a mű bár kétségtelenül meghatározható regényként, Tallár szerint azonban „félreértjük [...], ha csak a regényt látjuk benne” (97.). Javaslatára szerint fel kell fedeznünk, „hogya a regény mozzanatai egyidejűleg egy mítosz mozzanatai is” (uo.), melyeket nem érdemes különválasztva kezelni, mivel ezek (értelmezési) síkjai rendszerint összecsúsznak és egymásba fonódnak. Ahogy Tallár fogalmaz: „[a] KT-ben valóban nem nehéz felfedezni a két, egymástól olyannyira különböző világ, a szent és a profán együttállását, s a két világ közötti átmeneteket, a határokat átúzó nyílásokat” (98.), megjegyzi azonban, hogy nem ez jelenti a mítosz helyes megértését, úgy gondolja ugyanis, hogy a „mítoszt nem lehet Isten és az ördög, a Jó és a Rossz szembenállására, azaz a keresztény metafizikára redukálni” (99.). Ez a mű (és tágabb perspektívában magának Dosztojevszkij gondolatvilágának is) igen sajátos értelmezéséhez vezet, amely – ahogyan az a későbbiekben, a könyv harmadik részében explicitebben is szóba kerül – Lukács és Bahtyin meglátásaiból is táplálkozik. Ezek alapján Tallár szerint a mítoszt úgy érdemes megközelíteni, hogy tisztában vagyunk azzal,

hogy a KT titka [...] nem fejthető fel pusztán az „orosz szerzetesre”, a bibliai idézetekre és Aljosára tett utalásokkal, s általában a regény szintjére ráépült keresztény metafizikával. [...] Ha *A Karamazov testvéreket* átítatja egy megváltozott világ ígérete, úgy a felszín mögött működni kell benne még valaminek: a mítosz egy olyan mélyebb rétegének, mely a halvány alakok ellenére is megélhetővé teszi a tények világából kiszóllító eszkatologikus üzenetet, egy új típusú, egyetemes szolidaritásvizony ígéretét (103.).

Ahogyan az látható tehát, a regény elemzése esetén – Tallár szerint – a mítosznak elengedhetetlen, az értelmezést aktívan alakító szerepe van: amennyiben nem számolunk vele, úgy nem érthetjük helyesen vagy talán *teljesen* a művet strukturáló elveket és tartalmi elemeit sem. Ez kifejezetten akkor válik világossá, amikor a szerző a mítosz és a regény fogalompárjának vizsgálatát követően rátér a mítosz, illetve a dialogicitás, majd pedig a mítosz és az etika kapcsolatának részletezésére – számos új szemponttal gazdagítva az előzőeket.

A harmadik részben Tallár – Lukács és Bahtyin néhány vonatkozó művének komplexebb tárgyalásán keresztül – kísérletet tesz egy szisztematikusabb elméleti keret felvázolására, mely számos eszme-, illetve filozófiatörténeti támpontot nyújthat Dosztojevszkij

művészetének megragadásához és természetesen *A Karamazov testvérek* értelmezéséhez. Meglátásom szerint az itt megfogalmazottak erősen bővítik és árnyalják a kötet második részében a mítosz és a regény fogalom párja kapcsán elmondottakat.

Az elméleti rész kifejezetten Lukács és Bahtyin gondolatiságának összemérhetőségére, a potenciális egybecsengések és ellentétek kimutatására épül. Az előbbi szerzőt – elsőre – érdekes és merész választásnak tartottam, melynek oka az volt, hogy bár kétségtelenül kimutatható, hogy Lukács korai periódusának végén Dosztojevszkij művei igen meghatározók voltak számára, melyet regényelméletének utolsó néhány oldala, illetve a tervezett Dosztojevszkij-könyvének fennmaradt vaskos jegyzetei mellett Lukács levelezésének és naplójának több pontja is alátámaszt, Bahtyinnal ellentétben Lukácsnak önálló és szisztematikus, Dosztojevszkij-tematikájú műve – akár tanulmány, akár könyv – nem született. Mindezek ellenére azonban korántsem gondolom, hogy inadekvát lenne Lukácsot citálni, s az elméleti keret kidolgozásánál ilyen nagy szerephez juttatni, főként annak függvényében nem, hogy – ahogyan arra Tallár rámutat – számos kapcsolódás figyelhető meg közte és Bahtyin között.

Tallár Lukács esetében a „soha el nem végzett formaelemzés [...] történetfilozófiai kérdésfeltevés[ét]” (129.) hangsúlyozza, s ebből bontja ki Lukács Dosztojevszkijjel kapcsolat elemzéseit, utalva ezzel *A regény elméletének* zárlatára, ahol Lukács rövid kitekintést tesz az orosz íróra, akiről úgy nyilatkozik: „Dosztojevszkij nem regényeket írt”,² úgy gondolja ugyanis, hogy művészete egy „új világ” felé mutat, amelyet „távol a fennálló ellen vívott mindenfajta harctól, egyszerűen szemlélt valóságként”³ jellemez. Ennek oka abban rejlik, hogy míg Lukács állítása szerint „Tolsztojnál láthatóak voltak egy új világkorszakba való áttörés megsejtései: csakhogy polemikusak, sóvárgók és elvontak maradtak”, addig „Dosztojevszkij az új világhoz tartozik”, mely potenciálisan kivezethet a „teljes bűnösség állapotából”.⁴

Tallár Bahtyin 1929-es Dosztojevszkij-könyvére (amely a *Dosztojevszkij művészetének problémái* címet viseli) hivatkozva állítja, hogy „[b]ár a zárt kultúráktól a lélekvalósághoz vezető út történelemfilozófiai háttere Bahtyinnál mintha hiányoznék, legalábbis feltűnő, hogy miként Lukács, Bahtyin is egy új, »a létező társadalmi formák világán túli«, utópikus közösség ideálját véli felfedezni Dosztojevszkij művészetében” (138.). E ponton pedig Tallár felteszi a kérdést, hogy „Dosztojevszkij művészete képes volt-e azt a kivételes, meszianisztikus szerepet valóban betölteni, melyet Lukács és Bahtyin tulajdonított neki”. A kérdésre adott válasz röviden:

[a]mi Lukácsot illeti, a negatív válasz egyértelműnek tűnik: nyilván nem véletlen, hogy Dosztojevszkijről írni tervezett, metafizikai etikáját és történelemfilozófiáját is összefoglalni hivatott művéből csak a bevezető fejezetnek szánt rész, tudniillik *A regény elmélete* készült el, és továbbiakban Dosztojevszkijre csak elvétve tér ki Lukács. Bahtyint illetően a válasz már nem ilyen egyértelmű.

Az előbbi idézet kapcsán főként az utolsó mondatra hívnám fel a figyelmet, mivel a harmadik részben Tallár jórészt azt igyekszik feltárni, hogy a két szerző közti alapokat érintő hasonlóságok ellenére hogyan jutottak egészen eltérő konzekvenciákra Dosztojevszkij regényeit illetően: meddig haladtak tehát kvázi párhuzamosan a kérdéses témában, s hol váltak el útjaik.

A kötet e része kapcsán pusztán egy megjegyzéssel élnék. Bár kétségtelen, hogy a Lukácsot érintő elemzések alaposak és kidolgozottak, talán érdemes lett volna jobban bevonni

2 Lukács György: *A regény elmélete. Dosztojevszkij-jegyzetek*. Gond–Cura, Budapest, 2009, 155.

3 Uo.

4 Uo., 155–156.

az elméleti keret tárgyalásába Lukács Dosztojevszkij-jegyzeteit; ebben ugyanis rendkívül sok utalás esik, sőt konkrét részek szólnak *A Karamazov testvérekről*. Ugyan Lukács e jegyzeteinek tekintetében rendre felmerül a kérdés, hogy töredékességük okán mennyire használhatók, s érdemes-e ezekre támaszkodni a különböző elemzéseknél, azonban úgy gondolom, hogy bár megkötésekkel és témától függően, de érdemes e jegyzetekre is figyelmet fordítani. Ennek okát egyfelől abban látom, hogy – fragmentáltságuk és vázlatosságuk ellenére – meglehetősen komplex Dosztojevszkij-kép bontható ki belőlük,⁵ másfelől pedig a Lukács által tömör, egybefüggő szövegben ugyan meg nem írt elemzések számos része követhető, és jól kihámozható a szerző potenciális céljai és intenciói.

Tallár számára a könyv egészén át viszonyítási pont marad Lukács (főként *A regény elmélete* és *A tragédia metafizikája* című művei), akire nem pusztán az elméleti keretet tárgyaló részben támaszkodik, hanem a műértelmezés több pontján is. Bár a szerző egy ponton utal a jegyzetekre, s egy pillanat erejéig úgy tűnik, talán ezek komplexebb elemzésére is sor kerül, ez azonban elmarad. Ennek oka érthető, s lehetséges, hogy ezek bevonása erőteljesen más irányba terelte volna a mű szándékolt koncepcióját és mondanivalóját. Mindenesetre érdekes kísérlet lett volna annak bemutatása, hogy e konkrét esetben, jelesül *A Karamazov testvérek* szoros értelmezésénél, illetve a mű kapcsán felvetett formaproblémák (regény és/vagy mítosz) kapcsán miként „használhatjuk” Lukács töredékeit.

A kötet függeléke kifejezetten a *Feljegyzések az egerlyukból* című Dosztojevszkij-regényre fókuszál; Tallár úgy fogalmaz e rész kapcsán, hogy a benne foglaltak „megelőlegezt[ék] ennek a könyvnek a problematikáját” (13.). Bár első ránézésre úgy tűnhet, tematikája erősen elüt a kötet többi részétől, mégis jól illeszkedik azokhoz, fókuszát tekintve az előbb említett regény egyfelől Dosztojevszkij életművében betöltött szerepéről, másfelől pedig formaelméleti és etikai problémákról szól.

E recenzióban ugyan részletesen nem tértem ki rá, a kötet bővelkedik a dosztojevszkiji karaktertípusok jellemzésében. A szerző a könyv mindhárom részében, más szempontokat követve, újra és újra hozzáfog ezen egyszerűnek semmi esetre sem mondható feladat elvégzéséhez: az egyes szereplők személyiségjegyeit sorra górcső alá veszi, s analízálja cselekedeteiket. Ez azonban a pusztá karakterológián bőven túlmutat, ezek során ugyanis a formaproblémák és esztétikai kérdések rendszerint *etikai* vetületet kapnak; s egy ponton túl szinte eldönthetetlen, hogy melyek dominálják *valójában* a diskurzust. Ennek oka főként abban rejlik, hogy „legyenek bármennyire is tisztázatlanok és homályosak a szándékok és az indulatok, legyen bármennyire is rejtély az ember, Dosztojevszkijnél végül mégis az *igazságról* van szó: az ember olyan feladvány önmaga számára, melyet meg kell fejtenie” (163.).

---

⁵ Többek között e könyv is erre tesz kísérletet: Andreas Hoeschen: *Das »Dostojewsky-Projekt«*. Lukács' neukantianisches Frühwerk in seinem ideengeschichtlichen Kontext. Niemeyer, Tübingen, 1999.

15

15 éves a

Kodály
KÖZPONT / CENTRE

okt
14
19⁰⁰

kodalykozpont.hu

gondolok
Felfelé
STEFREM

Közreműködik

DEVA

ZSOLNAY
ORVOSÉGKEZELŐ
NKFT.

Teljes körű nyomdai, reklámpari tervezés és kivitelezés

ÖN MEGÁLMODJA, MI KINYOMTATJUK!

www.nyomdaiotletek.hu

„Hányszor eljátszott az utolsó óra, az utolsó nap gondolatával! Fekszik majd valahol, és egyszerre csak rádöbben, hogy ez az utolsó órája. Nincs több idő. Egyedül maradt. Ebben a játékban valóban egyedül marad, nem találhat ki semmit.”

MEGJELENT!

TÁMOGASSA

A JELENKOR FOLYÓIRATOT,

a kortárs magyar irodalom
meghatározó műhelyét!

Lapunk 1958 óta inspirálja és közli
a mindenkori kortárs magyar irodalmat.

Mások mellett Weöres Sándor, Mészöly Miklós, Csorba Győző,
Bertók László, Esterházy Péter, Nádas Péter, továbbá számos
fiatalabb hazai szerző írásainak adott otthont, miközben olvasók
generációit segítette az irodalmi tájékozódásban.

Folyóiratunk fennmaradásához szükség van az ön támogatására!
Ne hagyja, hogy a modern magyar irodalmi kultúra
egyik leghosszabb és legszebb története véget érjen!

Előfizetését vagy adományát a folyóiratot kiadó
közhasznú alapítványunk várja:

JELENKOR ALAPÍTVÁNY

7621 PÉCS, SZÉCHENYI TÉR 7–8.

SZÁMLASZÁM:

50800111-11164573